

*Táto kniha nechce byť ani
obžalobou, ani vyznaním.
Chce sa iba pokúsiť vydať
svedectvo o generácii, kto-
rú rozrumila vojna — i keď
unikla jej granátom.*

**ERICH MARIA
REMARQUE**

**NA ZÁPADĚ
NIČ NOVÉHO**

Ležíme deväť kilometrov za frontom. Včera nás vystriedali. Žalúdky máme teraz plné bielej fazule s hovädzinou, sme sýti a spokojní. Dokonca aj na večer si mohol každý vyfasovať plnú šálku. A to sme dostali i dupľované porcie salámy a chleba — to sa nám hodí. Niečo podobné sa už dávno nestalo: kuchynský bugriš s červenou rajčiakovou hlavou jedlo priam núka. Na každého, čo ide okolo, máva naberačkou a poriadne mu naloží. Je celkom zúfalý, pretože nevie ako vyprázdniť gulášový kanón. Tjaden a Müller zohnali zopár lavórov a dali si ich vrchovato naložiť, do rezervy. Tjaden to robí z pažravosti, Müller z opatrnosti. Kam to Tjaden dáva, je pre všetkých hádankou. Je a zostane chudý ako žížala.

Najdôležitejšie však je, že boli aj dupľované dávky fajčiva. Pre každého desať cigár, dvadsať cigaret a dva kusy žuvacieho tabaku, to je veľmi slušné. Vymenil som s Katczinským svoj žuvací tabak za cigarety, a tak mám štyridsať cigaret. S tým sa už dá nejaký ten deň vydržať. Pritom nám táto celá nádielka vlastne nepatrí. Tak štedrý Prušiaci teda nie sú. Ďakujeme za ňu iba omylu.

Pred štrnástimi dňami sme museli dopredu, na výmenu. Na našom úseku bol pomerný pokoj a ubytovateľ preto vyfasoval na deň nášho návratu normálnu dávku potravín a dal pripraviť stravu pre kompánii v počte stopäťdesiat mužov. Vtom, posledný deň začalo nečakane v jednom kuse biť do našich pozícií anglické delostrelectvo z ťažkých kalibrov, takže sme mali veľké straty a vrátili sme sa iba osemdesiatí.

Dorazili sme v noci a hneď sme sa šmarili, aby sme sa najprv zase poriadne vyspali. Katczinsky má totiž pravdu: s vojnou by to nebolo všetko tak zlé, len keby sa dalo viac spať. Vpredu z toho nikdy nič nie je a štrnásť dní je zakaždým dlhý čas.

UŽ bolo poludnie, keď prví z našich začali vyliezať z barakov. O polhodiny schmatol každý svoju šálku a zhŕkli sme sa pred gulášovou húfnicou, z ktorej sa šírili dráždivé vône. Na čele ako vždy hladoší: malý Albert Kropp, ktorému to z nás najlepšie myslí, a preto je iba slobodníkom; Müller, ktorý stále vláči so sebou učebnice a sníva o vojnovej maturite a v bubnovej paľbe sa bifuje fyzikálne poučky; Leer, s dlhou bradou, čo stále sníva o dievčatách z dôstojníckych bordelov a prisahá, že podľa armádneho rozkazu musia povinne nosiť hodvábne košele a ak príde hosť od hajtmana vyššie, musia sa najprv vykúpať; a štvrtý ja, Paul Bäumer. Všetci štyria devätnástroční, všetci štyria, čo z jednej triedy odišiel do vojny.

Tesne za nami naši priatelia. Tjaden, chudý zámočník v našich rokoch, najväčší žráč v kompánii. K jedlu si sadá štíhly a vstáva tučný ani tehotná ploštica; Hale Westhus, tiež devätnástročný, kopáč rašeliny, ktorý môže pohodlne vziať do ruky komisár a spýtať sa: Uhádnite, čo držím v hrsti? Detering, sedliak, čo myslí iba na svoje hospodárstvo a ženu a napokon Stanislaus Katczinsky, hlava našej skupiny, húževnatý, prefíkaný, istivý štyridsiatnik, s nehybnou tvárou, modrooký, s ovisnutými ramenami a úžasným nosom, čo vždy zaľuchá, keď sa má niečo zomlieť, kde možno prísť k dobrému jedlu, alebo kde sa dá poriadne uliať.

Naša skupina stála na čele frontu pred gulášovým kanónom. Začali sme byť netrpezliví, pretože nič netušiaci kuchynský bugriš ešte vždy stál a čakal. Katczinsky naňho napokon zakričal:

„Tak už teda otvor tú bujónovú pivnicu, Heinrich!“

Ten však zatriasol ospalo hlavou: „Najprv tu musia byť všetci.“ Desiatnik si ešte nič nevšimol. „To by sa vám tak hodilo! Kde sú ostatní?“

„Tých dnes nebudeš kŕmiť! Poľný lazaret a masový hrob.“

Kuchynský bugriš zostal ako zarezaný. Bol otrasený. „A ja som navaril pre stopäťdesiat mužov.“ Kropp ho

štuchol do rebier. „Tak sa konečne raz dosýta najeme. Poďme, začni!“

Tjadenovi odrazu svitlo. Jeho špicatá myšacia tvár sa rozžiarila, oči sa mu Istivo zmenšili, lícami mu zacukalo a podal sa viac dopredu: „Človeče, to si teda vyfasoval aj chlieb pre stopäťdesiat mužov?“

Duchom neprítomný desiatnik zmäteno prikyvoval.

Tjaden ho chytil za kabát. „A salámu tiež?“

Rajčiaková hlava opäť prikývla.

Tjadenovi sa zachveli sánky. „Aj tabak?“

„Áno, všetko.“

Tjaden sa s rozžiarenou tvárou poobzeral. „Doparoma, tomu sa hovorí mať štígro! Tak je to potom všetko našel! To každý teda dostane — počkajte — vskutku, presne dupľovanú dávku!“

Vtom sa ale rajčiak prebral a dodal: „To nepôjde.“

Teraz sme sa však osmelili aj my a pristúpili sme bližšie.

„Prečo by to nešlo, ty tekvica?“ spýtal sa Katczinsky.

„Čo je pre stopäťdesiat mužov, nemôže byť predsa pre osemdesiat.“

„To ti už ukážeme,“ zavrčal Müller.

„Menáž pre mňa za mňa, ale dávky môžem vydať iba pre osemdesiat mužov,“ trval na svojom rajčiak.

Katczinsky sa nazlostil: „Zišlo by sa ťa vymeniť, nemyslíš? Proviant si vyfasoval nie pre osemdesiat mužov, ale pre druhú kompániu, a basta. A tak nám ho vydáš! Druhá kompánia — to sme my.“

Chlapíka sme pritlačili. Nik ho neznášal; už viac ráz zavinil, že sme menáž dostali v zákopoch neskoro a vychladnutú, pretože sa pri nejakej kanonáde neunúval dôjsť so svojím kotlom dosť blízko, takže naši nosiči stravy museli chodiť ďalej ako nosiči z ostatných kompánií. To Bulcke od prvej bol lepší chlapík. Bol síce vyžratý ako škrečok na zimu, ale keď na to prišlo, vláčil hrnce až do prednej línie. Mali sme akurátnu náladu a určite by to bolo zle skončilo, keby sa nebol objavil veliteľ našej kompánie. Hneď sa vyzvedal, o čo ide

a predbežne iba povedal: „Áno, včera sme mali ťažké straty...“ Potom mrkol do kotla. „Fazuľa vyzerá dobre.“ Rajčiak prikývol. „Uvarená na masť s mäsom.“

Poručík si nás obzrel. Vedel, čo si myslíme. A okrem toho vedel ešte kaďečo, lebo vyrástol medzi nami a ku kompánii prišiel ako poddôstojník. Ešte raz zdvihol veko na kotle a pričuchol si. Keď odchádzal, povedal: „Dones aj mne vrchovatý tanier. A všetky dávky sa rozdeľia. Môžu sa nám zísť.“

Rajčiak sa nahlúplo zatváril. Tjaden okolo neho poskakoval.

„Vôbec ti to nezaškodí! Správaš sa, akoby si bol provianták. A teraz začni, ty umastenec, a neprerátaj sa!“

„Obes sa!“ prskal rajčiak. Spľasol, bolo to proti jeho rozumu, už nič nechápal. A akoby chcel dokázať, že mu je teraz už všetko jedno, rozdelil sám od seba ešte na hlavu po pol funte umelého medu.

Dnes je vskutku dobrý deň. Dokonca aj pošta došla, skoro každý má zopár listov a noviny. Vlečieme sa na lúku za barakmi. Kropp má pod pazuchou okrúhly vrchnák z plechovky od margarínu.

Na pravom okraji lúky stojí veľká hromadná latrína, zastrešená, pevná stavba. To je však iba pre nováčikov, ktorí sa ešte nenaučili ťažiť zo všetkého. Hľadáme niečo lepšie. Okolo stoja totiž rozstratené malé samostatné debny na rovnaký účel. Sú štvorhranné, uzavreté, čisté, celé zhlobené z dreva, s bezvadným, pohodlným sedadlom. Na bočných stenách majú rúčky, takže ich možno prenášať.

Pritiahneme tri dohromady, postavíme do polkruhu a pohodlne si sadneme. Skôr ako o dve hodiny sa nezdvihneme. Pamätám sa, že sme sa spočiatku, ako nováčikovia v kasárňach okúňali, keď sme museli chodiť na spoločnú latrínu. Dverí tam niet a sedí tam dvadsať chlapov vedľa seba ako vo vlaku. Možno ich prezrieť jediným pohľadom — vojak musí byť totiž neustále pod dozorom.

Medzitým sme sa už naučili viac než prekonať tú trochu hanby. Po čase sa nám stalo samozrejmým aj kaďečo iné. Tu vonku nám to spôsobuje priam pôžitok. Nevieľ už, prečo sme predtým ostýchavo obchádzali tieto veci. Je to predsa také prirodzené ako jedenie a pítie. A varí by nebolo ani obzvlášť nutné sa o tom zmieňovať, keby pre nás nemali takú zásadnú úlohu a keby práve pre nás neboli novinkou — pre ostatných už boli dávno samozrejmosťou.

| Vojakovi je jeho žalúdok a trávenie bližšie ako hociktorému inému človeku. Tri štvrtiny jeho slovnej zásoby pochádzajú z tejto oblasti a dokonca výraz najvyššej radosti i najhlbšieho rozhorčenia čerpá z nej svojrázne podfarbenie. Nie je možné vyjadrovať sa iným spôsobom tak presne a jasne. Naše rodiny a naši učitelia sa budú poriadne čudovať, až príďeme domov, ale už je to tak, tu je to univerzálna reč.

Všetky tieto úkony nadobudli pre nás opäť charakter nevinnosti, lebo sa z donútenia robili verejne. Navyše: sú pre nás také samozrejmé, že ich pohodlné odbavenie sa hodnotí rovnako ako tutová karta. Nie nadarmo sa táraninám každého druhu hovorí „latrinová fáma“; tieto miesta sú na vojne závetrím, kde sa klebetí a náhradou hostinských „štamtišov“.

Momentálne sa cítime lepšie ako v nejakej luxusnej bielovykachličkovanej toalete. Tam to môže byť iba hygienické, tu je to však pekné.

Sú to nádherné bezmyšlienkovité hodiny. Naď nami sa klenie modré nebo. Na obzore sa vznášajú jasne ožiarené žlté pozorovacie balóny a blele obláčky výstrelov protiletadlových diel. Občas, keď prenasledujú nejakého letca, vytryskujú ako fontána. Ako vzdialená búrka dolieha k nám tlmené dunenie frontu. Prehlušujú ho čmeliaky, čo bzučia vôkol.

A okolo nás sa rozprestiera kvitnúca lúka. Jemné trsy tráv sa kolíšu, belásky poletujú sem a tam, vznášajú sa v slabom teplom vetre poďdného leta. Čítame listy a noviny, fajčíme, dávame si dolu čiapky a odkladáme si ich

vedľa seba. Vietor sa pohráva s našimi vlasmi, pohráva sa s našimi slovami a myšlienkami.

Tri debny stoja uprostred ohnivého vlčieho maku.

Vrchnák z plechovky od margarínu si položíme na kolená. Máme tak dobrú podložku a môžeme hrať karty. Kropp má karty so sebou. Takto by sa dalo sedieť večne.

Z barakov k nám doliehajú tóny ťahacej harmoniky. Občas zložíme karty a pozrieme sa na seba. Niektorý potom povie: „Deti, deti...“ alebo: „To sa mohlo zle skončiť...“ a na chvíľu sa odmlčíme. Váží to v nás podvedome, každý to cíti, netreba veľa slov. Ľahko sa mohlo stať, že by sme dnes nesedeli v našich debnách, viselo to na vlásku. A preto pôsobí všetko novo a silne — červený mak i dobrá menáž, cigarety i letný vietor.

Kropp sa spytuje: „Nevideli ste ešte niekto Kemmericha?“

„Leží v St. Josephe,“ odpovedám. Müller dodá, že má priestrel stehna, dobrú príepustku na cestu domov.

Dohodli sme sa, že ho odpoľudnia navštívime.

Kropp vytiahne dopis. „Pozdravuje vás Kantorek“.

Smejeme sa. Müller zahadzuje cigaretu a hovorí: „Bol by som rád, keby bol tu.“

Kantorek bol náš triedny; prísny malý človek so špiatou myšacou tvárou, v sivom kabáte so šosami. Bol asi takej postavy ako desiatnik Himmelstoss „Postrach Klosterbergu“. Je napokon komické, že malí ľudia sú často príčinou mnohých nešťastí na svete, sú oveľa energickejší a neznášanlivejší ako tí, čo narástli vyšší. Vždy som sa snažil, aby som sa nedostal do oddielov, kde boli veliteľmi kompánie malí ľudia; sú to poväčšine prekliati tyrani.

Kantorek nám na hodinách telocviku tak dlho rečnil, až sa naša trieda do jedného vybrala pod jeho vedením na okresné veliteľstvo a prihlásila sa na front. Ešte dnes ho vidím, ako na nás iskril cez okuliare a dojato sa spytoval: „Idete predsa aj vy, priatelia?“

Takíto vychovávateľa mávajú často vo vrecku vesty naporúdzi svoje city; podľa rozvrhu ich aj vyberajú. S tým sme si však nerobili nijaké starosti.

Jeden z nás váhal a nechcelo sa mu ísť s nami. Bol to Josef Behm, tučný, príjemný chlapec. Nechal sa však prehovoriť, inak by sa bol aj tak znemožnil. Možno, že rovnako ako on zmýšľali aj ostatní; nikto však nemohol zostať stranou, lebo ku slovu „zbabelý“ nemali v tomto čase ďaleko ani rodičia. Mnohí ľudia totiž nechápali, čo prišlo. Najrozumnejšie sa vlastne správali chudobní, jednoduchí ľudia; vojnu od začiatku považovali za nešťastie, zatiaľ čo lepšie situovaní boli od radosti celí bez seba, hoci si mohli skôr uvedomiť jej následky.

Katczinsky tvrdí, že vzdelanie obľubuje. A čo Kat tvrdí, to má vždy premyslené.

Zhodou okolností Behm padol medzi prvými. Pri ktoromsi útoku dostal zásah do očí, mysleli sme, že je mŕtvy, a tak sme ho tam nechali ležať. Vziať so sebou sme ho nemohli, museli sme narýchlo ustúpiť. Odpoľudnia sme ho zrazu počuli kričať a videli motkať sa medzi líniami. Vtedy nadobudol vedomie. Pretože vôbec nevidel a od bolesti strácal rozum, vôbec sa nekryl, a tak ho z druhej strany odstrelili skôr, než sa k nemu niekto dostal, aby ho priviedol.

Samozrejme, to nemožno dávať do súvislosti s Kantorom — kam by potom dospel svet, keby sme také niečo chceli nazývať vinou. Existovali totiž tisíce Kantorkov, a tí všetci boli presvedčení, že robia to najlepšie spôsobom pre nich pohodlným.

Ale práve preto v našich očiach zbankrotovali.

Mali byť nám osemnásťročným prostredníkmi a mali nás viesť do sveta dospelosti, do sveta práce, povinnosti, kultúry a pokroku, do budúcnosti. Občas sme sa im posmievali, vystrájali malé šibalstvá, ale v zásade sme im verili. S pojmom autority, ktorej predstaviteľmi boli, sa v našich myšliach spájal väčší rozhľad a humannejšie vedomosti. Prvý mŕtvy, ktorého sme videli, však toto presvedčenie rozbil. Museli sme spoznať, že naša generácia

bola čestnejšia ako ich; prevyšovali nás iba frázami a šikovnosťou. Prvá bubnová paľba nám ukázala náš omyl a pod ňou sa zrútil svetonázor, ktorému nás učili. Kým písali a rečnili, videli sme lazarety a umierajúcich — kým službu štátu označovali za to najväčšie, vedeli sme už, že strach pred smrťou je väčší. Nestali sa z nás preto buriči ani dezertéri, nijakí zbabelci — všetky tieto výrazy mali vždy poruke, milovali sme našu vlasť rovnako ako oni a pri každom útoku sme šli smelo vpred; teraz sme však už rozlišovali, odrazu sa nám otvorili oči. A videli sme, že z ich sveta nič nezostalo. Zrazu sme zostali hrozne osamotení — a museli sme sa s tým sami vysporiadať.

Skôr než vyrazíme za Kemmerichom, pobalíme jeho veci; cestou sa mu môžu zísť.

V poľnom lazarete je rušno; ako vždy, zapáchá tu karbolom, hnisom a potom. V barakoch si človek na ka-dečo zvykol, ale tu mu predsa môže prísť zle. Spytujeme sa na Kemmericha; leží v sále a víta nás chabým výrazom radosti a bezmocného vzrušenia. Kým bol v bezvedomí, ukradli mu hodinky.

Müller potriasa hlavou: „Vždy som ti hovoril, že si také dobré hodinky nemáš brať so sebou.“

Müller je trochu neohrabaný a hašterivý. Ináč by držal hubu, lebo každý vidí, že Kemmerich z tejto sály viac nevyjde. Či nájde hodinky alebo nie, je úplne jedno, ledaže by ich niekto poslal domov.

„No ako sa máš, Franz?“ spytuje sa Kropp.

Kemmerichovi klesá hlava. „Ujde to, iba noha ma hrozne bolí.“

Pozeráme sa na prikrývku. Nad nohou má drôtený kôš, čo sa silne črtá pod prikrývkou. Kopem Müllera do hōlene, lebo by bol vstave Kemmerichovi povedať, čo nám vonku rozprával sanitár, že už nemá nohu, že mu ju amputovali.

Vyzerá hrozne, je bledý, až žltý, v tvári má cudzie črty, ktoré pridobré poznáme, lebo sme ich už stokrát vi-

deli. Nie sú to vlastne žiadne črty, sú to skôr príznaky. Pod pokožkou už nepulzuje život; pomaly opúšťa telo, znútra sa prediera smrť, už mu hľadí z očí. Tu leží náš kamarát Kemmerich, ktorý ešte prednedávnom piekol s nami koňacinu a drepnel v kráteri od granátu — je to ešte on, a už to nie je on; jeho obraz vybledol, stal sa neurčitý ako fotografická doska, na ktorú urobili dva zábery. Aj jeho hlas akoby prichádzal zo záhrobia.

Myslím na to, ako sme onehdy odchádzali. Jeho matka, dobrá tučná žena, ho doprevadila na nádražie. Neprestajne plakala, až mala tvár opuchnutú a odutú. Kemmerich sa hanbil, pretože sa zo všetkých ovládala najmenej, doslova sa menila na tuk a vodu. Mňa si vzala na mušku, jednoducho ma chytala za rameno a úpenlivo prosila, aby som vonku dával pozor na Franza. V tvári vyzeral ako dieťa a mal také slabé kosti, že po niekoľkých týždňoch, čo nosil plecniak, dostal ploché nohy. Ako však možno dávať pozor na niekoho v poli!

„Teraz sa dostaneš domov,“ povedal Kropp, „na normálnu dovolenku by si musel čakať ešte najmenej trištyri mesiace.“

Kemmerich prikyvuje. Nemôžem sa pozeráť na jeho ruky, sú ako z vosku. Pod nechtami väzí špina zákopov, je modročierna ako jed. Napadáť mi, že tieto nechty budú rásť ďalej, ešte dlho, ako strašidelné pivničné rastliny, keď Kemmerich už nebude dávno dýchať. Mám ten obraz pred očami: krútia sa ani vývrtka, rastú a rastú spolu s vlasmi na rozpadajúcej sa lebke, ako tráva v dobrej pôde, rovnako ako tráva, ako je to len možné?

Müller sa skláňa. „Priniesli sme ti veci, Franz.“

Kemmerich ukazuje rukou. „Položte ich pod posteľ.“ Müller ich tak kladie. Kemmerich začína opäť o hodinkách. Ako ho len uspokojiť, aby sa mu to nezdalo podozrivé!

Müller sa vynára spod postele s párom leteckých čížiem. Sú to krásne, anglické čížmy z mäkkej žltej kože, sťahujú až po kolená a šnurujú sa až dovrchu, vyhladávaná vecička. Müller je pohľadom na ne očarený, prikla-

dá si ich podrážky k neforemným topánkam a spytuje sa: „Vari si chceš vziať tieto čižmy so sebou, Franz?“

Všetci traja myslíme na to isté: aj keby sa uzdravil, potreboval by iba jednu, nemajú pre neho cenu. Ako to ale vypadá, bude večná škoda, že tu zostanú — lebo sanitári ich, samozrejme, hneď zhabú, len čo zomrie. Müller opakuje: „Nechceš ich nechať tu?“

Kemmerich nechce. Je to jeho najlepšia obuv.

„Môžeme ich vymeniť,“ znova navrhuje Müller, „tu vonku sa také dačo môže zísť.“ Kemmerich sa ale nedá prehovoriť.

Stúpim Müllerovi na nohu; váhavo odkladá krásne čižmy späť pod posteľ.

Ešte sa chvíľu zhovárame a rozlúčime sa. „Maj sa, Franz.“

Sľubujem mu, že zajtra zasa prídem. Aj Müller, ale myslí na šnurovacie čižmy, a preto chce byť v strehu.

Kemmerich stená. Má horúčku. Zastavujeme vonku sanitára a nahovárame ho, aby dal Kemmerichovi injekciu. Odmietá. „Keby sme chceli dať každému morfium, museli by sme ho mať plné šafle.“

„Ty sa zrejme staráš iba o dôstojníkov,“ hovorí Kropp s nenávisťou.

Rýchlo sa do toho zamiešam. Najprv ponúknem sanitárovi cigaretu. Vezme si ju. Potom sa spytujem: „A smieš vôbec pichať?“

Urazí sa. „Ak si myslíte, že nie, prečo sa ma spytujete?“ Vtisnem mu do ruky ešte zopár cigariet. „Buď taký láskavý.“

„Tak dobre,“ hovorí. Kropp ide s ním, nedôveruje mu a chce sa prizerať. My čakáme vonku.

Müller začína znova o čižmách. „Padli by mi akurátne. V týchto črepoch si užením iba samé pluzgiere. Myslíš, že vydrží do zajtra po službe? Keď sa poberie v noci, čižmy sú v tahu.“

Albert sa vracia. „Myslíte...?“ spytuje sa.

„Hotovo,“ dodá Müller.

Vraciame sa do našich barakov. Myslím na dopis,

ktorý musím zajtra napísať Kemmerichovej matke. Mrazí ma, vypil by som si pálenky. Müller trhá stebľá trávy a žuje ich. Malý Kropp odrazu odhadzuje cigaretu, divoko ju rozšliape, obráti svoju neprítomnú vydesenú tvár a blahoce: „Stojí to všetko za hovno, za veľké hovno.“

Kráčame ďalej, ideme dobrú chvíľu. Kropp sa upokojil, poznáme to, je to frontové šialenstvo, každého raz pochytí.

Müller sa hŕo spytuje: „Čo ti vlastne napísal Kantorrek?“

Smeje sa: „Sme vraj železná mládež.“

Všetci traja sa mrzuto smejeme. Kropp nadáva. Je rád, že môže hovoriť.

Áno, tak zmýšľajú, presne tak, tie statisíce Kantorovi! Železná mládež. Mládež! Ani jeden z nás nemá viac ako dvadsať. Sme vlastne mladí? Mladosť? Tá už dávno pominula. Sme starci.

II

Cítim sa akosi zvláštne, keď si spomeniem, že doma, v jednej zo zásuviek v písacom stole leží začatá dráma „Saul“ a kopa básní. Strávil som nad tým ne jeden večer; vlastne skoro všetci sme robili niečo podobné; pripadá mi to také neskutočné, že si to už ani neviem poriadne predstaviť.

[Odkedy sme tu, akoby náš predchádzajúci život pre nás nejestvoval; hoci sme sa o to nijako nepričinili. Občas sa pokúšame objasniť si to a nájsť akési vysvetlenie, nedarí sa nám to však dosť dobre. Najmä nám, dvadsaťročným, je všetko zvlášť nejasné; Kroppovi, Müllerovi, Leerovi, mne, nám, ktorých Kantorek označuje za železnú mládež. Starší ľudia sú všetci pevne spätí s minulosťou, majú základ, ženy, deti, povolania a záujmy,

ktoré sú už také pevné, že ich vojna nemôže narušiť. My, dvadsaťroční, máme iba rodičov a podaktorí dievčatá. Nie je to veľa — pretože v našich rokoch je vplyv rodičov najslabší a dievčatá nás ešte neovládli. Okrem toho sme veľa iného nemali; trocha rojčenia, nejaké záľuby a školu; náš život ďalej nesiahal. A z tohto nezostalo nič.

Kantorek by povedal, že sme stáli práve na prahu existencie. Tak akosi to aj bude. Ešte sme nezapustili korene. Vojna nás odplavila. Pre ostatných, starších, je vojna prerušením, môžu myslieť na to, čo bude potom. Nás ale zachvátila a nevieme, ako sa to skončí. Predbežne iba vieme, že sme zvláštnym, záдумčivým spôsobom zosuroveli, hoci už ani nie sme často z toho smutní.

Aj keď by Müller rád dostal Kemmerichove čižmy, neznamená to, že ho ľutuje menej ako niekto, čo by sa od žiaľu na to neodvážil ani pomyslieť. Vie iba vo všetkom rozlišovať. Ak by totiž Kemmerich čižmy čo len trochu potreboval, Müller by radšej bežal bosky cez ostnatý drôt, akoby vôbec uvažoval o tom, ako ich dostať. Takto sú ale čižmy niečím, čo s Kemmerichom nemá nič spoločné, kým Müller ich môže určite dobre využiť. Kemmerich zomrie, nech čižmy dostane hocikto. Prečo by si ich teda nestrážil, má na ne predsa väčšie právo ako volajaký sanitár. Keď bude Kemmerich mŕtv, bude už neskoro. Preto je Müller už teraz v strehu.

Stratili sme zmysel pre iné súvislosti, lebo sú vymelkované. Pre nás sú dôležité a platia jedine fakty. A dobré čižmy sú vzácné.

Predtým bolo aj toto iné. Keď sme šli na okresné veľiteľstvo, boli sme ešte trieda dvadsiatich chlapcov, čo sa, podaktorí skôr než vkročili na kasárenský dvor, dali prvý raz z rozpustilosti spoločne oholiť. Do budúcnosti sme nemali nijaké pevné plány. Predstavy o kariére a povolani mal málokto, také určité, že sa mohli považovať za určitú existenciu; zato sme mali plno neurčitých ideí, a tak sme život i vojnu videli akosi zidealizovano, takmer romanticky.

Vojenský výcvik trval desať týždňov a za tento čas nás pretvorili dôkladnejšie ako za desať rokov, čo sme chodili do školy. Učili nás, že vyleštený gombík je dôležitejší ako štyri zväzky Schopenhauera. Spočiatku začudovane, neskôr zatrpknuto a nakoniec ľahostajne sme spoznali, že rozhodujúca je kefa a nie duch, systém a nie myšlienka, drill a nie sloboda. Dali sme sa na vojnu z oduševnenia a dobrovoľne, urobili však všetko, aby to z nás vytĺkli. Po troch týždňoch sme pochopili, že vyšnorený listár má nad nami väčšiu moc ako predtým naši rodičia, vychovávatelia a všetka kultúra od Platóna až po Goetheho. Naše mladé, pozorné oči videli, že klasický pojem vlasti našich učiteľov sa tu zatiaľ realizuje zrieknutím sa osobnosti, akoby sa to nepožadovalo ani od najposlednejšieho sluhu. Salutovať, stáť v pozore, parádny krok, na poctu zbraň, vpravo bok, vľavo bok, zrážať kufre, nadávky a tisícoraké šikanovanie; predstavovali sme si našu úlohu ináč, spoznali sme však, že nás na hrdinstvo pripravujú ani cirkusové kone. Čoskoro sme si na to zvykli. Pochopili sme dokonca, že niečo z tohto bolo potrebné, niečo zas zbytočné. Vojak má na to dobrý nos.

Našu triedu rozhádzali po troch, štyroch do družstiev spolu s frízskymi rybármi, sedľakmi, robotníkmi a remeselníkmi, s ktorými sme sa rýchlo spriatelili. Kropp, Müller, Kemmerich a ja sme sa dostali do deviateho družstva, ktorému velil desiatnik Himmelstoss. Pokladali ho za najväčšieho rasa na kasárenskom dvore — a bol na to pyšný. Malý, podsaditý chlapík, s ryšavými vykrútenými fúzmi, v civille poštár, čo na vojne odslúžil dvanásť rokov. Kroppa, Tjadena, Westfusa a mňa si vzal obzvlášť na mušku, lebo vycítil náš tichý odpor.

Raz ráno som musel štrnásťkrát ustieľať jeho posteľ. Znova a znova niečo na nej našiel a rozhádzal ju. Za dvadsaťhodinovú fušku, samozrejme, s prestávkami, som namazal pár prastarých, na kameň stvrdnutých či-

žiem, až boli ani maslo, takže ani Himmelstoss na nich nič nenašiel; na jeho rozkaz som zubnou kefkou do čista vydrhol izbu nášho družstva; Kropp a ja sme na jeho rozkaz začali čistiť kasárenský dvor od snehu iba so zmetákom a lopatkou, a boli by sme vydržali, až kým by sme nezamrzli, keby sa náhodou nebol objavil akýsi poručík, ktorý nás poslal preč a Himmelstossovi poriadne vynadal. Malo to žiaľbohu za následok iba to, že Himmelstoss sa na nás ešte väčšmi nazlostil. Štyri týždne som mal každú nedeľu stráž a práve toľko som mal službu na ubikácii; s plnou poľnou a so zbraňou som na holej, mokrej oranici cvičil priskokom vpred a k zemi, až som bol iba hromada blata a zrútil som sa; o štyri hodiny som Himmelstossovi ukázal bezchybne vyčistený výstroj, samozrejme, s rukami rozodratými do krvi; s Kroppom, Westhusom a Tjadenom sme bez rukavíc v ostrom mraze, s holými prstami na ľadovej hlavni stáli štvrt hodinu v pozore a Himmelstoss sa zatiaľ okolo nás číhavo plazil a čakal na najmenší pohyb; raz o druhej v noci som v košeli osem ráz klusal z posledného poschodia kasárni až na dvor, lebo moje spodky o pár centimetrov prečnievali cez okraj sedačky, na ktorú musel každý urovnávať svoje veci. Vedľa mňa bežal službukonajúci poddôstojník Himmelstoss a šliapal mi na prsty; keď sme cvičili s bodákom, vždy som musel šermovať s Himmelstossom, pričom som mal ťažký železný podstavec a on šikovnú drevenú pušku, takže ma mohol bez námahy mlátiť, až som mal ramená samú modrinu; raz som sa však pri tom tak rozzúril, že som sa na neho slepo vrhol a zasadil mu do žalúdka taký úder, až sa prevalil. Keď si šiel sťažovať, veliteľ roty ho vysmial a povedal mu, že si má dávať pozor; poznal Himmelstossa a zrejme bol rád, že naletel. Vypracoval som sa na perfektného šplhača na šatníky; všeobecne ma pokladali za nedostizného aj v dreloch — triasli sme sa, len čo sme začuli jeho hlas, ale pokoriť nás sa tomu zdivenému poštovému koňovi nepodarilo.

Keď sme raz v nedeľu teperili s Kroppom v barakovom

tábore po dvore na tyči kýbel z latríny, šiel práve okolo Himmelstoss, vyleštený, vychystaný na vychádzku. Zastal si pred nás, a keď sa spýtal, ako sme spokojní s robotou, napriek následkom sme predstierali, že sme sa potkli a vyliali sme mu kýbel na nohy. Zúril. Ale pohár pretiekol.

„Za to je basa!“ reval.

Kropp mal už toho dosť. „Najprv ale bude vyšetrovanie, a nebudeme mlčať,“ povedal.

„Ako sa to rozprávate s poddôstojníkom!“ reval Himmelstoss. „Zbláznili ste sa? Vydržte, až sa vás spýtajú! Čo chcete urobiť?“

„Povedať svoje o pánovi desiatnikovi!“ odvetil Kropp a stal si do pozornosti.

Himmelstoss pochopil, o čo ide a odtiahol bez slova. Skôr ako zmizol, ešte zajačal: „To si vypijete!“ — ale jeho moc bola v ťahu. Skúsil to ešte raz na oranici — k zemi a prískokom vpred. Plnili sme každý rozkaz; lebo rozkaz je rozkaz a musí sa splniť. Robili sme to však tak pomaly, že Himmelstossa sa zmocňovalo zúfalstvo. Pohodlne sme sa spúšťali na kolená, potom na ramená a tak ďalej; a on medzitým už zúriivo vydal ďalší rozkaz. Skôr než sme sa spotili, zachrípol. Potom nás nechal na pokoji. Nadával nám síce stále do gaunerov. Ale nadával s rešpektom.

Existovali aj mnohí slušní kapráli, čo boli rozumnejší, a tých slušných bola dokonca väčšina. Každý z nich si chcel predovšetkým udržať svoje teplé miesto v zázemí tak dlho, pokiaľ to bude možné, a to mohol iba vtedy, ak preháňal nováčkov.

Zažili sme všetky možné prehánania, ktoré dovoľuje kasárenský dvor, a často sme od zlosti revali. Niektorí z toho aj ochoreli, Wolf dokonca zomrel na zápal pľúc. Pokladali by sme sa za smiešnych, ak by sme sa boli tomu poddávali. Stali sme sa tvrdšími a nedôverčivými, neľútostnými, pomstivými, surovými — a to bolo dobre, lebo práve tieto vlastnosti nám chýbali. Keby nás boli bez takéhoto výcviku poslali do zákopov, tak by sa

z nás bola zrejme väčšina zbláznila. Takto sme však boli pripravení na to, čo nás čakalo.

Nezrútili sme sa, prispôsobili sme sa; pomohlo nám našich dvadsať rokov, ktoré nám veľa iného tak sťažovalo. Najdôležitejšie však bolo, že sa v nás prebudil silný, užitočný pocit spolupatričnosti, ktorý sa potom v polí vystupňoval na to najlepšie, čo vojna priniesla: na kamarátstvo!

Sedím pri Kemmerichovej posteli. Prepadá sa stále viac a viac. Okolo je plno hurhaju. Prišiel lazaretný vlak a teraz vyberajú ranených, čo sú schopní ísť transportom. Popri Kemmerichovej posteli prechádza lekár a ani si ho nevšímne.

„Pôjdeš ďalším, Franz,“ hovorím.

Nadvihne sa v poduškách na lakte. „Amputovali mi nohu.“

Tak teraz to predsa vie. Prikyvujem a odpovedám: „Buď rád, že si sa z toho takto dostal.“

Mlčí.

Hovorím ďalej: „Mohol si prísť aj o obe nohy, Franz. Wegeler stratil pravú ruku. To je oveľa horšie. A teraz sa dostaneš aj domov.“

Pozrie sa na mňa. „Myslíš?“

„Samozrejme.“

Opakuje: „Myslíš?“

„Určite, Franz. Musíš sa najprv zotaviť po operácii.“

Kývne mi, aby som sa pomkol bližšie. Zohýnam sa nad neho a on mi šepká: „Neverím tomu.“

„Netáraj predsa, Franz, o pár dní to pochopíš. Čože je to jedna amputovaná noha; tu inakšie prípady lepia dohromady.“

Dvíha ruku. „Len si obzri tieto prsty.“

„To je od operácie. Musíš poriadne jesť, a popravíš sa. Máte dobrú stravu?“

Ukazuje na jedálnu misku, je dopoly plná. Začínam sa rozčuľovať. „Franz, musíš jesť. Jesť, to je hlavné. Vyzerá to celkom dobre.“

Tvári sa odmietavo. Po chvíľočke pomaly hovorí: „Voľakedy som sa chcel stať nadlesným.“

„To ešte stále môžeš,“ utešujem ho. „Teraz vedľa robíš báječné protézy, takže vôbec nezbedať, že niečo chýba. Pripevňujú ich na svaly. Na protézách rúk možno pohybovať prstami, pracovať a dokonca písať. A navyše v tomto sa stále niečo zdokonaľuje.“

Chvíľu leží ticho. Potom povie: „Môžeš zobrať Mülle-roví moje šnurovacie čižmy.“

Príkyvujem a premýšľam, čo mu povedať, aby som ho povzbudil. Pery má bez farby, ústa sa mu zväčšili, vyčerené zuby vyzerajú ako z kriedy. Mäso sa rozplýva, čelo je klenuté, ostrejšie, líčne kosti vyčnievajú. Kostra čoraz viac vystupuje. Oči sa prepadajú. O pár hodín bude po všetkom.

Nie je prvý, ktorého takto vidím; vyrástli sme však spolu, v takom prípade je to vždy iné. Odpisoval som od neho úlohy. Do školy chodil najčastejšie v hnedom obleku s vyblednutými rukávami. Bol jediný z nás, čo vedel veľtočiť na hrazde. Keď ho robil, hodvábné vlasy mu padali do tváre. Kantorek bol preto naňho hrdý. Cigarety však neznášal. Pokožku mal veľmi bielu, bolo v ňom niečo dlečenské.

Pozerám sa na svoje čižmy. Sú veľké, nemotorné; nohavičky mám zastrčené do čižiem; keď človek vstane, vyzerá v týchto širokých rúrach tučný a mohutný. Keď sa však ideme kúpať a vyzlečieme sa, naše nohy sú odrazu zase tenké a ramená úzke. Vtedy nie sme nijakí vojaci, ale takmer chlapci, nik by ani nepomyslel, že dokážeme vládčiť batohy. Je to zvláštny okamžik, keď sme nahí; vtedy sme civilni, a skoro tak sa aj cítime.

Keď sme sa kúpali, Franz Kemmerich vyzeral malý a tenký ako dieťa. Teraz tu leží, ale prečo? Bolo by potrebné previesť okolo tejto postele celý svet a povedať: To je Franz Kemmerich, devätnásťapolročný a nechce zomrieť. Nenechajte ho zomrieť!

Myšlienky sa mi pletú. Vzduch plný karbolu a zápachu zo snetí zahlieňuje pľúca ako lepkavá, dusivá kaša.

Stmieva sa. Kemmerichova tvár bledne, vystupuje z podušiek a je taká biela, až sa leskne. Ústa sa pohybujú pomaly. Skláňam sa k nemu. Šepká: „Ak nájdete moje hodinky, pošlite ich domov.“

Neodporujem. Nemá to zmysel. Nemožno ho presvedčiť. Trápi ma, že mu nemôžem pomôcť. Toto čelo, vpadnuté spánky, ústa, čo sú už iba chrupom, tento ostrý nos! A tučná plačúca žena tam doma, ktorej musím napísať. Keby som už mal dopis za sebou.

Sanitári chodia okolo s fľašami a vedrami. Jeden sa priblížil, vrhne na Kemmericha pátravý pohľad a znova sa vzdiali. Vidno, čaká, zrejme potrebuje posteľ.

Nakloním sa tesne nad Franza a hovorím, akoby ho to mohlo zachrániť: „Možno sa dostaneš do zotavovne v Klosterbergu, Franz, sú tam víly. Budeš sa pozeráť z okna cez polia a dovidíš až k dvom stromom na obzore. Teraz, keď dozrieva obilie, je najkrajšie obdobie; večer v zapaďajúcom slnku vyzerajú polia ako perleť. A topoľová alej pri kláštornom potoku, v ktorom sme chytávali ostrieže! Potom si budeš môcť opäť založiť akvárium, Franz, a chovať ryby, chodiť na prechádzky a nebudeš sa musieť od nikoho pýtať a dokonca, keď sa ti zachce, budeš môcť hrať aj na klavíri.“

Skláňam sa nad jeho tvár, ktorá leží v tieni. Ešte dýcha, tíško. Tvár má vlhkú, plače. Pekne som to zbavral svojimi táraninami!

„Ale Franz,“ objímam ho okolo ramien a kladiem si tvár na jeho. „Chceš spať?“

Neodpovedá. Slzy sa mu rinú po lícach. Chcel by som ich zotrieť, ale mám veľmi špinavú vreckovku.

Prešla hodina. Sedím a vzrušene sledujem každý pohyb jeho tváre, ak by chcel ešte niečo povedať. Keby aspoň otvoril ústa a kričal! Iba plače a hlavu má odvrátenú nabok. Nehovorí o matke a súrodencoch, nehovorí nič, už to má zrejme všetko za sebou — teraz je sám so svojím malým devätnásťročným životom a plače, lebo ho život opúšťa.

Je to najzúfalejšia a najťažšia rozlúčka, akú som kedy

videl, hoci aj Tiedjen, chlap ako hŕa, reval za matkou a vypúlenými očami, bajonetom odháňal lekára od svojej postele, kým sa nezrútil.

Kemmerich odrazu zastená a začína chrčať. Vyskakujem, tackám sa von a spytujem sa: „Kde je lekár? Kde je lekár?“

Keď zbadám biely plášť, pevne ho chytím. „Poďte chytro, lebo Franz Kemmerich zomrie.“ Vytrhne sa mi a spytuje sa sanitára, čo stojí vedľa: „Čo to znamená?“ Sanitár odpovedá: „Posteľ 26, amputácia nohy.“

Lekár kričí: „Ako mám o tom niečo vedieť, dnes som amputoval päť nôh,“ odstrčí ma a povie sanitárovi: „Pozrite sa na to,“ a beží do operačnej sály.

Kráčam za sanitárom a traslem sa od zlosti. Sanitár sa obzrie a hovorí mi: „Jedna operácia za druhou, od platej ráno — to je na zbláznenie, predstav si, iba dnes zasa šesťnásť mŕtvych — tvoj je sedemnásť. Určite to dotiahneme na dvadsať.“

Je mi zle, odrazu už nevládzem ďalej. Nechce sa mi viac nadávať, nemá to význam, najradšej by som sa zvalil a nikdy viac nevstal.

Sme pri Kemmerichovej posteli. Je mŕtv. Tvár má ešte mokrá od slz. Oči napoly otvorené, sú žlté ako staré gombíky z parožia.

Sanitár ma štuchne do rebier. „Zoberieš jeho veci?“ Prikyvujem.

Pokračuje: „Musíme ho hneď odniesť, potrebujeme posteľ. Už ležia aj na chodbe.“

Beriem veci a odopínam Kemmerichovu osobnú známku. Sanitár sa pýta na vojenskú knížku. Nie je tu. Hovorím, bude zrejme v kancelárii a odchádzam. Za mnou už ťahajú Franza na stanový dielec.

Vonku za dverami je pre mňa tma a vletor vykúpením. Dýcham zhlboka, čo mi sily stačia a cítim na tvári vzduch tak teplo a mäkko ako nikdy. Hlavou sa mi odrazu mihajú myšlienky na dievčatá, na kvitnúce lúky, na biele mraky. Nohy v čižmách sa mi pohybujú dopredu, idem rýchlejšie, bežím. Míňajú ma vojaci, ich rozho-

vory ma vzrušujú, hoci nerozumiem, o čom sa rozprávajú. Zem je preniknutá silami, ktoré mi prúdia cez chodidlá do tela. Noc praská elektrinou, front tlmene duní ako bubnový koncert. Moje údy sa pohybujú pružne, cítim silu kĺbov, fučím a sliny mi fľkajú. Noc žije, ja žijem. Som hladný, no nie iba fyzicky.

Müller ma čaká pred barakom. Poďavam mu čížmy. Vchádzame dnu, Müller ich skúša. Sú mu akurát.

Hrabe sa vo svojich zásobách a ponúka mi pekný kus klobásy. Zapíjame ju horúcim čajom s rumom.

III

Došla náhrada. Medzery sa zaplňajú a slamníky v barakoch sú čoskoro obsadené. Šťasti sú to starší, ale poslali nám aj dvadsaťpäť nováčkov z poľných doplňovacích telies. Sú takmer o rok mladší od nás. Kropp do mňa šťuchá: „Videl si tie deti?“

Prikyvujem. Naparujeme sa, dávame sa holiť na dvore, s rukami vo vreckách nohavíc si prezeráme nováčkov a cítime sa ako prastará vojna.

Katczinsky sa pridáva k nám. Ťarbeme sa po konských maštaliach a prichádzame k náhradníkom, čo práve fassujú plynové masky a kávu. Kat sa pýta jedného z najmladších: „Zrejme ste už dávno nedostali nič poriadne k žrádlu?“

Nováčik pretiahne tvár. „Na raňajky kvakový chlieb, na obed kvakový prívarok, na večeru kvakové kotlety a kvakový šalát.“

Katczinsky odborne zahvízdne. „Kvakový chlieb? Tak to ste mali šťastie, už ho pečú aj z pilín. Čo by si povedal na bielu fazuľu, nechceš za naberačku?“ Mladík očervenie. „Doberať si ma nemusíš.“

Katczinsky iba dodá: „Vezmi si šálku.“ Zvedavo ich

nasledujeme. Vedie nás k bočke pri svojom slamníku. Vskutku je dopoly naplnená bielou fazuľou s hovädzi-
nou. Katczinsky stojí pred ňou ako generál a hovorí:
„Oči na stopkách, dlhé prsty. To je pružiacke heslo.“

Sme prekvapení. Spytujem sa: „Doparoma, Kat, ako
si sa k tomu dostal?“

„Rajčiak bol rád, že som ho toho zbavil. Dal som mu
za to tri kusy padákového hodvábu. Biela fazuľa výbor-
ne chutí aj studená.“

Blahosklonne naloží mladíkovi porciu a povie: „Keď
sem nabudúce nastúpiš so šálkou, v ľavej ruke budeš
držať cigaru alebo močku. Jasné?“ Potom sa obráti k nám.
„Vy, samozrejme, dostanete aj bez toho.“

Katczinsky je nenahraditeľný, má šiesty zmysel. Takí
sa nájdu všade, i keď to vopred nie je na nich vidieť.
V každej kompánii sú takí jeden alebo dvaja. Katczinsky
je najmazanejší, akého len poznám. Povoláním je, mys-
lím, obuvník, ale na tom nezáleží, vyzná sa v každom
remesle. Je dobré sa s ním kamarátiť. A my, Kropp,
a ja, sme jeho priatelia, Hale Westhus patrí tiež k nám.
Je pravdaže viac výkonným orgánom, lebo pracuje pod
Katovým velením, keď sa spíska niečo, kde sú potrebné
päste. Za to má potom určité výhody.

Prídeme napríklad v noci do celkom neznámej dediny,
bledneho hniezda, kde na prvý pohľad vidno, že ju
vybrakovali do základov. Ubytovňu zriadili v malej, tma-
vej továrni. Stoja v nej posteľe, vlastne sú to iba dreve-
né latky potiahnuté drôteným pletivom.

Drôtené pletivo je tvrdé. Deku pod seba nemáme, čo
máme, potrebujeme na prikrytie. Celta je pritenká.

Kat si všetko prezrie a povie Westhusovi: „Pod
so mnou.“ Pustia sa do úplne neznámej dediny. O polho-
dinu sú späť s plnými náručiami slamy. Kat objavil
konskú stajňu a v nej aj slamu. Mohli by sme teraz spať
v teple, keby sme neboli takí pekelné hladní.

Kropp sa spytuje akéhosi delostrelca, čo je tu už dlh-
šie: „Je tu niekde dajaká kantína?“

Ten sa iba smeje: „Čo by si nechcel! Tu nič nie je. Nezoženieš ani chlebovú kôrku.“

„Nik tu už nebýva?“

Odpľuje si. „Býva ich zopár. Ale tí sami sa obšmietajú okolo každého kotla a žobrú.“

To je zlé. Musíme si teda pritiahnuť remeň a čakať do zajtra, kým príde proviant.

Vidím, ako si Kat nasadzuje čiapku a spytujem sa: „Kam ideš, Kat?“

„Obzrieť situáciu.“ Pomaly vychádza. Delostrelec sa posmešne škľabí. „Obzri si! Len si pritom oči nevyoč.“

Sklamane si líhame a rozmyšľame, či by sme nemali zjesť niečo zo železnej rezervy. Je to však príliš riskantné. Snažíme sa preto trochu si zdriemnuť.

Kropp prelomí cigaretu a podáva mi polovicu. Tjaden rozpráva o svojom národnom jedle, o veľkých fazuliach so slaninou. Zavrhuje prípravu bez saturejky. Predovšetkým treba variť všetko dohromady, len preboha, nie zemiaky, fazuľu a slaninu osve. Niektorí zavrčia, že z Tjadena urobí saturejku, ak okamžite nestíchne. Nato zavládne vo veľkej miestnosti ticho. Bliká iba zopár sviečok, čo sú zastrčené v hrdlách fliaš a delostrelec si z času na čas odpľuje.

Už driememe, vtom sa otvorila dvere a zjaví sa Kat. Zdá sa mi, že snívam: pod pazuchou má dva chleby a v ruke zakrvavené vrece na plesok s konským mäsom. Delostrelcovi vypadne fajka z úst. Ohmatáva chlieb. „Vskutku, opravdový chlieb a ešte teplý.“

Kat o tom viac nehovorí. Má prsto chlieb, na ostatnom nezáleží. Som presvedčený, že ak by ho vysadili v púšti, za hodinu by pozháňal na večeru datle, pečienku a víno.

Povie stručne Westhusovi: „Narúb dreva.“

Potom vytiahne spod svojho pláštia panvicu na pečente a z vrecka za hrst soli, ba aj hrudku masť — myslel na všetko. Hale rozkladá na podlahe oheň. V továrenskej hale to praská. Zliezame z postelí. Delostrelec sa tvári rozpačito. Uvažuje, či ho má pochváliť, možno by sa aj

jemu niečo ušlo. Katczinsky ľo však nevidí, preňho je ani vzduch. Nadáva a vytráť sa.

Kat sa vyzná, ako upleť na mätko koňacinu. Nesmie sa dať hneď na panvicu, lebo stvrдне. Najprv ju treba chvíľku povariť v troške vody. Kvokneme si do kruhu, každý v ruke nôž, a napchávame sa.

To je Kat. Ak by sa v nejakej krajine iba raz do roka v určitú hodinu dalo zohnať niečo na zjedenie, tak by si práve v tú hodinu, akoby hnaný vnuknutím, nasadil čiapku a šiel by tam ani podľa kompasu a našiel to.

Nájde všetko. Keď je zima — malú piecku a drevo, seno a slamu, stoly, stoličky, ale najmä žrádlo. Je to záhadné, človek by myslel, že to vyčarí zo vzduchu. Vrcholným kúskom bolo, keď priniesol štyri plechovice humrov. Pravda, masť by nám bola milšia.

Uvelebili sme sa pri slnečnej strane baraku. V povetrí cítiť vôňu leta, zápach téru a spotených nôh.

Kat sedí vedľa mňa, lebo sa rád zhovára. Dnes napoľudnie sme hodinu nacvičovali salutovanie, lebo Tjaden nedbalo pozdravil akéhosi majora. Katovi to nejde z hlavy. Vyhlasuje: „Uvidíš, že prehráme vojnu, lebo vieme veľmi dobre salutovať.“

Kropp, bosý, s vyhrnutými nohavícami, kolíše sa bližšie k nám ani bocian. Rozprestiera si vypraté ponožky na trávu, aby uschli. Kat hľadá do neba, riadne si uľaví a zasnene dodá: „Každá fazuľa, rana jak z dela.“

Začnú sa dohadovať. Stavia sa o fľašu piva, ktorý z letcov vyhrá letecký súboj, čo sa odohráva nad nami.

Kat si nedá vyvrátiť mienku, ktorú ako starý frontový mazák odrecituje: „Rovnak mzdy a rovnak mäsa, vojna je už v kell zasa.“

Kropp, naopak, je mysliteľ. Navrhuje, aby sa vojna vyhlasovala na nejakých ľudových slávnostiach so vstupenkami a hudbou ako pri býčích zápasoch. Pritom by sa v aréne museli pustiť do seba ministri a generáli bojujúcich krajín v plavkách a vyzbrojení drevenými obuškami. Kto by vyšiel z tohto boja živý, toho krajina by zví-

fazila. Bolo by to jednoduchšie a lepšie, ako tu, kde sa vzájomne ničia ľudia, čo za nič nemôžu.

Všetci s návrhom súhlasia. Potom sa rozhovor prenesie na kasárenský drill.

Pritom sa mi v mysli vybaví obraz. Horúce poludnie na kasárenskom dvore. Horúčava nehybne visí nad voľným priestorom. Všetko spí. Počúť iba cvičiť bubeníkov, vofakde sa uvelebili a cvičila nešikovne, monotónne, do otupenia. Aký to trojzvuk: poludňajšia horúčava, kasárenský dvor a cvičné bubnovanie!

Kasárenské okná sú prázdne a tmavé. V niektorých sa sušia cajgové nohavice. Človek hľadá na tie okná s túžbou. V izbách je chladok.

Ó, vy tmavé, zatuchnuté kasárenské izby so železnými kavalcami, s hranatými slamníkmi, úzkymi skrinkami a podnožkami pred nimi! Aj vy sa môžete stať cieľom túžob; tu v poli ste dokonca vybájeným odbleskom domova, vy, komory plné pachov z vychladnutého jedla, spania, dymu a šatstva!

Katczinsky ich popisuje kvetnato a s veľkým dojatím. Čo by sme dali za to, keby sme sa k nim mohli vrátiť! Ďalej sa však v myšlienkach neodvažujeme.

Vy, inštruktážne hodiny včas ráno — „Z čoho sa skladá puška vzor 98?“ — Vy, hodiny telocviku odpoľudnia — „Klaviristi vystúpia. Napravo vyrovnáť. Hláste sa v kuchyni škrabať zemiaky.“

Prehľadáme sa v spomienkach. Kropp sa z ničoho nič zasmieja a povie: „V Löhne prestupovať.“

To bola najmilšia hra nášho kaprála. Löhne je prestupná stanica. Aby tu naši dovolenkári nezablúdili, Himmelstoss s nami cvičil v kasárenskej izbe prestupovanie. Mali sme sa naučiť, ako sa v Löhne dostaneme k vlaku, do ktorého prestupujeme, podchodom. Podchod predstavovali postele a každý sa postavil k posteli zľava. Potom vydal rozkaz: „V Löhne prestupovať,“ a ako blesk všetko podliezalo postele na druhú stranu. Cvičili sme to dlhé hodiny.

Medzitým protivník zostrelil nemecké lietadlo. Padá

v dymovom vejári ako kométa. Kropp tak prehrál fľašu piva a namrzený odratúva peniaze.

„Himmelstoss ako poštár bol určite skromný,“ poznamenávam, keď vyprchalo Albertovo sklamanie.

„Čím to je, že ako poddôstojník je taký ras?“

Otázka znova rozhýbe Kroppa. „Nie iba Himmelstoss. Takých je veľa. Len čo dostanú frčky alebo šabfu, stanú sa inými ľuďmi, ako keby sa nažrali betónu.“

„To robí uniforma,“ mienim.

„Tak akosi,“ povie Kat a chystá sa na veľké rečenie, „príčina tkvie v inom. Pozri, keď naučíš psa žrať zemiaky, a potom mu predložíš kúsok mäsa, napriek tomu chmatne po ňom, lebo to má v povahe. A keď dáš človeku trocha moci, tak to s ním dopadne rovnako, chmatne po nej. Je to prirodzené, lebo človek je vo svojej podstate predovšetkým beštia a iba navrchu, ako pri masťnom chlebe, je na ňom trocha slušnosti. Vojenčina sa zakladá iba na tom, že vždy jeden vládne nad druhým. Zlé je však, že každý má priveľa moci; poddôstojník môže tak preháňať obyčajného vojaka, poručík poddôstojníka, kapitán poručíka, až sa zbláznia. A keďže si to uvedomujú, tak si na to hneď navyknú. Vezmi iba najjednoduchšiu vec: vraciame sa z cvičišťa a sme uťahaní ako psi. Dostávame rozkaz: Spievajte! Spev je chabý, lebo každý je rád, že ešte unesie pušku. A už robí kompánia čelom vzad a musí hodinu za trest cvičiť. Pri pochode späť sa ozve znova: Spievajte! A teraz sa spieva. Aký to má všetko význam? Veliteľ kompánie presadil svoje, lebo má moc. Nik ho za to nepokarhá, naopak, považujú ho za správneho vojaka. A toto je, pravda, iba maličkosť, sú aj celkom iné spôsoby, ako možno niekoho preháňať. Teraz sa vás pýtam: v ktorom civilnom povolaní, nech by bol hocičím, si môže dovoliť niečo podobné bez toho, aby mu niekto nerozbil hubu? To si môže dovoliť iba na vojne! Vidíte, a to stúpa každému do hlavy! A stúpa mu to tým viac, čím menšie slovo mal v civile.“

„Hovorí sa, že disciplína musí byť,“ mieni nedbalo Kropp.

„Dôvody,“ vrčí Kat, „sa nájdu vždy. Dajme tomu, že musí byť. Nesmie to byť však preháňanie. Ale vysvetli to nejakému zámočníkovi, čeladníkovi, či robotníkovi, vysvetli to obyčajnému vojakovi a tých je tu väčšina; ten vidí iba, že ho sekújú a že príde do poľa a vie celkom presne, čo treba a čo nie. Už iba to, myslím si, že to obyčajný vojak tu v poli vydrží, niečo znamená! To už niečo znamená!“

Každý s tým súhlasí, lebo každý vie, že iba v zákopoch prestáva drill, avšak pár kilometrov za frontom už zase začína, trebárs v podobe najväčšieho nezmyslu — salutovaním a parádnym krokom. Lebo platí železný zákon: Vojaka treba jednotaj zamestnávať.

Vtom sa objavuje Tjaden s červenými škvrnami na tvári. Je tak vzrušený, až sa zajakáva. S rozžiarenou tvárou hláskuje: „Himmelstoss je na ceste. Príde na front.“

Tjaden je zvlášť nazlostený na Himmelstossa, ktorý ho v barakovom tábore vychovával svojším spôsobom. Tjaden sa pomočieva do postele, stáva sa mu to v noci v spánku. Himmelstoss kategoricky tvrdil, že je to iba lenivosť a vynašiel vlastný spôsob ako vyliečiť Tjadena.

Zohnal v druhom baraku iného, čo sa pomočieval, volal sa Kindervater. Ubytoval ich spolu. V barakoch stáli známe lôžka, dve postele nad sebou. Namiesto dosák mali drôtené pletivo. Himmelstoss im prideliť jednu dvojicu postelí tak, že jeden dostal hornú a druhý spodnú posteľ. Ten čo spával dolu, bol na tom, samozrejme, mizerne. Preto sa každý večer striedali, spodný išiel hore, aby sa mohol pomstíť. V tom spočívala Himmelstossova výchova.

Nápad bol surový, ale v podstate dobrý. Žiaľbohu nepomohol, lebo nevychádzal zo správneho predpokladu: ani jeden to nerobil z lenivosti. Na to mohol prísť každý, kto sa poďíval na ich bledé tváre. Skončilo sa to tým, že jeden z nich spal vždy na dlážke, a mohol ľahko nachladnúť.

Medzitým si sadol medzi nás aj Hale. Mrká na mňa

a pobožne si mädlí pracky. Prežili sme spolu najkrajší deň v našom vojenskom živote. Stalo sa to večer pred naším odchodom do poľa. Pridelili nás do regimentu s vysokým „hausnumerom.“ Predtým nás ale na vystrojenie odvelili do garnizóny, nie však k doplňovaciemu útvaru, ale do iných kasární. Na druhý deň skoro ráno sme mali odísť. Večer sme sa vypravili vyrovnaf si účty s Himmelstossom. Už dlhé týždne sme sa na to chystali. Kropp zašiel dokonca tak ďaleko, že si zaumienil dať sa po vojne k poštárom a neskôr, až bude Himmelstoss opäť listárom, stať sa jeho predstaveným. Hýril predstavami, ako ho bude prehánaf. Lebo v tom bol práve dôvod, prečo nás nemohol zgnlaviť; rákali sme s tým, že ho raz predsa dostaneme, prv ako skončí vojna.

Predbežne sme ho chceli poriadne zmlátiť. Čo sa nám môže stať, nespozná nás, a keď, zajtra ráno aj tak odchádzame.

Vedeli sme, v ktorej putike každý večer vysedáva. Keď sa vracal do kasární, musel ísť po tmavej, nezastavanej ulici. Tam za hromadou kamenia sme na neho číhali. Mal som so sebou plachtu. Chveli sme sa v očakávaní, či pôjde sám. Konečne sme začuli jeho krok; poznali sme ho dobre, dosť často sme ho počúvali ráno, kým sa rozleteli dvere a ozval sa rev — vstávať!

„Sám?“ zašepkal Kropp.

„Sám!“ Plazili sme sa s Tjadenom okolo hromady kamenia. A už sa zaleskla pracka na jeho opasku. Himmelstoss si spieval, mal povznesenú náladu. Prešiel, nič netušil.

Schmatli sme plachtu, ticho vyskočili, hodili sme mu ju zozadu na hlavu, stiahli dolu, takže tu stál ako v bielom vreci a nemohol hýbať rukami. Spev utíchol.

V okamihu tu bol aj Haie Westhus. S rozmachom nás odsotil, len aby bol prvý. S pôžitkom zaujal vhodnú polohu, zodvihol rameno ako semafor, a rukou sfa uhliarska lopata uštedril bielemu vrecu úder, čo by mohol zabíť aj vola.

Himmelstoss urobil premet, pristál o päť metrov ďalej

a začal revať. Aj s tým sme rátali, a mali sme so sebou podhlavnicu. Haie si drepol, položil si podušku na kolená, schmatol Himmelstossa za hlavu a pritlačil mu ju na podhlavnicu. Rev sa hneď stlmil. Haie ho nechal z času na čas nadýchnuť vzduchu. Vtedy sa vždy z chrčania ozval nádherný, zreteľný výkrik, ale ihneď opäť stíchol.

Tjaden odopol Himmelstossovi traky a stiahol mu nohavice. Korbáč držal pevne medzi zubami. Potom sa zdvihol a dalsa do toho. Bol to nádherný obraz: Himmelstoss na zemi s hlavou na Haieho kolenách; nad ním Haie s diabolsky sa škeriacou tvárou a od radosti otvorenými ústami; pásikavé spodky s nohami do x, čo pri každom údere robili v spustených nohaviciach najorigínálnejšie pohyby; a nad tým všetkým ako drevorubač, neúnavný Tjaden. Museli sme ho napokon doslova odtrhnúť, aby sme tiež prišli na rad.

Haie konečne postavil Himmelstossa na nohy a na záver predviedol súkromné predstavenie. Vyzeralo to, akoby z neba zbieral hviezdy, tak sa napriahla jeho pravica k facke. Himmelstoss sa prevalil. Haie ho opäť zdvihol, pekne si ho postavil a ľavou rukou uštedril mu druhý, prvotriedne umiestnený úder. Himmelstoss zavyl a utekal po štyroch. Jeho pásikavý poštársky zadok žiaril vo svite mesiaca.

Bleskove sme zmizli.

Haie sa ešte raz obzrel a zatvrdilo, uspokojene a trocha záhadne povedal: „Pomsta je krvavnička.“ Himmelstoss mohol byť vlastne rád, lebo jeho výrok, že vždy musí jeden vychovávať druhého, sa uplatnil na ňom samotnom. Stali sme sa sa učenívými žiakmi jeho metód.

Nikdy nevypátral, komu sa má za to poďakovať. Napokon získal pri tom plachtu; lebo keď sme sa o niekoľko hodín išli podívať na miesto činu, nemohli sme ju nájsť.

Tento večer bol dôvodom, že sme nasledujúce ráno odchádzali celkom pokojne. Voľakto s povievajúcou braďou nám preto celkom dojata povedal, že sme hrdinná mládež.

IV

Musíme dopredu na opevňovacie práce. Keď sa zotmie, prichádzajú nákladné autá. Štveráme sa hore. Je teplý večer a súmrak nám pripadá ako šatka, pod ktorej ochranou sa dobre cítime. Zbližuje nás, dokonca lakomý Tjaden mi podaruje cigaretu a pripáli mi. Stojíme natisnutí vedľa seba, sedieť nemôže nikto. Na to nie sme ani navyknutí. Müller má konečne raz dobrú náladu, lebo na nohách má nové čižmy.

Motory sa rozhučia, vozy rachotia a škripu. Cesty sú vyjazdené a plné jám. Svetlí sa nesmie, zapadáme do nich, až sa skoro vykopčneme z vozov. To nás však neznepokojuje. Čo sa môže stať, zlomená ruka je lepšia ako diera v bruchu a ne jeden si to priam žiada, aby sa dostal domov.

Popri nás prechádzajú v dlhých radoch kolóny s muníciou. Majú naponáhlo. Stále nás predblehajú. Veselo na nich pokrikujeme a oni nám odpovedajú.

Zbadáme múr, patrí k domu, čo stojí bokom od cesty. Odrazu napínam uši. Mýlim sa? Znova zreteľne počujem gagot husí. Pozriem sa na Katczinského — Katczinsky na mňa, rozumieme si.

„Kat, počujem tu ašpiranta na pekáč.“

Prikyvuje. „Stane sa, až sa vrátíme. Poznám to tu.“

Samozrejme, že o tom vie. Určite pozná každú husiaciu nohu v okruhu dvadsiatich kilometrov.

Vozy sa dostávajú do delostreleckého pásma. Palebné postavenia sú proti leteckému prieskumu maskované kríkmi ako na nejakom vojenskom majálese. Tieto besledky by vyzerali veselšie a mierumilovne, keby neboli obsadené kanónmi.

Povetrie je tmavé od dymu z diel a hmlý. V ústach cítíme trpkú chuť dymu z pušného prachu. Výstrely rachotia, až sa náš voz trasie, ozvena buráca a valí sa za nami, všetko sa kníše. Obličaje sa nám nepozorovateľne me-

nia. Nejdeme síce do zákopov, iba stavať opevnenia, ale z každej tváre možno vyčítať: tu je front, sme v jeho zóne.

To nie je ešte nijaký strach. Kto šiel tak často dopredu ako my, otupie. Iba mladí nováčkovia sú nervózni. Kat ich poučuje: „To bola tridsaťapolka. Rozoznáte to podľa výstrelu — hneď príde dopad.“

Tlmené dunenie dopadov k nám však nedolieha. Zaniká v jednotvárnom dunení frontu. Kat načúva: „Dnes v noci bude bengál.“

Všetci načúvame. Front je nepokojný. Kropp hovorí: „Tomíci už strieľajú.“

Výstrely možno presne rozoznať. Sú to anglické batérie vpravo od nášho úseku. Začínajú o hodinu skôr. Na našom úseku spustia vždy až presne o desiatej.

„Čo ich to napadá?“ zvolá Müller. „Zrejme im idú hodinky popredu.“

„Bude bengál, hovorím vám, cítim to v kostiach.“ Kat vypína plecia.

Vedľa nás zaďunia výstrely. Plameň vyšľahne šikmo do hmly, kanóny hučia, rachotia a lomožia. Zamrazí nás a sme radi, že zajtra ráno budeme opäť v barakoch.

Tváre nemáme ani bledšie ani červenšie ako zvyčajne, ani napnutejšie či skleslejšie, a predsa inakšie. Cítime, že sa nám v krvi zapojil akýsi kontakt. To nie sú nijaké frázy, je to skutočnosť. Je to front, ktorý si uvedomujeme a ktorý zapája tento kontakt. V okamžiku, keď zahvízdajú prvé granáty, keď povetrie praská od výstrellov, je odrazu v našich žilách, rukách, očiach prikrčené očakávanie, číhanie, silnejšie bdenie, zvláštna prispôbiťnosť zmyslov. Telo je odrazu v maximálnej pohotovosti.

Často mi pripadá, akoby to chvejúce sa otrasené povetrie nečujne na nás preskakovalo, alebo akoby zo samotného frontu vyžarovala akási elektrina a mobilizovala neznáme končky nervov.

Vždy je to rovnaké: odchádzame namrzení, alebo v dobrej nálade. Potom prídu prvé palebné postavenia kanónov a každé slovo našich rozhovorov má zmenený zvuk. Keď stojí Kat pred barakmi a hovorí: „Bude ben-

gál," je to proste jeho mienka a nič viac; ale keď to povle tu, tak má táto veta ostrie ako bodák, čo sa za mesačnej noci prerezáva hladko cez myšlienky, je bližšie a hovorí tomu podvedomému, čo sa v nás prebudilo s temným významom, — bude bengál. Azda je to náš najvútornejší a najtajnejší život, čo sa rozochvlela a dvíha na obranu.

Mne pripomína front strašidelný vír. Aj keď je človek ešte ďaleko od jeho centra, v pokojnej tísine, cíti už jeho saciu silu, čo ho pomaly, neodvratne, bez veľkého odporu priťahuje.

Zo zeme, zo vzduchu, najviac zo zeme prúdia k nám ochranné sily. Pre nikoho neznamená zem toľko ako pre vojaka. Keď sa na ňu tlačí, dlho, silno, keď sa tvárou a údmi v smrteľnej úzkosti pred paľbou hlboko do nej zarýva, vtedy je jeho jediným priateľom, bratom, matkou, stená svoj strach a výkriky do jej mlčania a bezpečia, a zem ho prijíma a prepúšťa do nových desať sekúnd behu a života, schmatne ho znova a niekedy navždy.

Zem — zem — zem — !

Zvlnená zem s dierami a priehlbinami, do ktorých sa možno vrhnúť a schúliť! Zem, ty si nám v boji hrôzy, vo fontánach ničenia, v smrteľnom zavýjaní výbuchov dávala nesmiernu silu opäť získaného života! Divoká víchrica takmer roztrhaného bytia vlievala sa v spätnom prúde od teba cez naše ruky a my zachránení sme sa zahrabávali a v nemom, úzkostlivom šťastí z prežitej minúty sme sa ústami zahrýzali do teba!

Pri prvom zadunení granátov sa časť nášho bytia vrhá naspäť o tisícky rokov.

Je to inštinkt zvieraťa, čo sa v nás prebúdza, čo nás vedie a ochraňuje. Nie je vedomý, je oveľa rýchlejší, oveľa istejší, oveľa neomylnnejší ako vedomie. Nedá sa to vysvetliť. Človek ide a na nič nemyslí — a zrazu leží v priehlbine a nad ním praskajú črepiny. Nemôže si spomenúť, že by počul letieť granát, alebo myslel na to, že si má ľahnúť. Keby sa mal človek na to spoliehať, bol

by už ľúbou neforemného mäsa. To, čo nás strháva na zem a zachraňuje bez toho, aby sme vedeli ako, je niečo iné, je to jasnozrivý inštinkt v nás. Nebyť toho, už by dávno medzi Flandrami a Vogézami nebolo človeka.

Odchádzame buď namrzení, alebo v dobrej nálaďe, prichádzame do pásma, kde začína front a zmenili sme sa v ľudské beštie.

Vchádzame do biedneho lesíka. Prechádzame okolo gulášových kanónov. Za lesom zostupujeme. Vozy sa vracajú. Ráno na svitaní nás majú znova odviezť.

Nad lúkami stojí hmľa a dym z kanónov. Slaha do výšky hrude. Osvetľuje ich mesiac. Po ceste tiahnu oddiely. Oceľové prilby sa matne lesknú v mesačnom svite. Hlavy a pušky vystupujú z bielej hmly; kyvotajúce sa hlavy, kolíšuce sa hlavne pušiek.

Niekde vpredu hmľa končí. K hlavám sa družia postavy — blúzy, nohavice a čižmy sa vynárajú z hmly ako z mliečneho rybníka. Formujú sa do kolóny. Kolóna pochoduje priamym smerom, postavy tvoria klin, jednotlivcov už nemožno rozoznať, iba tmavý klin sa sunie dopredu, čudne ho dopĺňajú hlavy a pušky, čo sa priplavujú z hmly. Kolóna — nijakí ľudia.

Po priečnej ceste prichádzajú ľahké kanóny a muničné vozy. Koňom sa v mesačnom svite lesknú chrbáty, pohybujú sa pekne, pohadzujú hlavami, vídno, ako sa im blýskajú oči. Kanóny a vozy sa kľžu na plávajúcom pozadí mesačnej krajiny, jazdci s oceľovými prilbami vyzerajú ako rytieri zašlých čias, je to svojím spôsobom pekné a úchvatné.

Naším cieľom je ženičný sklad. Niektorí si nakladajú na plecía zahnuté i špicaté železné tyče; ostatní nastrokávajú na hladké železné tyče kotúče drôtu a odchádzajú. Bremená sú nepohodlné a ťažké.

Terén je čoraz väčší rozrytý. Spredu prichádzajú hlásenia: „Pozor, vľavo hlboká granátová jama!“, „Opatrne, zákopi!“

Oči máme v strehu, nohami a palicami ohmatávame

terén skôr, než na ne prenesieme váhu tela. Odrazu sa zástup zastavuje, pritom narážame tvárou do kotúča drôtu, čo nesú pred nami a nadávame.

V ceste stojí niekoľko rozstrieľaných vozov. Nový rozkaz. „Zahasiť cigarety a fajky.“ Došli sme až k zákopom.

Zatiaľ sa celkom zotmelو. Obchádzame akýsi lesík a máme pred sebou frontový úsek.

Nad horizontom, až kam dovidíme, sa klenie neurčitá, červenkastá žiara. Neustále sa pohybuje, lebo ju prerušujú plamene z hlavnej batérie. Nad tým všetkým sa vznášajú svetlice, strieborné a červené lopty, rozprsknú sa a pršia dolu ako biele, zelené a červené hviezdy. Francúzske rakety vystreľujú nahor, v povetrí sa nad nimi rozvinie strieborný padáček a celkom pomaly sa znášajú k zemi. Osvetlia všetko, akoby bol deň, ich jas preniká až k nám, na zemi vidíme vlastné ostré tieň. Znášajú sa dlho, kým zhasnú. Okamžite všade vyletujú ďalšie rakety a medzi nimi zelené, červené a modré svetlice.

„Svinstvo,“ hovorí Kat.

Hrmenie kanónov silnie, mení sa v jediné temné dunenie a znova sa rozpadá na samostatné výbuchy. Salvy guľometov sucho praskajú. Vzduch nad nami je plný neviditeľného zhonu, zavýjania, piskotu a sykotu. Sú to menšie kalibre. Medzitým ale hučia nocou ako organ aj veľké debny, najťažšie kusy, a dopadajú ďaleko za nami. Chraptivo, vzdialene ručia, ako jelene v ruji a letia svojou dráhou vysoko nad zavýjaním a piskotom menších kalibrov.

Svetlomety sledia po čiernej oblohe. Ich lúče sa kľžu po nej ako obrovské kužele. Jeden kužeľ sa zastavil, iba sa trochu mihotá. Ihneď sa k nemu pripojí druhý, prekrížia sa a v ich svetle sa objaví čierna muška, čo sa pokúša uniknúť: letec. Je neistý, oslepený a blúdi.

V pravidelných vzdialenostiach vrážame do zeme železné koly. Kotúč držia vždy dvaja a dvaja, ostatní odkrúcajú ostnatý drôt. Je to ten prekliaty drôt s hustými,

dlhými ostňami. Už som si odvykol odkrúcať drôt a podriapem si ruky.

Za pár hodín sme hotoví. Kým prídu nákladné autá, máme trochu času. Väčšina si ľahne a zaspí. Snažím sa aj ja zaspať. Je však veľmi chladno. Cítiť, že sme blízko mora, človek sa od chladu stále prebúdzal.

Zrazu tvrdo zaspím. Keď náhle vyletím jedným skokom, neviem, kde som. Vidím hviezdy, rakety a okamžik mám dojem, že som zaspal na akejkoľvek slávnosti v záhrade. Neviem, či je ráno či večer, ležím v bledej kolískej svitania a čakám na nežné slová, ktoré sa musia ozvať, mäkké a vzbudzujúce pocit bezpečia — plačem? Siahnem si na oči, je to čudné, som dieťa? Jemná pokožka — trvá to iba sekundu, potom spoznávam siluetu Katczinského. Sedí pokojne, skúsený vojak, a potahuje z fajky, jasné že z fajky s vekom. Keď zbadá, že som hore, iba povie: „Pekne si sa mykol. Bol to iba zapalovač, frkol si to tam do krovia.“

Posadím sa, cítim sa čudne osamotený. Dobré, že je tu Kat. Zadumane sa díva k frontu a hovorí: „Celkom pekný ohňostroj, len keby to nebolo také nebezpečné.“

Buchlo to za nami. Niekoľko nováčkov poľakane vyskakujú. O pár minút to zaiskrí znova bližšie než predtým. Kat si vyklepáva fajku. „Bude horúco.“

A už je to tu. Plazíme sa rýchlo preč, najlepšie ako to v náhlosti ide. Ďalšia rana sadne presne medzi nás. Niekoľkí sa rozkričia. Na obzore vystupujú zelené svetlice. Blato strieka, črepiny svišťa a bzučia. Počuť ich plieskať ešte aj vtedy, keď už dávno doznel hrmot výbuchov.

Vedľa nás leží vystrašený plavovlasý nováčik. Obličej si zaboril do dlaní. Prílba sa mu odkotúľala. Vylovím ju a chcem mu ju naraziť na palicu. Pozrie na mňa, odstrčí prilbu a ako dieťa vsunie hlavu pod moje rameno, pevne na moju hrud. Úzke ramená sa mu chvejú. Ramená — ako Kemmerichove.

Nebránim mu v tom. Aby však prilba bola na niečo dobrá, položím mu ju na zadok, nie zo psiny, ale zámerne, lebo to je najvyšší bod. Aj keď je na ňom hrubá vrst-

va mäsa, rany do zadku prekliato bolia a okrem toho treba dlhé mesiace ležať v lazarete dolu tvárou a treba rátať s tým, že človek bude kuŕhať. Niekde to poriadne udrelo. Medzi výbuchmi počul krik.

Konečne nastane pokoj. Paľba sa preniesla nad nami a zasahuje teraz posledné náhradné zákopy. Riskujeme a rozhliadneme sa. Červené rakety plápolajú na oblohe. Asi príde útok.

U nás je i naďalej pokoj. Sadnem si a potrasiem nováčka za ramená. „Už je po tom, chlapče! Aj tentokrát to dobre dopadlo.“ Vyjavene sa rozhliada. Prihováram sa mu: „Veď si na to zvykneš.“

Zbadá svoju prilbu a nasadí si ju. Pomaly sa spamätáva. Odrazu očervenie ako rak a rozpačito sa zatvári. Opatrne si siahne rukou dozadu na nohavice a utrápene na mňa hľadí. Ihneď pochopím: kanónová horúčka. Nato som mu tam vlastne prilbu nenasadil — ale predsa ho utešujem: „To nie je žiadna hanba, to aj inakší mali po prvej kanonáde plné nohavice. Choď tam za ker a odhoď spodky. A je to.“

Stratí sa. Paľba tichne, krik však neprestáva. „Čo sa stalo, Albert?“ spytujem sa.

„Tam naproti niekoľko kolón dostalo plný zásah.“

Krik neustáva. To nie sú ľudia, tí nemôžu tak strašne kričať.

Kat povie: „Zranené kone.“

Ešte som nikdy nepočul kričať kone, je to neuveriteľné. Žiaľ sveta, muky tvorstva, divoká, hrôzostrašná bolesť znie v tom kriku. Sme bleďí. Detering vstáva. „Rasi, rasi! Zastreňte ich predsa!“

Je roľník a vyzná sa v koňoch. Trápi ho to. A ako naschvál, paľba takmer prestáva. Tým silnejšie počul krik koní. Nevedno už odkiaľ prichádza v tejto striebornej krajine, čo tak stíchla, je neviditeľný, vznáša sa ako prízrak, všade medzi nebom a zemou a obludne rastie. Detering začína zúriť a reve: „Zastreňte ich, zastreňte ich predsa, doboha!“

„Musia predsa najprv odniesť ľudí,“ hovorí Kat.

Vstávame a hľadáme, kde to je. Keď zbadáme zvieratá, nebude to také strašné. Mayer má ďalekohľad. Vidíme tmavú skupinu, sanitárov s nosidlami a čierne pohybujúce sa väčšie hromady. To sú zranené kone. Nie však všetky. Podaktoré cválajú v diaľke, klesajú a bežia ďalej. Jeden s rozpáraným bruchom, črevá vlečie za sebou. Zamotá sa do nich, padá a opäť vstáva.

Detering zodvihne pušku a mieri. Kat mu zráža hlavu. „Zbláznil si sa?“

Detering sa trasie a odhodí pušku na zem.

Sadneme si a zapchávame si uši. Ale tento desivý nárek, stenanie a kvílenie všade preráža, všade.

Každý niečo vydrží. Teraz sa však potíme. Človek by najradšej vstal a ušiel, všetko jedno kam, len aby viac nepočul tento krik. A to predsa nie sú ľudia, ale iba kone.

Z čiernych hromádok sa zase oddeľujú nosidlá. Potom tresne niekoľko výstrelů. Kľbká sa zašklbú a zosypú sa. Konečne! To však ešte nie je koniec. Ľudia sa nemôžu priblížiť k raneným zvieratám, čo v strachu prchajú a nesú všetku bolesť v rozďavených papuliach. Ktorási postava si kľaká, výstrel — kôň sa zrúti, potom ďalší. Posledný kôň sa vzoprie na predné nohy a krúti sa na zadku dokola ako motovidlo, má asi rozdrúzanú chrbticu. Beží k nemu vojak a zastrelí ho. Kôň sa pomaly, pokorne zosúva na zem.

Odokrývame si uši. Krik umlkol. V povetrí sa vznáša ešte dlhý, tichnúcí vzdych. A zasa sú tu už len rakety, spev granátů a hviezdy — a je to akési čudné.

Detering odchádza a kľaje: „Rád by som vedel, čím sa prevínili.“ Znova sa vráti. Má pohnutý, skoro slávnostný hlas, keď hovorí: „Poviem vám, najväčšie svinstvo je, že vo vojne sú zvieratá.“

Vraciame sa. Je už načas, aby sme sa dostali k našim vozom. Rozvidnieva sa. Tri hodiny ráno. Vietor je čerstvý a chladný, šero sfarbuje naše tváre do siva.

Tápame dopredu v husom pochode cez zákopy a krátery a dostávame sa opäť do zóny hmly. Katczinsky je nepokojný, to je zlé znamenie.

„Čo ti je, Kat?“ spytuje sa Kropp.

„Chcel by som, aby sme už boli doma.“ Doma — myslí v barakoch.

„O chvíľu tam budeme, Kat.“

Je nervózny. „Neviem, neviem.“

Prichádzame do spojovacích zákopov a potom na lúky. Vynára sa lesík. Poznáme tu každú piaď zeme. Už je tu cintorín strelcov s rovni a čiernymi krížmi.

Vtom za nami zaľičí, zapraská, zahrmí. Zohli sme sa — sto metrov pred nami vytryskne ohnivý oblak.

V nasledujúcej minúte sa od druhého výbuchu nadvihne kus lesa nad vrcholce stromov, tri, štyri stromy letia povetrím a lámu sa na kusy. A už sem syčia ako ventily na kotloch ďalšie granáty — ostrá paľba.

„Kryť sa!“ zreve niekto. „Kryť sa!“

Lúky sú rovné, les je príďaleko a nebezpečný — nie je tu iný úkryt ako cintorín s kopčekmi hrobov. Potkýname sa v tme a vbiehame na cintorín. V okamžiku sa každý prilepiť za nejaký hrob ako priklincovaný.

Najvyšší čas. Tma začína besnieť. Vlní sa a šalie. Kusy tmy čiernejšie než noc sa ako obry vrhajú na nás a za nás. Oheň výbuchov plápolá cintorínom.

Niet východiska. V blýskaní granátov sa odvážim vrhnúť pohľad na lúky. Sú ako rozbúrené more, z ktorého vyskakujú ostré plamene striel ako fontány. Je vylúčené, aby tadiaľ niekto prešiel.

Les mizne, paľba ho trhá, ničí, zrovnáva so zemou. Musíme zostať tu, na cintoríne.

Zem pred nami puká. Pršia hrudy. Cítim náraz. Čreptí na mi roztrhla rukáv. Zatínam päšť. Nič ma nebolí. To ma však neupokojí, zranenia bolia až neskôr. Ohmatávam si ruku. Je to iba škrabnutie, ruka je v poriadku. Tu mi niečo tresne do hlavy, až začínam strácať vedomie. Hlavou mi bleskne myšlienka: Nezamdlieť!, ponáram sa do čiernej kaše, a hneď sa vynáram. Do prilby mi tresla

črepina, priletela však z takej diaľky, že ju neprerazila. Utieram si blato z očí. Predo mnou vyrylo akúsi jamu, nemôžem ju podrobne rozoznať. Granáty tak ľahko netrafia do toho istého krátera, preto sa ta chcem dostať. Jediným skokom sa vrhám dopredu ako ryba, tesne nad zemou, vtom znova zafíčí, rýchle sa schúlím, tápem po kryte, vľavo cítim niečo, pritlačím sa k tomu, povolí to, stenám, zem sa trhá, tlak vzduchu mi duní v ušiach, ležem pod to poddajné, prikrývam sa tým, je to drevo, látka, kryt, kryt, úbohý kryt pred krupobitím črepín.

Otvorím oči, prstami som sa zakvačil do akéhosi rukáva, do ruky. Ranený? Kričím na neho, neodpovedá — mŕtvy. Šmátram ďalej po drevených trieskach, vtom si uvedomujem, že ležíme na cintoríne.

Paľba je však silnejšia ako všetko ostatné. Nič! Vedomie, ležiem hlbšie pod rakvu, nech ma chráni, aj keby v nej ležala sama smrť.

Predomnou je kráter. Zmocňujem sa ho očami, musím sa doňho dostať jedným skokom. Vtom ma niečo udrie do tváre, nlečia ruka ma chytá za plecía — vari sa mŕtvy prebudil? Ruka mnou trasie, obrátim hlavu, v sekundo-
vom záblesku svetla cíviem Katczinskému do tváre, ústa má dokorán a reve, nič nepočujem, lomcuje mnou, približuje sa ku mne; v okamžiku, keď hurhaj na chvíľu zoslabne, prenikne ku mne jeho hlas: „Plyn — plyyn — plyyyn! — povedz ďalej!“

Bleskurýchlo sťaham po puzdre masky. Kúsok odo mňa niekto leží. Nemyslím na nič iba na to: Ten tam sa to musí dozvedieť: „Plyyyn — plyyyn —!“

Kričím, plazím sa bližšie, mlátim ho puzdrom, nič ne-
dbá, znova a znova, iba sa krčí — je to nováčik. Zúfale pozerám na Kata, už si nasadil masku. Vytiahnem si svoju, prilba odletí nabok, maska mi prešmykne cez tvár, dovlečiem sa k chlapovi, puzdro leží blízko neho, schmatnem masku, natiahnem mu ju na hlavu, pomáha mi, pustím ho — a odrazu báč! ležím v kráteri.

Timené búchanie plynových granátov sa mieša s výbuchmi trhavých striel. Medzi detonáciami duní akýsi

zvon, gongy, kovové klapačky všade oznamujú — plyn — plyn. Za mnou niečo žbinkne, raz, dva razy. Utieram si zarosené zorníky. Sú to Kat, Kropp a ešte niekto. Ležíme štyria, číhavo striehame a dýchame čo možno najmenej.

Tieto prvé minúty v maske rozhodujú o živote a smrti: prilieha dobre? Poznám strašné obrazy z lazaretu: otrávení, čo sa dlhé dni dusili a po kúskoch vyplúvali spálené pľúca.

Dýcham opatrne ústami pritísnutými na filter. Teraz sa oblak plazí nad zemou a klesá do všetkých prehĺbenín. Ako mäkká medúza ukladá sa do nášho krátera a rozťahuje sa. Drgnem do Kata, lepšie by bolo vyštverať sa a ležať hore než tu, kde sa plyn najviac drží. K tomu sa však nedostaneme, lebo začína ďalšie železné krupobitie. Vyzerá to, akoby už neduneli strely, ale zúrila samotná zem.

S rachotom sa rúti na nás niečo čierne. Vedľa nás tvrdo dopadne do výšky vymrštená rakva.

Vidím, ako sa Kat hýbe a leziem za ním. Rakva spadla štvrtému z nás na vystretú ruku. Chlap sa pokúša strhnúť si druhou rukou masku. Kropp včas zasiahne, tvrdo mu vykrúti ruku za chrbát a pevne ju drží.

Uvoľňujeme s Katom ranenému ruku. Veko rakvy sa uvoľnilo a puklo, môžeme ho ľahko odtrhnúť, mŕtvolu vyhadzujeme, padá ako handra, a potom sa pokúšame uvoľniť spodok rakvy.

Na šťastie muž zamdle a Albert nám pomáha. Teraz už nemusíme byť takí ohľaduplní a snažíme sa zo všetkých síl. Podoberieme rakvu lopatkou až so zaškrípaním povolí.

Svitá. Kat berie kus veka, kladie ho pod rozdrúzanú ruku, ktorú ovinieme všetkými pohotovostnými obväzmi, čo máme. Momentálne nemôžeme viac urobiť. V hlave pod maskou mi hučí, duní, dív mi nepraskne. Pľúca sa namáhajú, dostávajú stále ten istý horúci, vydýchaný vzduch, žily na sluchách navierajú, mám pocit, že sa zadusím.

Preniká k nám sivé svetlo. Vietor sa preháňa nad cintorínom. Vysuniem sa cez okraj krátera. V špinavom svitaní zbadám pred sebou odtrhnutú nohu, čižma je nedotknutá, prezrieť to všetko v momente celkom podrobne. Teraz sa však na niekoľko metrov odo mňa niekto dvíha, pretieram si zorníky, od vzrušenia sa mi znovu zahmlia, hľadím naňho — ten chlap už nemá nasadenú masku.

Čakám ešte chvíľu — nezvalí sa. Pátravo sa obzerá okolo seba a urobí pár krokov. Vietor rozptýlil plyn, vzduch je čistý, chraptím a strhávam si aj ja masku a padám; vzduch mi prúdi do pľúc ako studená voda, zahmlieva sa mi pred očami, zaplavuje ma vlna únavy, padám do tmy.

Výbuchy prestali. Obraciam sa ku krátera a kývam na ostatných. Lezú von a strhávajú si masky. Dvíhame raneného, jeden mu drží ruku v dlahe. A tak sa s potkýnaním ponáhľame preč.

Cintorín sa zmenil na rumovisko. Rakvy a mŕtvoly ležia porozhadzované. Zomreli ešte raz; ale každý z nich, čo ho roztrhlo na franforce, zachránil jedného z nás.

Plot je zničený, koľajnice poľnej železnice naproti sú vytrhané a pokrútené trčia do vzduchu. Pred nami niekto leží. Zastavujeme sa, Iba Kropp s raneným ide ďalej.

Na zemi leží nováčik. Bok má krvavý a je veľmi vyčerpaný. Siaham po svojej poľnej fľaši, kde mám rum s čajom. Kat mi zadrží ruku a zohne sa nad ním: „Kam si to dostal, kamarát?“

Pohne očami; je slabý, nevládze odpovedať.

Opatrne mu rozrežeme nohavice. Stená. „Ticho, ticho, bude lepšie.“

Ak má priestrel brucha, nesmie nič pľ. Nezvracal, a to je dobre. Obnažujeme mu bok. Má z neho kašu z mäsa a úlomkov kostí. Zasiahlo mu to kĺb. Ten chlapec už nebude nikdy chodiť.

Triem ho s navlhčenými prstami na sluchách a dávam mu za hlt. Do očí sa mu vracia život. Iba teraz zbadáme, že mu krváca aj pravá ruka.

Kat rozviňuje a rozťahuje dva obvazy, aby čo najviac zakryli rany. Hľadá látku, aby som mu voľne ovinul bok. Nemáme už nič, a preto rozrezávam ranenému nohavicu ďalej, aby som mohol použiť kus spodiek ako obväz. Spodky nemá. Prizriem sa mu lepšie: je to ten plavovlasý nováčik.

Kat zatiaľ priniesol z vrečka niektorého mŕtveho ďalší obväz a opatrne ho prikladá na ranu. Poviem chlapcovi, čo na nás uprene hľadí: „Teraz prinesieme nosidlá.“

Vtom otvorí ústa a zašepká: „Zostaňte . . .“ Kat povie: „Hneď sa predsa vrátíme. Prinesieme pre teba nosidlá.“ Nevieme, či rozumel, narieka za nami ako dieťa: „Neodchádzajte . . .“

Kat sa obzrie a šepká: „Nebolo by lepšie vziať jedno-ducho revolver a skončiť s tým?“

Chlapec ťažko vydrží transport a prežije to maximálne o pár dní. Všetko doteraz nie je však nič proti tomu, čo vytrpí, kým zomrie. Teraz je ešte omámený a nič necíti. O hodinku sa zmení na jačiacu kľbku neznesiteľných bolestí. Dni, ktoré má ešte pred sebou, znamenajú pre neho jedinú, šílenú trýzeň. A komu to prospeje, či bude trpieť alebo nie.

Prikyvujem. „Áno, Kat, bolo by lepšie vziať revolver.“

„Daj ho sem,“ povie a zastane. Rozhodol sa, vidím to. Obzrieme sa, ale nie sme už sami. Pred nami stojí hlúček, z kráterov a zákopov sa vynárajú hlavy.

Prinášame nosidlá.

Kat potrasie hlavou. „Takí mladí chlapci.“ Opakuje: „Takí mladí, nevinní chlapci.“

Straty máme menšie, ako sa zdalo: päť mŕtvych a osem ranených. Bol to iba krátky palebný prepád. Dvaja z našich mŕtvych ležia v jednom z rozmetaných hrobov; stačí ich len zahrabať.

Vraciame sa. Mlčky kráčame v husom pochođe, jeden za druhým. Ranených odnášajú na obvazište. Ráno je zahmlené, ošetrovatelia pobiehajú s číslami a cedučkami, ranení ticho nariekajú. Začína pršať.

Za hodinu sme došli k našim vozom a lezieme hore. Teraz máme viac miesta. Dážď silnie. Rozprestierame celty a zakrývame si hlavy. Voda na ne bubnuje. Po stranách stekajú potôčky dažďa. Kaluže v dierach špliechajú, a my sa v polospánku kymácame sem a tam.

Dvaja vojaci vpredu na voze majú dlhé palice s vidlicou. Dávajú pozor na telefónne drôty, čo visia krížom cez cestu tak blízko, že by nám mohli odtrhnúť hlavy. Obaja ich včas zachytia vidlicovitými palicami a zdvihnú ich nad nás. Počujeme, ako kričia: „Pozor — drôt!“ a v polospánku si drepneme a znova sa zdvihneme.

Všetko je monotónne; jazda vozov, zvolania i rinúci sa dážď. Leje sa na naše hlavy a na hlavy mŕtvych tam vpredu, na telo mladého nováčka s ranou, čo je priveľká na jeho bok. Leje sa na Kemmerichov hrob, leje sa na naše srdcia.

Niekde zaďuní výbuch. Strhneme sa, pohľady máme napäté, ruky opäť pripravené prehodiť telá cez bočnice voza do priekop.

Nič viac však nepočuť. Iba monotónne volanie: „Pozor — drôt!“ — znova si drepneme, opäť v polospánku.

V

Zabíjať vší po jednej je obťažné, keď ich má človek na stovky. Zvlratká sú trochu tvrdé a jednotaj luskať nechtami je nudné. Tjaden preto zavesil na drôt vrchnák z plechovky od pasty na mazanie topánok nad kúsok horiacej sviečky. Do tejto malej panvičky sa vší jednoducho hádžu — puknú a je po nich.

Sedíme v teple, okolo, košele na kolenách, vyzlečení do pásu len ruky máme zamestnané. Haie má zvlášť noblesný druh vší, s červeným krížikom. Preto tvrdí, že si ich priniesol z lazaretu v Thourhoute a že ich dostal od

nejakého vrchného štábného lekára. Tuk, čo sa pomaly hromadí vo vrchnáku z plechovky, chce použiť na mazanie číziem a polhodinu sa rehoce tomuto vtipu.

Dnes však nemá veľký úspech; myslíme na niečo iné.

Fáma sa stala skutočnosťou. Himmelstoss je tu. Zjavil sa včera, už sme počuli jeho dobre známy hlas. Údajne doma priveľmi prehnal na oraníci niekoľko mladých nováčkov. Nevedel, že bol medzi nimi syn predsedu vlády. To mu zlomilo väz. Preložili ho na front.

Tu sa bude čudovať. Tjaden už hodiny pretriasa všetky možnosti, ako mu odpovie. Haie si zadumane prezerá svoju veľkú plutvu a mrká na mňa. Ten výprask bol vrchol jeho existencie. Rozprával mi, že sa mu o tom aj teraz niekedy sníva.

Kropp a Müller sa zabávajú. Kropp jediný ukoristil plnú šálku šošovice, asi z kuchyne ženistov. Müller žiadostivo na ňu pozerá, ovládne sa a spýta sa: „Albert, čo by si urobil, keby bol teraz odrazu mier?“

„Mier nejestvuje!“ prehlási krátko Albert.

„Dobre, ale keby,“ trvá na svojom Müller. „Čo by si robil?“

„Stratil by som sa!“ zavrčí Kropp.

„To je jasné. A potom?“

„Ožral by som sa,“ odpovie Albert.

„Netáraj hlúposti, myslím to vážne.“

„Aj ja,“ hovorí Albert, „čo iné by mal človek urobiť?“

Kata rozhovor zaujíma. Nárokuje si na podiel z Kropovej šošovice, dostane ho, potom dlho uvažuje a dodá: „Ožrať sa, to by šlo, potom na najbližší vlak a domov za mamami. Človeče, mier, Albert. Ty si to ani predstaviť nevieš.“

Prehrabáva sa v náprsnej taške z impregnovaného plátna, vytiahne fotografiu a pyšne ju všetkým dokola ukazuje. „Moja stará!“ Potom ju skryje a nadáva: „Prekliata, všivavá vojna.“

„Tebe je hej,“ hovorím. „Máš syna a ženu.“

„Áno,“ prikyvuje, „musím sa starať, aby mali čo jest.“

Smejeme sa. „O to núdza nebude, Kat. A ak, buďeš rekvirovať.“

Müller je hladný a nespokojný. Vytrhne Westhusa z jeho snov o výprasku. „Haie, čo by si robil, keby bol teraz mier?“

„Musel by som ťa nakopať do zadku, že vôbec začínaš o niečom takom,“ odpovedám namiesto Westhusa. „Ako si na to vlastne prišiel?“

„Ako sa dostane kravinec na strechu?“ odpovedá Müller lakonicky a znova sa obráti na Westhusa.

Na Westhusa je to odrazu priveľa. Pokýva pehavou lebku: „Myslíš, keď už nebude nijaká vojna?“

„Správne. Ty si všimneš všetko.“

„To by zase boli ženy, však?“ Haie sa obližuje.

„Aj ženy.“

„Nechť ma čert vezme,“ povie Haie a tvár mu znežnie, „potom by som si chňapol poriadnu kosť, takého pravého kuchynského dragúna, vleš, s niečim poriadnym do ruky, a šup ho do postele! Predstav si, ozajstné periny, a pružné matrace, páni, osem dní by som nenatiahol nohavice.“

Všetci mlčia. Vidina je príliš nádherná. Zimomriavky nám behajú po tele. Müller sa konečne spamätá a spýta sa: „A potom?“

Prestávka. Haie trochu zamotane vysvetľuje: „Keby som bol poddôstojníkom, tak by som iba potom zostal u Prušakov a zazupoval by som.“

„Haie, tebe preskočilo,“ hovorím.

Spýta sa dobrácky: „Kopal si už niekedy rašelinu? Skús to raz.“ Vytiahne lyžicu zo sáry a hrabne do Albertovej misky.

„Horšie ako opevňovacie práce v Champagni to nemôže byť,“ namietam.

Haie prežúva a škľabí sa: „Trvá to ale dlhšie. A nemôžeš sa ani uľevať.“

„Človeče, doma je predsa lepšie, Haie.“

„Ako sa to vezme,“ povie a zamyslí sa s otvorenými ústami.

Z výrazu jeho tváre vidno, na čo myslí. Na biednu rašelinársku búdu, na ťažkú prácu v horúčave trasoviska od skorého rána do večera, na úbohú mzdu, na špinavé šaty čeladníka.

„V mieri nemáš pri vojsku nijaké starosti,“ hovorí mu, „každý deň dostaneš stravu, inak urobíš randál, máš posteľ, každý ôsmy deň dostaneš čistú bielizeň ako gavalier, odbavíš si poddôstojnícku službu, máš peknú uniformu, večer si sám sebe pánom a ideš do putiky.“

Haie je mimoriadne pyšný na tento nápad. Celkom sa mu zaľúbil. „A keď si odkrútiš svojich dvanásť rokov, dostaneš odporúčajúci list a staneš sa žandárom. Celý deň sa môžeš špacírovať.“

Už teraz sa potí pri predstave takej budúcnosti. „Predstav si, ako ťa budú uctievať. Tu koňak, tam pol-litra. So žandárom chce byť každý zadobre.“

„Haie, ty to ale na poddôstojníka nikdy nedotiahneš,“ namieta Kat.

Haie sa na neho zarazene pozrie a mlčí. Zrejme spomína na jasné jesenné večery, na nedele v trasovisku, na dedinské zvony, na odpoľudnia a noci so švárnymi slúžkami, na masťné pšeničné lievance s bukvicami a na bezstarostne pretárané hodiny v dedinskej krčme.

S toľkými vidinami sa nemôže tak rýchlo rozlúčiť, a preto len rozhnevano zavrčí: „Na aké nezmysly sa večne vypytujete.“

Pretiahne si košeľu cez hlavu a pozapína si blúzu.

„Čo by si robil ty, Tjaden?“ kričí Kropp.

Tjaden pozná iba jedno. „Dával by som pozor, aby sa mi nevyšmykol Himmelstoss.“

Pravdepodobne by ho najradšej zavrel do klieťky a každé ráno chodil naňho s obuškom. Rojčivo odpovedá Kroppovi: „Na tvojom mieste by som sa snažil stať sa poručíkom. Potom by si ho mohol preháňať, až by mu v zadku voda vrela.“

„A ty, Detering?“ vyzvedá Müller ďalej. Vypytuje sa ako rodený učiteľ.

Detering je skúpy na reči. Na túto otázku však odpo-

vedá. Díva sa čo povetrila a povie iba jednu vetu: „Ešte by som akurát stihol žatvu.“ Vtom vstane a odchádza.

Má starosti. Žena musí gazdovať sama. Pritom mu ešte zobrali aj dva kone. Každý deň číta noviny, čo prichádzajú, či aj v oldenburskom kúte neprší. Ináč by neuschli sená.

Vtom sa objavuje Himmelstoss. Kráča priamo k našej skupine. Tjadenovi vyskakujú na tvári fľaky. Líha si do trávy, natiahne sa a od vzrušenia zatvorí oči.

Himmelstoss trochu váha, spomaľuje. Potom predsa pripochoduje k nám. Nikto sa ani nepokúša vstať. Kropp sa naňho so záujmom pozerá.

Teraz stojí pred nami a čaká. Keďže nikto nič nehovorí, iba precedí cez zuby: „No?“.

Uplynle hodná chvíľa; Himmelstoss očividne nevie, ako sa má tváriť. Najradšej by nás prehnal. Už sa zrejme poučil, že front nie je kasárenský dvor. Skúša to znova a obráti sa nie na všetkých, ale na jedného; dúfa, že tak ľahšie dostane odpoveď. Kropp je pri ňom najbližšie. Preto poctí jeho: „No, tiež tu?“

Albert nie je jeho priateľ. Odpovie úsečne: „Zdá sa, o niečo dlhšie ako vy.“

Červené fúzy sa chvejú. „Vy ma už zrejme nepoznáte?“

Tjaden teraz otvorí oči. „Ale áno.“

Himmelstoss sa obráti naňho: „To je predsa Tjaden, nie?“

Tjaden nadvihne hlavu. „A vieš, čo si ty?“

Himmelstoss je ohúrený. „Od kedy si tykáme? Ešte sme spolu husi nepásli.“

Nevie, čo má robiť. Takéto otvorené nepriateľstvo neočakával. Predbežne sa zdržlava, zrejme mu niekto nahovoril nezmysly o strelách do chrbta.

Tjaden od zlosti nad poznámkou o husiach je dokonca vtipný! „Aní nápad, to si pásol sám.“

Himmelstoss vybuchne. Tjaden ho ale rýchlo predbehne. Musí si ufaviť. „Chceš vedieť, čo si? Si sviňa! To som ti chcel už dávno povedať.“

Keď vrleska, žiari z jeho svetlých prasačích očíek zadosťučinenie za mnohé mesiace.

Teraz si uľaví aj Himmelstoss: „Čo chceš ty, hovnivál, ty umazané rašelinárske čertisko? Vstaňte a postavte sa do pozoru, keď s vami hovorí predstavený!“

Tjaden blahosklonne kývne. „Dajte si pohov, Himmelstoss. Rozchod.“

Himmelstoss je hotový besniaci „cvičný poriadok“. Ani cisár by sa netváril tak uraženo. Reve: „Tjaden, rozkazujem vám služobne: Vstaňte!“

„Ešte niečo?“ spýta sa Tjaden.

„Chcete splniť rozkaz, alebo nie?“ Tjaden odpovie mierne a definitívne, bez toho že by to vedel, najznámejším klasickým citátom. Súčasne sa mu obráti zadkom.

Himmelstoss sa rúti preč: „Pôjdete pred vojenský súd!“ Vidíme, ako sa stratí v kancelárii. Hale a Tjaden sa rozrehocú ako posadnutí. Hale sa smeje, až mu vyskočí sánka a odrazu tu stojí bezmocne s otvorenou hubou. Albert mu ju úderom päste naprávi.

Kat si robí starosti. „Keď podá na teba hlásenie, bude zle.“

„Myslíš, že to urobí?“ spytuje sa Tjaden.

„Určite,“ hovorím.

„Dostaneš najmenej päť ostrých,“ vysvetľuje Kat.

Tjadenom to nepohne. „Päť dní basy, je päť dní pokoja.“

„A keď sa dostaneš do pevnosti?“ vyzvedá sa dôslednejší Müller.

„Tak sa pre mňa zatiaľ vojna skončila.“

Tjaden má šťastnú planétu. Pre neho starosti nejestvujú. Odchádza, aby ho nenašli v prvom návale zlosti. Hale a Leer idú s ním.

Müller ešte neskončil. Berie si na mušku Kroppa. „Albert, keby si sa teraz skutočne dostal domov, čo by si robil?“

Kropp je sýty, a preto zhovorčivejší. „Koľko by nás

bolo potom vlastne v triede?“ Rátame: z dvadsiatich sú siedmi mŕtvi, štyria ranení, jeden v blázinci. Najviac ak by sa nás zišlo dvanásť.

„Traja sú poručníci,“ hovorí Müller. „Myslíš, že by si nechali, aby na nich Kantorek otváral hubu?“

Určite nie. Ani my by sme už nedali na seba zlapať.

„Čo si vlastne myslíš o trojitom dejovom pásme vo Wilhelmovi Tellovi?“ spomenie si Kropp odrazu a zadúša sa od smiechu.

„Aké ciele mal göttingenský krúžok básnikov?“ spytuje sa aj Müller odrazu veľmi prísne.

„Koľko detí mal Karol Smelý?“ odpovedám kľudne.

„Bäumer, z vás nebude nikdy nič,“ kváka Müller.

„Kedy bola bitka pri Zame?“ chce vedieť Kropp.

„Kropp, vy neberiete nič vážne, posaďte sa, tri mínus,“ hovorím a odmietavo kývnem rukou.

„Ktoré úlohy považoval Lykurgos v štáte za najdôležitejšie?“ šepká Müller a robí, akoby si naprával cviker.

„Hovorí sa: My, Nemci, sa bojíme boha a inak nikoho na svete, alebo my Nemci...“ dávam na uvaženie.

„Koľko obyvateľov má Melbourne?“ prihlási sa k slovu opäť Müller.

„Ako chcete vlastne obstať v živote, keď to neviete?“ spytujem sa rozhorčene Alberta.

„Čo rozumieme pod kohéziou?“ kontruje Albert.

Z týchto múdrostí už veľa nevieme. Ani nám to na nič nebolo. Nikto nás ale v škole nenaučil, ako v daždi a víchrici zapáliť cigaretu, ako urobiť oheň z mokrého dreva — alebo, že je najlepšie vraziť bodák do brucha, lebo tu nezostane trčať ako v rebrách.

Müller povie zamyslene: „Čo nám to pomôže. Budeme musieť zase do školských lavíc.“

Považujem to za vylúčené. „Možno, že urobíme vojnovú maturitu.“

„Na to potrebuješ prípravu. A keď aj obstoíš, čo potom? Byť vysokoškólakom nie je oveľa lepšie. Ak nemáš peniaze, musíš sa tiež biffovať. O niečo lepšie to však je. Ale sú to aj tak blbosti, čo ti nalievajú do hlavy.“

Kropp vystiňuje našu náladu: „Ako to možno brať vážne, keď sme boli tu vonku.“ „Nejaké povolanie však musíš mať,“ namietajú Müller, ako keby bol Kantorkom. Albert si čistí nechty nožom. Sme prekvapení touto frajerinou. Robí to však iba zo zamyslenia. Odkladá nôž a vysvetľuje: „To je ono. Kat, Detering a Haie pôjdu opäť do svojho zamestnania, lebo ho už mali predtým. Aj Himmelmelstoss. My sme však žiadne nemali. Ako si máme po tomto tu,“ urobí rukou pohyb k frontu, „na nejaké zvyknúť.“

„Človek by musel byť rentiércom a bývať úplne sám niekde v lese,“ hovorím, okamžite sa však zahabím za toto veľikášstvo.

„Ako to teda vôbec bude, ak sa vrátíme?“, uvažuje nahlas Müller a sám je zarazený.

Kropp krčí ramenami. „Neviem. Najprv sa musíme vrátiť, a potom sa uvidí.“

Sme všetci bezradní. „Čo by sme vlastne mohli robiť?“ spytujem sa.

„Nemám na nič náladu,“ odpovie ustato Kropp. „Jedného dňa predsa zomrieš, tak čo teda? Neverím, že sa vôbec vrátíme. Keď o tom uvažujem, Albert,“ hovorím po chvíľke a prevalím sa na chrbát, „a počujem slovo mier, tak by som chcel, ak by sa stal skutočnosťou, urobí niečo nepredstaviteľné, — tak mi to stúpa do hlavy. Vieš niečo, čo by stálo za to, že sme ležali v tomto svlnstve. Neviem však nič vymyslieť. Možnosti, ktoré vidím, všetko čo súvisí s povolaním, štúdiom, príjmom a čo k tomu patrí — je mi na zvracanie, lebo to všetko tu už bolo a je to odporné. Nenachádzam nič — nič, Albert.“

Odrazu sa mi vidí všetko bez východiska. Aj Kropp o tom premýšľa. „Ono to s nami bude ťažké. Robia si vlastne tí vo vlasti z toho občas starosti? Dva roky streľby a ručných granátov — to potom nemožno stiahnuť ako ponožku.“

Zhodujeme sa, že každý je na tom rovnako, nielen my tu. Každý, všade, čo je v rovnakej situácii, jeden viac, druhý menej. Je to spoločný osud našej generácie.

Albert to vysloví: „Vojna nás pokazila pre všetko.“ Má pravdu. Nie sme viac mládež. Nechceme už dobyt svet. Sme utečenci. Utekáme pred sebou. Pred vlastným životom. Mali sme osemnásť rokov a začínali sme milovať svet a bytie, museli sme však na to strieľať. Prvý granát, čo vybuchol, trafil naše srdce. Sme odrezaní od aktivity, od snaženia, od pokroku. Už v to neveríme. Veríme vo vojnu. /

Kancelária ožíva. Zdá sa, že ju Himmelstoss zalarmoval. Na čele klusá tučný feldvébel. Smiešne, že skoro všetci výkonní feldvébli sú tuční.

Nasleduje ho po pomste túžiaci Himmelstoss. Čízmy sa mu lesknú na slnku.

Vstávame. Šikovateľ funí: „Kde je Tjaden?“

Samozrejme, to nik nevie. Himmelstoss si nás zlostne premeriava. „Určite viete. Iba nechcete povedať. Von s farbou.“

Šikovateľ sa pátravo rozhliada, Tjadena nikde nevidno. Skúša to ináč. „O desať minút sa bude Tjaden hlásiť v kancelárii.“ S tým odtiahne a Himmelstoss za ním ako tieň.

„Mám taký pocit, že mi pri najbližších opevňovacích prácach kotúč drôtu spadne na Himmelstossove nohy,“ prorokuje Kropp.

„Užijeme s ním ešte veľa srandy,“ smeje sa Müller.

To je teraz naša ctižiadosť: ukázať to nejakému listárovi. Idem do barakov povedať Tjadenovi, aby sa stratil.

Potom zmeníme stanovište a znovu sa uložíme, aby sme si zahrali v karty. Lebo to vieme: hrať v karty, kliať a bojovať. Neveľa na dvadsať rokov — priveľa na dvadsať rokov.

Po polhodine je Himmelstoss znova pri nás. Nikto si ho nevšíma. Spytuje sa na Tjadena. Krčíme ramenami. „Mali ste ho predsa hľadať,“ trvá na svojom.

„Ako to vy?,“ vyzvedá Kropp.

„No, vy tu.“

„Prosil by som vás, keby ste nám netykali,“ povie Kropp ako nejaký plukovník.

Himmelstoss ako keby spaadol z neba. „Kto vám tu tyká?“

„Vyl“

„Ja?“

„Áno.“

Vrie to v ňom. Dáva sa bokom nedôverčivo na Kroppa, lebo nevie kam mieriť. Nie je si však celkom istý a hovorí miernejšie. „Nenašli ste ho?“

Kropp sa rozvalí do trávy a hovorí: „Boli ste už niekedy tu, vonku?“

„Do toho vás nič,“ prízvukuje Himmelstoss. „Žiadam odpoveď.“

„Stane sa,“ odpovedá Kropp a dvíha sa. „Podívaj sa tam, na tie malé obláčky. To sú výstrely flakov. Tam sme boli včera. Päť mŕtvych, osem ranených. A bola to iba sranda. Nabudúce, keď pôjdete s nami, mužstvo skôr než zomrie, nastúpi pred vami, postaví sa do pozoru a rázne vám zahlásí: Dovoľte nám odísť! Dovoľte nám skapať! Na takých ako vy, sme tu akurát čakali.“

Znova si sadne a Himmelstoss sa stratí ako kométa.

„Tri dni basy,“ odhaduje Kat.

„Nabudúce si ho podám ja,“ hovorím Albertovi.

Je však koniec. Zato sa pri večernom nástupe vyšetruje. V kancelárii sedí náš poručík Bertinck a predvôláva jedného po druhom.

Aj ja musím ísť ako svedok a vysvetľujem, prečo Tjaden rebeloval. Príbeh s pomočovaním sa zapôsobí. Zavolajú Himmelstossa a ja opakujem výpoveď.

„Je to tak?“ spytuje sa Bertinck Himmelstossa.

Vykrúca sa, no nakoniec, keď Kropp vypovedá tak isto, musí sa priznať.

„Prečo to vtedy nik nehlásil?“ spytuje sa Bertinck.

Mlčíme. Musí predsa sám vedieť, aký má na vojne význam sťažovať sa na takú maličkosť. Možno sa na vojne vôbec sťažovať? Zrejme to chápe, a preto najprv zvoľí Himmelstossa, pričom mu znova energicky objasňuje, že

front nie je kasárenský dvor. Potom sa pustí do Tjaden, ktorý dostane poriadnu kázeň a tri dni strednej basy. Kroppovi uloží jeden deň basy, a pritom na neho mrká.

„Ináč to nejde,“ hovorí mu ľútostivo. Je to rozumný chlapík.

Stredná basa je celkom fajn. Uväznia ich v chlievci, obaja tu môžu prijímať návštevy, vyznáme sa v tom, ako sa ta dostať.

Ostrá basa je v pivnici. Voľakedy nás aj vyvážovali k stromu, ale teraz je to zakázané. Občas s nami jednú už ako s ľuďmi.

Hodinu neskôr, čo Tjaden a Kropp sedia za mrežami, vtrhávame k nim. Tjaden nás víta kikiríkaním. Potom až do noci hráme skat. Tjaden, mrcina hnusná, samozrejme, vyhráva.

Keď vypadneme, spýta sa ma Kat: „Čo by si tak povedal na pečenú hus?“

„To nie je zlé,“ konštatujem.

Vylezieme na voz v kolóne, čo vezie muníciu. Cesta stojí dve cigarety. Kat si presne zapamätal miesto. Stajňa patrí nejakému plukovnímu štábu. Rozhodnem sa, že prinesiem hus a nechám sa inštruovať. Stajňa je za múrom a dvere sú zaistené iba kolíkom.

Kat mi nastaví dlane, stúpne si na ne a leziem cez múr. Kat dáva zatiaľ bacha.

Chvíľu postojím, aby si oči privykli na tmu. Rozoznávam stajňu. Potlchu sa zakrádam, nahmatám kolík, vytiahnem ho a otvorím dvere. Vidím dve blele škvrny. Dve husi, to je zlé: chytiš jednu, druhá začne gágať. Tak teda obe — ak budem šikovný, pôjde to.

Skokom som pri nich. Jednu schmatnem hneď, o chvíľku aj druhú. Ako blázon trepem im hlavami o múr, aby som ich omráčil. Zrejme nemám ale dosť sily. Potvory chrčia a trepú nohami a krídlami. Bojujem rozhorčene, ale doparoma, čo za silu má taká hus! Mlátia okolo seba, až sa sem-tam potácam. V tme sú tieto blele handry ohavné, moje ruky dostali krídla, takmer mám strach,

že sa vznesiem do neba, ako keby som držal v prackách dva balóny. Vtom sa ozve gagot. Jedna hus nabrala vzduch a chroptí ako budík. Kým si môžem uvedomiť, ťapká sem nlečo zvonka, dostanem úder, ležím na zemi a počujem zúrivé vrčanie. Pes. Pozriem nabok, vtom mĹ chmatne po hrdle. Okamžite znehybniem a tlačím bradu na hrud.

Je to doga. Uplynle veĹnosť, kým odtiahne hlavu a posadí sa vedľa mňa. Keď sa pohnem, zavrčí. Premýšľam. Jediné, Ĺo môžem urobiť je dostať sa k môjmu malému revolveru. Každopádne musím zmiznúť skôr, ako prídu ľudia. Po centimetroch posunujem ruku.

Zdá sa mĹ, že to trvá hodiny. Vždy, keď urobím malý pohyb, pes nebezpečne zavrčí. Znehybniem, a znova sa pokúsim. Keď držím revolver v ruke, začne sa mĹ triasť. Pritlačím ruku na podlahu a objasňujem si: vytrhnúť revolver, streliť, skôr než ma chmatne, a pešať.

Pomaly naberaĹm dych a ukludňujem sa. Potom zadržím dych, jedným pohybom dvíham revolver, výstrel, doga zavyje, mykne sa nabok, dostávam sa k dverám a potknem sa o jednu z husí.

V trysku ju ešte schmatnem, s rozmachom šmarím ju cez múr a sám sa driapem hore. Ešte nie som na druhej strane a doga je už opäť na nohách a skáĹe po mne. Rýchlo sa spustím. Desať krokov predou stojí Kat, hus drží v rukách. Akonáhle ma zbadá, bežíme. KoneĹne si môžeme vydýchnuť. Hus je mŹtva, Kat to vybavil v momente. Chceme ju hneď upiecť, aby si nikto niĹ nevšimol. Prinášam z baraku hrnce i drevo a vlezíme do malej opustenej kôľne, ktorú používame na takéto účely. Jediný okenný otvor tesne pozakrývame. Je tu akási pec, na tehlách leží železná platňa. Rozkladáme oheň.

Kat šklbe hus a chystá ju. Perle starostlivo ukladáme nabok. Chceme si z neho urobiť dva malé vankúše s nápisom: „Spi sladko v buhnovej paľbe!“

DelostreleĹká paľba z frontu huĹí okolo nášho útoĹišťa. Źlara ohňa bliká po našich obliĹajoch, tiene tancujú po stene. ObĹas sa ozve tupý rachot, kôľňa sa zachveje.

Letecké bomby. Začujeme aj tlmené výkriky. Niektorý barak dostal asi zásah.

Lietadlá hučia. Ozýva sa ra-ta-ta z guľometov. Od nás však nepreniká svetlo, čo by sa dalo zbadať. Tak sedíme naproti sebe, Kat a ja, dvaja vojaci v ošúchaných blúzach, čo v tmavej noci pečú hus. Veľa nehovoríme, sme však jeden k druhému láskavejší a ohľadupľnší, väčšmi ako milenci. Sme dvaja ľudia, sme nepatrne iskričky života, vonku je noc a kruh smrti. Sedíme na jeho okraji, ohrození a bezpeční, po rukách nám tečie masť, naše srdcia sú si blízke a táto hodina je ako táto miestnosť: svetlá a tieň pocitov kmitajú sem a tam pod nežne plápolajúcim ohňom. Čo vie on o mne — čo vlem ja o ňom, predtým by nijaká naša myšlienka nebola rovnaká — teraz sedíme pred husou a vnímame svoju existenciu, a sme si tak blízki, že o tom nemôžeme hovoriť. Trvá to dlho, kým sa upečie hus, aj keď je mladá a masťná. Preto sa striedame. Jeden ju podlieva, zatiaľ čo druhý spí. Pomaly sa šíri dráždivá vôňa.

Zvuky zvonku splývajú, sú ako jeden, ako sen, v ktorom sa však vedomie celkom nestráca. V polospánku vidím Kata, ako ťvŕha a skladá lyžicu; mám ho rád, jeho plecia, jeho hranatú, zohnutú postavu — a súčasne vidím za ním lesy a hviezdy a akýsi dobrotivý hlas hovorí slová, čo ma upokojujú, mňa vojaka, ktorý sa malý so svojimi veľkými čizmami, svojou prackou a svojím chlebníkom uberá pod vysokým nebom cestou, čo leží pred ním, ktorý rýchlo zabúda a iba zriedkavo je ešte smutný, ktorý ide stále ďalej pod nekonečnou nočnou oblohou.

Vojačik a dobrotivý hlas; keby ho niekto pohladil, azda by to ani nechápal, ten vojak s veľkými čizmami a zasypaným srdcom, čo pochoduje, lebo nosí čízmy, a všetko zabudol okrem pochodovania. Nie sú na obzore kvetiny a krajina, čo je takú tichá, že by chcel plakať vojak? Nie sú tam obrazy, o ktoré neprišiel, lebo mu nikdy nepatrili, mätúce, ale predsa pre neho už stratené? Nestojí tam jeho dvadsať rokov?

Tvár mám mokrú, a kde som to? Katczinsky stojí predo mnou, jeho obrovský zohnutý tieň ma objíma ako domov. Hovorí ticho, usmieva sa a vracia sa pomaly k ohňu.

Potom povie: „Hus je hotová.“

„Áno, Kat.“

Strasiem sa. Uprostred miestnosti sa leskne hnedá pečienka. Vyberieme si skladacie vidličky a vreckové nože a každý si odreže jedno husacie stehno. Zajedáme komisárom, ktorý namáčame do šfavy. Jeme pomaly, s veľkým pôžitkom.

„Chutí, Kat?“

„Výborne! Aj tebe?“

„To vieš, Kat.“

Sme bratia a jeden druhému núkame najlepšie kúsky. Potom fajčím cigaretu, Kat cigaru. Z husi zostalo ešte veľa.

„Čo by sa stalo, Kat, keby sme zanesli kúsok Kroppovi a Tjadenovi?“

„Jasné,“ povie. Odrežeme porciu a starostlivo ju zabalíme do novinového papiera. Zvyšok chceme odniesť do nášho baraku, Kat sa však smeje a iba povie: „Tjaden.“

Uznávam, musíme vziať všetko. A tak sa vydávame na cestu k chľevcu, aby sme oboch zobudili. Kým odídem, upravíme perle.

Kropp a Tjaden nás považujú za fatamorgánu. Potom počuť iba pracovať ich chrupy. Tjaden si pridfža oboma rukami krídlo v ústach ako ústnu harmoniku a žuje. Chľastá masť z hrnca a mľaská: „To vám nikdy nezaбудnem!“

Ideme k nášmu baraku. A zase je tu vysoká obloha s hviezdami a s nadchádzajúcim brieždením a ja, vojak s veľkými čižmami a plným žalúdkom, kráčam pod ranou oblohou — ale so mnou, zohnutý ide hranatý Kat, môj kamarát.

Obrisy baraka sa v rozbresku približujú k nám ako čierny, dobrý spánok.

VI

Povráva sa o novej ofenzíve. Ideme na front o dva dni skôr ako zvyčajne. Cestou prechádzame okolo rozstrieľanej školy. Pozdĺž jej dlhšej steny stojí navrhovaný vysoký dvojité múr z celkom nových, svetlých neleštených rakiev. Cítiť z nich vôňu živice, sosien a lesa. Je ich najmenej sto.

„Tu sa dobre pripravili na ofenzívu,“ hovorí začudovane Müller.

„Sú pre nás,“ zavrčí Detering.

„Netáraj,“ osopí sa na neho Kat.

„Buď rád, ak dostaneš rakvu,“ škerí sa Tjaden, „tebe aj tak na tvoju figúru z púťovej strelnice pridelia iba nejakú celtu!“

Aj ostatní vtípkujú, je to šibeničný humor, čo iné máme robiť. Rakvy sú skutočne pre nás. V tomto organizácia klope.

Vpredu to vríe. Prvú noc sa pokúšame zorientovať. Je pomerne ticho, a tak počujeme, ako sa za nepriateľským frontom neprestajne pohybujú transporty, až kým sa nebrieždi. Kat tvrdí, že neodchádzajú, ale neustále prívádzajú jednotky a jednotky, muníciu, kanóny.

Anglické delostrelectvo posilnili, hneď to počujeme. Vpravo od farmy stojí najmenej o štyri batérie dvadsaťapoliek viac ako predtým a za rozstrieľanými topoľmi sú zakopané mínomety. Okrem toho pribudli aj malé francúzske potvory s nárazovými rozbuškami.

Nálada je sklúčená. Dve hodiny trčíme v úkrytoch, keď nám začne do zákopov biť naše delostrelectvo. Je to za štyri týždne po tretí raz. Keby sa stala chyba pri zamierovaní, nikto by nepovedal ani slovo, ale na príčine sú vybité hlavne. Výstrely sú takto často neisté a majú preto rozptyl až do nášho úseku. A tak máme dnes v noci dvoch ranených.

Front je ako klieťka, v ktorej sa musí nervózne čakať,

čo sa stane. Ležíme pod križujúcimi sa granátovými oblúkmi a žijeme v napätí neistoty. Nad nami sa vznáša náhoda. Keď sa blíží strela, môžem sa prikrčiť, a to je všetko. Kam dopadne, nemôžem ani presne vedieť, ani usmerniť.

A je to práve táto náhodnosť, čo nás robí ľahostajnými. Pred pár mesiacmi som sedel v úkryte a hral skat. Po chvíli som vstal a išiel na návštevu ku známym v inom úkryte. Keď som sa vrátil, z prvého nezostalo nič, rozmetal ho ťažký zásah. Vrátil som sa k druhému a došiel som práve včas, aby som pomohol vyhrabávať. Aj ten zavalllo. Takisto náhodne, ako ma môže zasiahnúť, zostávam nažive. V najpevnejšom úkryte ma môže rozmliadiť a na otvorenom poli môžem bez zranenia prežiť desať hodín v bubnovej paľbe. Každý vojak zostáva nažive iba vďaka tisícorakým náhodám. A každý vojak verí a dôveruje náhode.

Musíme si dávať pozor na chlieb. V poslednom čase sa veľmi rozmnožili potkany. Detering tvrdí, že je to najlepšia predzvesť, že bude bengál.

Potkany sú tu zvlášť protivné, lebo sú veľmi veľké. Je to druh, ktorému sa hovorí mŕtvolné potkany. Majú hnusné, zlomyseľné, holé papule a človeku môže prísť zle, keď vidí ich dlhé, holé chvosty.

Vyzerajú poriadne hladné. Takmer všetkým zožrali chlieb. Kropp si ho pevne zamotal do celty a položil pod hlavu, nemôže však spať, lebo mu behajú po tvári, aby sa dostali k chlebu. Detering im chce prejsť cez rozum a pripevnil na strop tenký drôt a zavesil naň svoj chlieb. Keď si v noci posvieti baterkou, vidí, ako sa drôt kolíše. Na chlebe ako na koni sedí tučný potkan.

Napokon s tým skončujeme. Starostlivo odrežeme kúsky chleba, čo ohlodali zvieratá. Chlieb odhodiť nemôžeme v nijakom prípade, lebo by sme zajtra nemali čo jesť.

Odrezaný chlieb poukladáme doprostred na podlahu. Každý vezme lopatku a ľahneme si okolo, pripravení

udrieť. Detering, Kropp a Katczinsky si prichýstali baterky.

O chvíľku počujeme, ako potkany cupotajú a obfírzajú chlieb. Zvuky silnejú. Teraz cupotá vefa labiek. Vtom sa rozsvietia baterky a všetci mlátíme do čierneho húfu, ktorý sa s piskotom rozprcháva. Výsledok je dobrý. Lopatkami vyhadzujeme zabité potkany zo zákopu a zasa si líhame na postrležku.

Podarí sa nám to ešte pár ráz. Potom zvieratá akoby niečo zbadali, alebo zacítili krv. Neprichádzajú. Ale aj napriek tomu je zvyšok chleba ráno preč.

V susednom úseku potkany napadli dve veľké mačky a psa, dohrýzli a ohlodali ich.

Na druhý deň dostávame eidamský syr. Každý takmer štvrtku. To je dosť dobre, lebo eidamský chuť — a aj dosť hlúpe, lebo tieto veľké červené gule boli doteraz vždy predzvestou veľkého svinstva. Naša predtucha sa stupňuje, keď nám ešte rozdeľujú pálenku. Pijeme ju, ale nie je nám pritom veselo.

Cez deň strieľame opreteký na potkany a potlkame sa hore-dolu. Zásoby nábojov a ručných granátov sa dopĺňujú. Bodáky si kontrolujeme sami. Niektoré majú totiž na tupej strane zúbky ako pílky. Keď tí naproti zbadajú niekoho s takým bodákom, tak ho nemilosrdne odpravia. Na vedľajšom úseku zasa našli našich, čo mali pílkovým bodákom odrezané nosy a vypichnuté oči. Do úst a nosa im napchali piliny, a tak ich zadusili.

Niektorí nováčkovia majú ešte takéto bodáky; odhadzujeme ich a zoženieme im iné.

” Napokon, bodák stratil na význame. Teraz je občas módou ísť do útoku iba s ručnými granátmi a lopatkami. Nabrúsená lopatka je ľahšia a všestrannejšia zbraň, možno ju vraziť nielen pod bradu, ale možno ňou predovšetkým udrieť; taký úder je účinnejší, najmä ak človek trafi šikmo medzi plece a krk, presekne chlapa ľahko až po hrud'. Bodák niekedy pri bodnutí uviazne, potom treba najprv tomu druhému stúpiť na brucho, aby sa dal vy-

tiahnuť, a medzitým môže človek sám niečo utŕžiť. A bo-
ďák sa niekedy aj zlomí.

Na noc zamoríme naše predpolie plynom. Čakáme
útok a ležíme s nasadenými maskami, hotoví strhnúť
ich, akonáhle sa vynorí prvý tieň.

Rozodnieva sa, a nič sa nedeje. Iba ten lomoz na dru-
hej strane, čo nám drása nervy, vlaky a vlaky, nákladné
autá a nákladné autá, čo to tam len sústreďujú? Naše
delostrelectvo do nich neustále práska, hukot však ne-
prestáva, neprestáva.

Tváre máme ustaté a nehľadíme na seba. „Je to ako
na Somme, tam bola potom z toho sedem dní a nocí
bubnová paľba,“ hovorí Kat zasmužilo. Odkedy sme tu,
už nežartuje, a to je zlé, lebo Kat je starý fronták a má
dobrý nos. Iba Tjaden sa raduje z dobrých prídeltov a ru-
mu. Myslí si dokonca, že sa pokojne vrátíme a že sa nič
nestane. Takmer to tak vyzerá. Míňa sa deň za dňom.
V noci sedím v okope ako predsunutá hliadka. Nado
mnou vyletujú a klesajú svetlice a padáčkové rakety.
Som opatrný a v strehu, srdce mi búši. Znova a znova
hľadím na svetiaci ciferník hodínok, čas sa vlečie. Spá-
nok mi ťaží vlečka, pohybujem prstami na nohách, aby
som nezaspal. Kým ma vystriedajú, nič sa nestane — iba
neprestajný hrmot sa ozýva z druhej strany. Pomaly sa
upokojujeme a v jednom kuse hráme skat a očko. Možno
máme šťastie. Vo dne je obloha plná pozorovateľských
balónov. Povráva sa, že nepriateľ nasadí pri útoku proti
pechote aj tu tanky a lietadlá. Toto pre nás nie je také
zaujímavé ako to, čo sa hovorí o nových plameňome-
toch.

Prebúdžeme sa uprostred noci. Zem duní. Ostreľujú
nás ťažkou paľbou. Tlačíme sa do kútov v úkryte. Rozo-
znávame strely všetkých kalibrov.

Každý siaha po svojich veciach a podchvíľou sa pre-
svedčuje, či sú tam. Úkryt sa chveje, noc sa zmenila na
rev a blýskanie. V zábleskoch svetla, čo trvajú sekundu,
hľadíme na seba, obličaje máme bledé, pery stisnuté
a potriasame hlavami. Každý priam fyzicky cíti, ako

ťažké strely ničia predprsne zákopov, ako rozrývajú násypy a trhajú na márne kúsky betónové kvádre. Rozpoznávame tupý, zbesilejší výbuch, čo sa ponáša na úder dlaby prskajúceho dravca, keď strela dopadne do zákopu. Nadránom sú podaktorí nováčkovia už zelení a zvracajú. Sú ešte príliš neskúsení.

Pomaly preniká do bunkra svetlo a záblesky výbuchov bleďnú. Svitlo ráno. Teraz sa do delostreleckého ohňa mleša zvuk vybuchujúcich mín. Sú to najšialenejšie otrasy, aké jestvujú. Kam sa priženú, zanechávajú za sebou masový hrob.

Hliadky sa striedajú. Pozorovatelia oblepení špinou sa tackavo vracajú a lomcuje nimi triaška. Jeden sa mlčky posadí do kúta a je, druhý, náhradný záložník vzdychá. Tlak vzduchu od výbuchov ho dva razy prehodil cez predprseň, pritom sa mu nič nestalo, dostal iba nervový šok.

Nováčkovia hľadia na neho. Také niečo je nákazlivé, musíme dávať pozor, niekoľko perí sa už chveje. Dobré, že sa rozvidnieva. Možno zaútočia dopoludnia.

Paľba neúfcha. Strely dopadajú aj za nami. Kde len oko dovidí, všade vytryskujú fontány bahna a železa. Ostreľujú veľmi široký okruh.

Nepriateľ neútočí, paľba však pokračuje. Pomaly strácame sluch. Už sotva kto hovorí. Ani by sme si nerozumeli.

Náš zákop takmer zničili. Na mnohých miestach je už iba pol metra hlboký, je prerušený dierami, krátermi a hromadami zeme. Presne pred naším bunkrom vybuchne granát. Okamžite sa zotmie. Zasypalo nás, musíme sa vyhrabávať. O hodinu je vchod zasa voľný, sme opäť trochu smelší, lebo sme museli pracovať.

Lezie k nám veliteľ kompánie a oznamuje, že dva úkryty sú zničené. Nováčkovia sa utíšia, keď ho vidia. Hovorí, že dnes večer sa pokúsia priniesť nám nejaké jedlo.

Je to ako útecha. Nikto na to nemyslel okrem Tjaďena. Preniká k nám zase niečo zvonka; keď sa má priniesť

jedlo, nemôže to byť predsa také zlé, myslia si nováčkovia. Nechávame ich v tom, vieme však, že jedlo je práve také dôležité ako munícia, a preto ho musia priniesť. Pokus sa nezdaril. Ďalšia skupina sa dáva do toho. Aj táto sa vrátil. Nakoniec ide Kat, ale aj on sa vrátil naprázdno. Nikto nemôže prejsť, nijaký psí chvost nie je dosť tenký, aby prešiel týmto ohňom.

Prítlahneme si opasky a prežúvame každé sústo trikrát dlhšie. Ani tak to však nestačí, prekliato nám škŕka v žalúdku. Opatrujem chlebovú kôrku, striedka je už preč, kôrka je v chlebníku; občas z nej kúsok žujem.

Noc je neznesiteľná. Nemôžeme spať, zízame pred seba a podriemkavame. Tjaden ľutuje, že sme obhryzené kúsky chleba dali potkanom. Mohli sme si ich pokojne odložiť. Každý by ich teraz zjedol. Aj voda nám chýba, ale s tou to nie je ešte také hrozné.

Nadránom, ešte za tmy, nastane rozruch. Cez vchod sa ženie huf potkanov a lezú po stenách. Baterkami osvetľujeme ten zmätok. Všetci kričíme, kľajeme a zabíjame ich. Zloba zúrivosti a zúfalstvo mnohých hodín sa vybijá týmto záchvatom zúrivosti. Obličaje sú zbrázdnené, ruky tlčú, zvieraťá pištia, ťažko prestať; takmer by sme sa napadli vzájomne.

Záchvat nás vyčerpal. Ležíme a opäť vyčkávame. Je to zázrak, že v našom úkryte nemáme ešte straty. Je z mála hlbokých bunkrov, čo ešte jestvujú. Lezie k nám nejaký desiatnik, nesie bochník chleba. Trom ľuďom sa predsa pošťastilo dostať sa v noci dozadu a doniesť trochu proviantu. Vyprávali, že paľba rovnakej intenzity zasahuje až do postavení delostrelectva. Je vraj záhadné, skadiať tí na druhej strane berú toľko kanónov.

Musíme čakať, čakať. Na obed sa stane, s čím som už rátal. Jeden z nováčkov dostal záchvat. Už dávnejšie som ho pozoroval, ako nepokojne pohyboval čeľusťami a zatínal päsť. Tieto ušťvané, vytreštené oči poznáme už dobre. V posledných hodinách sa iba zdanlivo upokojil. Zrútil sa ako spráchnivený strom.

Teraz vstáva, nenápadne lezie cez úkryt, zaváha na

chvíľku, a potom sa sunie k východu. Zastanem mu cestu a spytujem sa: „Kam chceš ísť?“

„Hneď sa vrátim,“ povie a chce ma obísť.

„Počkaj chvíľu, paľba slabne.“

Načúva a na chvíľku sa mu poľhľad vyjasní. Potom má opäť ten kalný lesk ako oči besného psa, mlčí a odstrkáva ma. „Chvíľočku, kamaráti“ zakričím. Kat spozornie. Práve, keď ma nováčik odstrčí, priskočí a pevne ho chytíme.

Rozzúrli sa: „Pusťte ma, pusťte ma von, chcem preč!“

Nedbá na nič a mláti rukami okolo seba, pení sa mu z úst a slová, nezmyselné slová, čo vyráža, napoly prehltáva. Je to záchvat úkrytového strachu, má pocit, že sa tu zadusí a ovláda ho iba jediný pud: dostať sa von. Keby sme ho nechali, rútil by sa niekam bez toho, aby sa kryl. Nie je prvý.

Keďže sa veľmi rozzúrli a prevracia oči, nepomôže nič, musíme ho zmlátiť, aby prišiel k rozumu. Robíme to rýchlo, nemilosrdne a docelíme, že predbežne sedí znova pokojne. Ostatní pri tejto príhode zbledli, dúfajme, že ich to odstraší. Bubnová paľba je priveľa pre týchto úbohých chlapcov. Dostali sa z poľného doplnovacieho telesa rovno do pekla, z ktorého by mohol zošedivieť aj starý chlap.

Dusný vzduch nám po tejto príhode lezie ešte viac na nervy. Sedíme ako vo vlastnom hrobe a čakáme iba na to, aby nás zasypalo. Odrazu to hrozne zavýje a blysne, kryt praští vo všetkých škárach pod zásahom, na šťastie ľahkým, a tak betónové kvádre odolali. Ozýva sa strašný kovový cvengot, steny sa trasú, pušky, prilby, zem, blato a prach lietajú. Do úkrytu vnika sivý dym. Keby sme nesedeli v tomto úkryte, ale v nejakom ľahkom, aké sa teraz stavajú, už by z nás nik nežil. Zasypalo by nás, alebo by sme boli mŕtvi.

Účinok je ale aj tak dosť zlý. Nováčik už zase zúri a dvaja ďalší začínajú tiež. Jeden sa nám vyšmykne a beží preč. Máme čo robiť s ďalšími dvoma. Vyrútim sa za ním a uvažujem, či mu mám streliť do nôh — vtom

to zahvízda, hodím sa na zem, a keď sa zdvihnem, je stena zákopu polepená horúcimi úlomkami, franforcami mäsa a zdrapni uniformy. Leziem naspäť.

Prvý naozaj vari zblaznel. Keď ho pustíme, ženie sa hlavou oproti stene ako baran. V noci sa budeme musieť pokúsiť odvieť ho do tyla. Zatiaľ ho zväzujeme, ale iba tak, aby sme ho mohli pri útoku hneď uvoľniť.

Kat navrhuje, aby sme si zahrali skat — čo sa dá robiť, možno to bude potom ľahšie. Nie je však z toho nič, strieľneme po každom bližšom zásahu, prerátame sa, alebo hádzeme zlú farbu. Musíme to nechať. Ako keby sme sedeli v silne duniacom kotli, do ktorého tlačú zo všetkých strán.

Ešte jedna noc. Sme už otupení od napätia. Je to smrteľné napätie, čo nás ako zubatý nôž škrabe pozdĺž miechy. Nohy už nevládzu, ruky sa trasú, telo je ako tenká pokožka na s námahou potláčanom šialenstve, na nekonečnom reve, čo môže vypuknúť v každej chvíli. Nemáme na seba už ani mäso ani svaly, nemôžeme sa už na seba poďívať, od strachu pred niečím nevypočítateľným. A tak zatíname zuby — to prejde — prejde to — možno to prežijeme.

Blízke zásahy zrazu prestávajú. Paľba pokračuje, ale ju presunuli dozadu, náš zákop je voľný. Chytáme ručné granáty, vyhadzujeme ich pred úkryt a vyskakujeme von. Bubnová paľba sa skončila, za nami však leží ťažká palebná priehraďa. Začína sa útok.

Nikto by neveril, že v tejto rozrytej púšti môžu byť ešte ľudia, ale teraz sa všade zo zákopu vynárajú oceľové prilby, päťdesiat metrov od nás je už guľomet v palebnom postavení, a hneď sa rozšteká.

Drôtené prekážky sú rozdrúzané. Trocha však ešte zdržiavajú. Vidíme prichádzať útočníkov. Naše delostrelectvo bije. Guľomety rapocú, pušky praskajú. Z druhej strany sa k nám pomaly dostávajú. Hale a Kropp začínajú s ručnými granátmi. Hádzu, ako najrýchlejšie môžem, rukoväte im podávame už odistené. Hale hádže na

šesťdesiat metrov, Kropp na päťdesiat, je to vyskúšané a dôležité. Útočníci nemôžu v behu robiť nič, kým sa nepriblížia na tridsať metrov.

Rozoznávame skrivené tváre, plytké prilby, sú to Francúzi. Dostávajú sa k zvyškom drôtených prekážok, a už majú citeľné straty. Guľomet vedľa nás ich zloží celý rad, potom sa zasekne a útočníci sa priblížia.

Vidím jedného z nich, ako sa zvalí so vztýčenou hlavou na španielskeho jazdca. Telo ovisne, ruky trčia, ako keby sa chcel modliť. Potom telo celkom odpadne a v drôte zostávajú visieť iba odstrelené ruky s kýpfami ramien.

Vtom, keď začíname ustupovať, zdvihnú sa vpredu zo zeme tri tváre. Pod jednou prilbou tmavá kozia briaďka a dve oči, čo sa na mňa pevne upierajú. Dvíham ruku, ale nemôžem hodiť granát do týchto zvláštnych očí; chvíľu zúri bitka ako bláznivý cirkus okolo mňa a týchto nehybných očí, potom sa hlava zdvihne, ruka, pohyb a môj ručný granát letí do nich.

Bežíme naspäť, strhávame španielskych jazdcov do zákopov a hádzeme za seba odistené ručné granáty, ktoré kryjú náš divoký ústup. Z ďalšieho zákopu pália guľomety.

Stali sa z nás nebezpečné zvery. Nebojujeme, bránime sa pred zničením. Granáty nehádzeme do ľudí, na to vôbec nemyslíme, to sa s rukami a prilbami ženie za nami smrť, po troch dňoch sa môžeme proti nej brániť; máme šialenú zlosť, už neležíme bezmocne, vyčkávajúc na popravišti, môžeme ničiť a zabíjať, aby sme sa zachránili a pomstili.

Krčíme sa za každým kútom, za každou zátarasou z ostnatého drôtu a hádzeme útočníkom pod nohy strapce výbuchov, skôr než zmizneme. Praskot ručných granátov vniká mocne do našich rúk, do našich nôh; bežíme príkrčení ani mačky, zaplavení vlnou, čo nás unáša, ktorá z nás robí surovcov, zákerníkov, vrahov, pre mňa za mňa hoci diablov, vlnou, čo znásobuje našu silu v strachu, zúrivosti a túžbe po živote, ktorá hľadá

našu záchranu a bojuje za ňu. Keby z druhej strany prihádzal tvoj otec, neváhal by si hodiť mu granát do prs!

Vzdávame sa prvých zákopov. Sú to ešte zákopy? Sú rozstrieľané, zničené — sú to iba jednotlivé kúsky zákopov, diery, pospájané spojovacími chodbami, hniezda kráterov, nič viac. Ale straty protivníka rastú. Nerátal s takým silným odporom.

Je poludnie. Slnko praží, pot nás štípe v očiach, utierame ho rukávmi, niekedy je na nich aj krv. Zbadáme prvý trochu zachovalejší zákop. Je obsadený a pripravený na protiúder. Prijíma nás. Naše delostrelectvo sa dáva poriadne do toho a zabrzdí nápor. Rady za nami vliazu. Nemôžu dopredu. Naše delostrelectvo rozdeľuje útok. Číhame. Paľba sa preniesie o sto metrov dopredu a my opäť vyrážame. Vedľa mňa odtrhne nejakému slobodníkovi hlavu. Beží ešte pár krokov, a z krku mu strieka krv ani z vodometu.

K boju muža proti mužovi ani nedôjde, tí druhí musia naspäť. Dosiahneme znova zvyšky našich zákopov a postupujeme cez ne dopredu.

Och, toto obracanie! Dostali sme sa do druhej, spásnej zákopovej línie, človek by sa chcel do nej zavŕtať, zmiznúť — a musí sa obrátiť a znova do tej hrôzy. Keby sme v tejto chvíli neboli automatmi, zostali by sme ležať, vyčerpaní a bez vôle. Strháva nás to však opäť dopredu, bez vlastnej vôle, a predsa šialene divoko a zúri vo, chceme zabíjať, lebo tam sú naši úhlavní nepriatelia, ich pušky a granáty sú namierené proti nám, ak ich nezničíme, zničia nás!

Hnedá zem, roztrhaná, rozpraskaná hnedá zem, čo sa leskne v slnečných lúčoch, to je kulisá na neúnavné a tupé automatické konanie, naše supenie je škrípanie spružín, pery máme vysušené, hlava je dutejšia ako po preslopanej noci — tak sa potácame dopredu a do našich duší prederavených sfa rešeto zavŕtava sa bolestivo a prenikavo obraz hnedej zeme s lesknúcim sa slnkom, s mŕtvymi alebo zvíjajúcimi sa vojakmi, čo tu ležia, ako

keby to tak muselo byť, čo sľahajú po našich nohách a kričia, zatiaľ čo ich preskakujeme.

Stratili sme k sebe všetok cit, už sa sotva poznáme, keď nám obraz druhého padne do uštvaného pohľadu. Sme ako mŕtvi, čo nič necítia, ktorým ale nejaký trik, akési nebezpečné kúzlo ponechalo schopnosť ešte bežať a zabíjať.

Akýsi mladý Francúz zaostane, dobeháme ho, dvíha ruky, v jednej drží ešte revolver — človek nevle, či chce strieľať, alebo sa vzdáť — úder lopatkou mu rozpolí obličaj. Vidí to druhý a pokúša sa utekať ďalej, bodák mu svištavo vniká do chrbta. Vyskočí, rozhodí ruky, kričí z plných pľúc a potáca sa preč. V chrbte sa mu hompáľa bodák. Tretí odhodí pušku, prikrčí sa k zemi, ruky na očiach. Zostáva vzadu s niekoľkými ďalšími zajatcami, aby odnášali ranených.

Pri prenasledovaní sme sa odrazu ocitli blízko nepriateľských pozícií.

Sme v pätách prchajúceho nepriateľa a podarí sa nám doraziť k zákopom takmer súčasne s ním. Preto máme málo strát. Nejaký guľomet sa rozšteká, ale ručný granát ho odbaví. Predsa však stačilo tých pár sekúnd na päť prestrelov brucha na našej strane. Guľometčíkovi, ktorého nezasiahol granát, rozbiže Kat obličaj pažbou na kašu. Ostatných preboďneme skôr, než stačia vytiahnuť ručné granáty. Potom smädno vyslopeme vodu z chladiča.

Všade cvakajú nožnice na drôt, cez prekážky rachotia dosky, skáčeme úzkymi prechodmi do zákopov. Hľa vrazí nejakému obrovskému Francúzovi lopatku do hrdla a hodí prvý ručný granát; pár sekúnd sa kryjeme za nejakou predpršňou, a už je rovný úsek zákopu pred nami prázdny. Šikmo za rohi zasviští ďalší granát a uvoľňuje nám cestu, v behu hádzeme zväzky granátov do úkrytov, zem sa čľveje, rachot, dym a stenanie, potkýname sa o klzké franforce mäsa, o mäkké telá, padám do rozpáraného brucha, na ktorom leží nová, čistá dôstojnícka čapica.

Boj viazne. Stratili sme dotyk s nepriateľom. Pretože sa tu nemôžeme dlho zdržiavať, máme sa stiahnuť pod ochranou delostrelectva do našich pozícií. Len čo sa to dozvieme, v najväčšej rýchlosti vtrhávame do najbližších úkrytov, aby sme skôr než zmizneme, urvali nejaké konzervy, ktoré práve objavíme, predovšetkým plechovice s corned-beefom a s maslom.

Naspäť sa dostávame v poriadku. Predbežne z druhej strany neprichádza ďalší útok. Ležíme vyše hodiny, namáhavo dýchame a odpočívame, kým niekto prehovorí. Sme takí hrozne vyčerpaní, i keď sme veľmi hladní, ani nepomyslíme na konzervy. Pomaly sa znova z nás stávajú ľudia. Corned-beef od susedov je známy po celom fronte. Často dokonca kvôli nemu nečakane podnikneme výpad, lebo naša strava je vcelku zlá a stále sme hladní.

Dohromady sme ukoristili päť konzerv. Vojaci od naproti, tí sú teda zásobovaní. Je to úplný prepych proti nám vyhladovancom s našou repnou marmeládou. Mäso sa tam len tak povaľuje, stačí sa po ňom iba načiahnuť. Hale schmatol navyše úzky biely francúzsky chlieb a strčil si ho za opasok ako lopatku. Na jednom konci je trocha zakrvavený, to sa však dá odrezať.

Máme šťastie, že sa teraz môžeme dobre najesť, ešte budeme potrebovať silu. Najesť sa dosýta je práve také dôležité ako dobrý úkryt; preto tak dychtíme po dobrom jedle, môže nám zachrániť život.

Tjaden ukoristil aj dve poľné fľaše koňaku. Fľaše putujú koldokola.

Začína sa „večerná pobožnosť“. Nadchádza noc, z kráterov stúpa hmľa. Akoby diery boli plné tajomných prízrakov. Biely opar skôr, ako sa odváži prekĺznuť cez kraj diery, plazí sa bojazlivo dokola a tiahne sa v dlhých pásoch od kráteru po kráter.

Je chladno. Som na hliadke a vyvaľujem oči do tmy. Pociťujem slabosť, ako vždy po útoku, a preto na mňa ťažko dolieha samota a myšlienky. Vlastne nie sú to

dy. Nepríťažovalo nás predsa poznanie jej krasy a jej nálady, ale čo sme mali spoločné, pocit bratstva s predmetmi a prírodami nášho bytia, čo nás ohraničovalo a bolo príčinou, že sme celkom nechápali svet našich rodičov; boli sme v nej totiž vždy akosi nežne stratení a odovzdaní a aj to najmenšie nám vždy skôr či neskôr vyústilo na cestu do nekonečna. Možno to bola iba výsada našej mladosti — nevideli sme nijaké hranice a nerátali sme s koncom. Bolo v nás očakávanie krvi, čo nás zjednocovalo s behom našich dní.

Dnes by sme krajinou našej mladosti prechádzali ako turisti. Spálila nás skutočnosť, poznáme rozdiely ako kramári a nutnosti ako mäslari. Nie sme viac bezstarostní — sme príšerne ľahostajní. Boli by sme tam, ale žili by sme?

Sme opustení ako deti a skúsení ako starí ľudia, sme suroví a smutní a povrchní — myslím, že sme stratení.

Ruky mi chladnú, po tele mi bežajú zimomriavky, i keď noc je teplá. Iba hmla je chladná, táto príšerná hmla, čo sa plazí po mŕtvych pred nami a vysáva z nich posledný skrytý život. Zajtra budú bledí a zelení, krv sa im zrazí a sčernie.

Svietiace padáčky neustále stúpajú a hádzu nemilosrdné svetlo na skamenenú krajinu, plnú kráterov a mesačného, chladného svetla. Krv mi pod pokožkou priplavuje strach a nepokoj do myšlienok. Slabnú a chvejú sa, chcú teplo a život. Nemôžu to vydržať bez útechy a klamu, sú popletené nahým obrazom zúfalstva.

Počujem rinčať várnice a okamžite dostávam šialenú chuť na teplé jedlo, urobí mi to dobre a upokojí ma. S námaňou sa nútim čakať, kým ma vystriedajú.

Potom idem do úkrytu a nachádzam miskú s krúpami. Sú masťné, chutia mi, jem ich pomaly. Som ticho, hoci ostatní už majú lepšiu náladu, lebo paňa utíchla.

Dni sa míňajú a každá hodina je nepochopiteľná a samozrejmá. Útoky striedajú protiútoky a na kráteri po-

slatom území nikoho sa pomaly hromadia mŕtvi. Rane-
ných, čo neležia veľmi ďaleko, môžeme väčšinou odniesť.
Niektorí však musia dlho ležať a počujeme ich zomierať.

Jedného hľadáme bezvýsledne celé dva dni. Asi leží
na bruchu a nevládze sa obrátiť. Inak si nevieme vysvet-
liť, že ho nemôžeme nájsť; keď niekto kričí s ústami
tesne pri zemi, je veľmi ťažké určiť smer.

Dostal asi hroznú ranu; najhoršie sú totiž zranenia,
ktoré nie sú také ťažké, aby rýchlo oslabili telo a aby
človek napoly omráčený zadriemal, a ani také ľahké, aby
človek mohol znášať bolesti s nádejou, že sa zase uzdra-
ví. Kat ráta, že má buď rozdrúzanú panvu, alebo ranu
do chrbtice. Hrudník určite nie je poranený, lebo inak
by nemal toľko sily kričať. S iným zranením by sme ho
zase museli vidieť, ako sa hýbe.

Pomaly zachrípne. Hlas znie tak nešťastne, že by mo-
hol prichádzať od hociakľa. Prvú noc ho naši hľadájú
tri razy. Ale keď si myslia, že zistili, kde leží a leží
tým smerom, znie jeho hlas niekde celkom inde.

Až do svitania hľadáme márne. Cez deň skúmame te-
rén ďalekohľadmi, nič však nemôžeme objaviť. Na druhý
deň je muž tichší, vyprahli mu pery i ústa.

Veliteľ kompánie prisľúbil tomu, kto ho nájde, pred-
nostne dovolenku a tri dni navyše. Je to veľmi lákavé,
ale aj tak by sme urobili, čo sa dá, lebo krik je hrozný.
Kat a Kropp idú dopredu ešte raz, dokonca odopoludnia.
Albertovi pritom odstreli ušnicu. Je to zbytočné, nepri-
nesú ho.

Prítom zreteľne rozumieme slová. Spočiatku kričal
iba o pomoc — druhú noc musel mať horúčku, rozprával
sa so ženou a deťmi, často začujeme meno Elisa. Dnes
už iba plače. Podvečer sa mu hlas mení na škreky. Stená
však ticho ešte celú noc. Počujeme to preto tak jasne,
lebo vletor vanie smerom k nášmu zákopu. Ráno, keď si
myslíme, že už dávno skončil, prenikne k nám ešte raz
klokotavé zachrčanie.

Dni sú horúce a mŕtvi ležia nepochovaní. Nemôžeme
ich všetkých pozbierať, nevieme, kam ich dať. Pochová-

vajú ich granáty. Niektorým sa bruchá naďujú ako balóny. Syčia, kŕkajú a hýbu sa. To v nich kruží plyn.

Nebo je modré, bez oblakov. K večeru začína byť dusno, zo zeme sála horúčava. Keď k nám zavanie vietor, prináša ťažký a odporne nasladlý zápach krvi, tieto mŕtvotné výpary kráterov, čo sú ako zmes chloroformu a hniloby. Je nám z toho nevoľno a zvraciamy.

Noci sú pokojnejšie a začína honba na medené vodiace prstence granátov a hodvábné padáčky z francúzskych svetlíc. Prečo je taká zháňka po vodiacich prstencoch, vlastne poriadne nikto nevie. Zberatelia tvrdia jednoducho, že majú veľkú cenu. Podaktorí ich so sebou vlečú toľko, že keď sa vraciame dozađu, hrbia a ohýbajú sa pod ich ťarchou.

Haie má aspoň dôvod, chce ich poslať svojej neveste namiesto podväzkov. To vyvolá u Frízov bezuzdnú veselosť, tlieskajú si po kolenách, to je vtíp, hrom a peklo, ten Haie, ten má za ušami. Najmä Tjaden sa nemôže nijako upokojiť, drží najväčší z prstencov v ruke a podchvíľou prestrkáva cezeň svoju nohu, aby ukázal, koľko miesta ešte zostáva. „Haie, človeče, tá teda musí mať riadne nohy . . .“ jeho myšlienky sa štvorajú trochu vyššie, „a zadok musí mať teda potom ako — ako slon.“

Nemôže sa od toho odpútať. „S tou by som si raz zaštrikoval, na moj veru . . .“

Haie žiarí, keď jeho nevestu takto oceňujú a vyjadruje sa samofúbo a stručne: „Je teda fajní!“

Hodvábné padáčky sa dajú zužitkovať praktickejšie. Z troch alebo štyroch vyjde blúzka podľa objemu pŕs. Kropp a ja ich používame namiesto vreckoviek. Iní ich posielajú domov. Keby ženy videli s akým nebezpečením je často spojené zbieranie týchto handár, poriadne by sa vyľakali.

Kat pristihne Tjadena pritom, keď sa s kľuďom Angličana pokúša z nevybuchnutého granátu uvoľniť prstencce. Každému inému by to vybuchlo, Tjaden má ako vždy šťastie.

Raz sa celé predpoludnie hrajú pred naším zákopom dva motýle. Sú to žltásky s červenými bodkami na krídlach. Čo ich sem priviedlo, veď široko-ďaleko nie je žiadna rastlina, nijaký kvet. Odpočívajú na zuboch lebky. Rovnako pokojné ako motýle sú aj vtáky, čo si už dávno privitykli na vojnu. Každé ráno vyletujú nad územím nikoho škovránky. Vlni sme ich dokonca videli hnlezdíť a vysedieť mláďatá.

V zákopoch máme od potkanov pokoj. Sú vpredu — vieme prečo. Tučnejú; keď nejakého zbadáme, odstrelíme ho. V noci opäť počujeme z druhej strany hukot. Cez deň je normálna paľba, takže môžeme opravovať zákopy. Aj zábavu máme, starajú sa o ňu letci. Ich súboje denne sleduje početné publikum. Proti bojovým letcom nič nenamietame, ale pozorovacie lietadlá nenávidíme ako mor, lebo na nás navádzajú delostreleckú paľbu. Pár minút po tom, čo sa objavia, zaškrpia šrapnely a granáty. Takto sme raz stratili jedenásť ľudí, medzi nimi päť sanitárov. Dvoch tak rozfranforcovalo, že Tjaden konštatuje, že by sa dali lyžicou zoškrabať zo steny zákopu a pochovať v šáľkach. Inému odtrhlo nohy a dolnú časť trupu. Opiera sa mŕtvy hrudou o zákop, tvár má citrónovožltú, medzi bradou a fúzmi mu ešte tlie cigareta. Potom mu so zasyčaním zhasne na perách.

Predbežne ukladáme mŕtvych do veľkého krátera. Už ležia v troch vrstvách.

Odrazu začína paľba znova bubnovať. A zase sedíme v strnulom napätí a nečinne čakáme.

Útok, protiútok, úder, protiúder — sú iba slová, ale čo obsahujú! Strácame veľa ľudí, väčšinou nováčkov. Na náš úsek prisunujú znova rezervy. Je to jeden z nových regimentov, takmer všetko mladí chlapci z posledných odvodných ročníkov. sotva prešli nejakým výcvikom, stačili nacvičiť niečo iba teoreticky a už ich vyťahli do poľa. Čo je ručný granát vedľa, ale ako sa kryť, o tom nemajú poňatia, a nemajú na to oko. Terén na vlna musí mať aspoň pol metra, kým ju postrehnú.

Hoci posilu veľmi potrebujeme, máme s nováčikmi takmer viac roboty než osohu. V ťažkých útokoch na našom úseku sú bezradní a padajú ako muchy. Dnešná pozíčná vojna vyžaduje vedomosti a skúsenosti, treba mať zmysel pre terén, treba mať v ušiach strely, ich zvuk a účinnok, treba vedieť vopred určiť, kam dopadnú, aký majú rozptyl a ako sa chrániť.

Títo mladí náhradníci o tom, samozrejme, ešte takmer nič nevedia. Hynú, lebo sotva rozoznajú šrapnel od granátu, paľba ich kosí, lebo s obavami načúvajú zavýjanie veľkých debien, čo nie sú nebezpečné a dopadajú vzaďu a nepočujú pískavé, tiché bzúčanie malých potvor, čo sa rozprskávajú tesne nad zemou. Tlačia sa k sebe ako ovce, namiesto toho, aby sa rozprchli, a ešte aj ranených odstrelujú letci ako zajace. Majú bledé tváre od kvakovej stravy, bledne, vychudnuté ruky. Človeku je do plaču, keď vidí statočnosť týchto úbožiacov, čo napriek všetkému idú dopredu a útočia, títo statoční úbožiaci, čo sú takí prestrašení, že sa neodvažujú ani nahlas kričať a s rozdrvenými hruďami a bruchami, rukami i nohami ticho volajú matku a okamžite utíchnu, keď sa na nich človek pozrie!

Ich mŕtve opáperené špicaté tváre sú hrozne bezvýrazné ako tváre mŕtvych detí.

Človeku sa až dych tají, keď sa na nich díva, ako vyskakujú a bežia a padajú. Najradšej by ich zmlátil, že sú takí hlúpi, a zobral ich na ruky a odniesol odtiaľto, kde nemajú čo hľadať. Majú na sebe sivé blúzy, nohavice a čížmy, väčšine z nich je ale uniforma priveľká, plantá sa im okolo údov, plecia majú príliš úzke, telá príliš drobné nebolo uniforiem na tieto malé, detské miery.

Na jedného starého mazáka padne päť až desať nováčkov. Mnohých odpraví nečakaný plynový útok. Nedostali sa tak ďaleko, aby tušili, čo ich čaká. Nachádzame plný úkryt modrých hláv a čiernych perí. Inde v kráteri predčasne odložili masky, nevedeli, že sa plyn najdlhšie drží na dne. Keď uvideli hore iných bez masiek, strhli

si ich tiež a logli si ešte dosť, aby si spálili pľúca. Ich stav je beznádejný, budú chrliť krv a dostávajú záchvaty dušnosti, až sa zadusia.

V jednom úseku zákopu odrazu zazriem oproti Himmelstossa. Krčíme sa v tom istom úkryte. Všetci ležíme bez dychu vedľa seba a čakáme, až začne výpad.

Hoci som veľmi vzrušený, keď vybehnem, napadne ma: Himmelstossa už nevidím. Rýchlo skočím nazad do úkrytu a nájdem ho, ako leží v kúte s malým škrabnutím a simuluje raneného. Oblíčaj má ako po výprasku. Dostal záchvat strachu, ešte sa tu nevyzná. Rozzúri ma však, že mladí náhradníci sú vonku, a on tu.

„Von!“ prskám.

Nepohne sa, pery sa mu trasú, fúzy sa chvejú.

„Von!“ opakujem.

Pritiahne si kolená, tlačí sa k stene a cerí zuby.

Chytím ho za ruku a chcem ho postaviť. Zvrieskne. Vtom mi povolia nervy. Držím ho za krk, trasiem ním ako vrecom, až mu hlava lieta sem a tam a kričím mu do tváre: „Vylezieš, ty lump? Ty pes, ty ras, ty sa chceš ulievat?“ Má strnulý pohľad, tlačím mu hlavou o stenu. „Ty dobytok!“ Kopem ho do rebier. „Ty sviňa!“ Strkám ho von hlavou dopredu. Okolo nás sa hrnie ďalšia vlna našich. Vedľa ich poručík. Zbadá nás a volá: „Vpred, vpred, pripojiť sa, pripojiť!“ A čo nedokázala moja bitka, docielia tieto slová. Himmelstoss počuje predstaveného, rozhliada sa, ako keby sa preberal a ide do útoku.

Nasledujem ho a vidím, ako robí priskoky. Je to zase komisičný Himmelstoss z kasárenského dvora, dokonca predbehol poručíka a je ďaleko pred ním.

Bubnová paľba, palebná priehrada, palebná clona, míny, tanky, guľomety, ručné granáty — slová — slová, je v nich však hrôza sveta.

Naše tváre sú okoralé, myslenie spustošené, sme ustatí na smrť. Keď začne útok, podaktorých treba tlačiť päsťami, aby sa prebrali a šli s nami. Oči máme zapálené, ruky rozdriapané, kolená krvácajú, lakte rozbité.

Míňajú sa týždne — mesiace — roky? Sú to iba dni. Čas sa stráca vedľa nás v bezfarebných obličajoch umierajúcich, hádzame do seba kúsky potravy, bežíme, hádzame, strieľame, zabíjame, polihujeme, sme vysilení a tupí a iba to nás drží, že sú tu ešte slabší, ešte tupejší, ešte bezmocnejší, čo s rozšírenými očami hľadia na nás ako na bohov, ktorí niekedy dokážu uniknúť pred smrťou.

V tých málo hodinách pokoja ich poučujeme. „Pozri, vidíš ten kymácajúci sa kvetináč? To sa blíži mína! Zostaň ležať, letí ta, za nás. Keď však letí takto, tak utekaj! Možno pred ňou ujšť.“

Cvičíme ich sluch, aby rozoznali zákerný bzukot tých malých vecičiek, ktoré sotva počuť; musia sa naučiť rozpoznať v rachote ich komáří bzukot. Natlkame do nich, že sú nebezpečnejšie než veľké strely, ktoré počuť už dlho vopred. Ukazujeme im, ako sa treba kryť pred letcami, ako robiť mŕtveho, keď sa cez človeka prevalí útok, ako odistiť granát, aby vybuchol pol sekundy pred dopadom. Učíme ich, ako sa bleskurýchle vrhnúť do krátera pred granátom s nárazovou rozbuškou, predvádzame im, ako sa zväzkom ručných granátov čistiť zákop, vysvetľujeme rozdiel medzi dobou zápalu nepriateľského granátu a nášho, upozorňujeme ich na zvuk plynových granátov a ukazujeme im fenty, ktoré ich môžu zachrániť pred smrťou. Načúvajú, sú poslušní — ale keď ide do tuhého, robia to v rozčúlení väčšinou všetko zle. Westhusa odvráti s rozmliaždeným chrptom; pri každom dýchnutí vidno cez ranu, ako sa mu dvíhajú pľúca. Môžem mu ešte stisnúť ruku. „Šlus, Paul,“ stená a od bolesti sa hryzie do ramena.

Vidíme žiť ľudí, čo nemajú hlavy. Vidíme bežať vojakov, ktorým odtrhlo obe nohy, potkávajú sa na krvácajúcich kýptikoch k najbližšej jame. Akýsi slobodník sa plazí po rukách dva kilometre s rozdrúzanými kolennami, iný ide na obväzište, drží si brucho a popod ruky mu vylietajú črevá. Vidíme ľudí bez úst, bez spodnej čeľuste, bez obličaja. Nachádzame jedného, čo dve ho-

diny stláča zubami tepnu na svojom ramene, aby nevykrvácal. Slnko vychádza, noc prichádza, granáty hvízdajú, život sa končí.

Ale ten kúsok rozrytej zeme, v ktorej ležíme, sme udržali proti presile; iba niekoľko sto metrov sme odstúpili. Na každý meter pripadá však jeden mŕtvy.

Striedajú nás. Kolesá sa pod nami točia, stojíme tupo, a keď sa ozve zvolanie: „Pozor — drôt!“ urobíme podrep. Keď sme tadiaľto išli bolo leto, stromy boli ešte zelené, teraz už lístie pŕchne a noc je sivá a vlhká. Vozy sa zastavujú, lezieme dolu jeden cez druhého pomlešaný pestrý hŕf, zvyšok mnohých mien. V tme v ústraní stoja velitelia a vyvolávajú čísla regimentov, čísla kompánií. A pri každom zavolaní sa oddeľuje hlúček, skúpy, maličký hlúček špinavých, bledých vojakov, príšerne malý hlúček, príšerne malý zvyšok.

Teraz niekto volá číslo našej kompánie, je to podľa hlasu veliteľ kompánie; tak sa teda z toho dostal, ruku má v obväze. Pristupujeme k nemu a poznávam Kata a Alberta, staneme si k sebe, oprieme sa jeden o druhého a pozeráme sa na seba.

A ešte raz, a potom ešte raz počujeme volať naše číslo. Môže volať, v lazaretach a kráteroch ho nepočujú.

Ešte raz: „Druhá kompánia ku mne!“

A potom tichšie: „Nikto viac, druhá kompánia?“

Mlčí a je trocha zachrípnutý, keď sa spytuje: „To sú všetci?“ a veľí: „Odpočítaj!“

Ráno je sivé, bolo ešte leto, keď sme išli von, a bolo nás stopäťdesiat chlapov. Teraz nás oziaba, je jeseň, lístie šušťí, hlasy sa unavene ozývajú: „Jeden-dva-tri-štyri . . .“, a pri tridsaťdva zmĺknu. A dlho je ticho, kým sa hlas spýta: „Ešte niekto?“ čaká, a potom ticho povie: „Po čatách . . .“, a predsa sa zlomí a môže iba dokončiť: „Druhá kompánia . . .“, a s námahou: „Druhá kompánia — pochodom vchod — zrušíť krok!“

Rad, krátky rad sa kníše v ústrety ránu.

Tridsaťdva chlapov.

VII

Stiahnu nás dozadu, ďalej ako zvyčajne, k poŕnému doplňovaciemu útvaru, aby nás nanovo sformovali. Naša kompánia potrebuje vyše sto nových vojakov na doplnenie.

Ak nemáme službu, potlkame sa len tak. Po dvoch dňoch k nám prichádza Himmelstoss. Odkedy bol v zákopoch, stratil veľkú hubu. Navrhuje nám, aby sme sa zmierili. Súhlasím, lebo som videl, ako pomáhal odnášať Westhusa, ktorému to rozmiaždilo chrbát. A keďže aj skutočne rozumne rozpráva, nemáme nič proti tomu, že nás pozýva do kantíny. Iba Tjaden je nedôverčivý a zdržanlivý.

Ale napokon sa nechá získať, lebo nám Himmelstoss povedal, že má zastupovať kuchynského bugriša, čo ide na dovolenku. Ako dôkaz vytiahne hneď pre nás dva funty cukru a Tjadenovi osobitne pol funta masla. Zariadi dokonca, že nás na najbližšie tri dni odvelili do kuchyne škrabať zemiaky. Jedlo, ktoré nám tam predkladá, sa vyrovná dôstojníckej strave.

Tak máme hneď oboje, čo potrebuje vojak k šťastiu: dobré jedlo a pokoj. Keď sa to tak vezme, je to málo. Ešte pred niekoľkými rokmi by sme boli sami sebou hrozne opovrhovali. Teraz sme takmer spokojní. Na všetko sa dá zvyknúť, aj na zákopy.

Zvyk je na príčine, že zdanlivo rýchlo zabúdame. Predvčerom sme boli ešte v ohni, dnes robíme voloviny a potlkame sa po okolí, zajtra ideme opäť do zákopov. V skutočnosti nezabúdame na nič. Pokiaľ musíme byť tu, v poli, klesajú frontové dni, čo sú za nami, v nás na dno ako kamene, lebo sú príliš ťažké, aby sme mohli ihneď o nich rozmýšľať. Keby sme to urobili, zabili by nás dodatočne, lebo toľko som si už všimol: hrôza je znesiteľná, ak sa človek jednoducho prikrčí, ale zabíja, ak o nej rozmýšľa.

Presne tak, ako sa meníme na zvieratá, keď ideme dopredu, lebo to je jediné, čo nás zachráni, tak sa, keď máme pokoj, stávame povrchnými vtipkármi a spachtošmi. Nemôžeme ináč, je to doslova nutnosť. Chceme žiť za každú cenu, preto sa nemôžeme zaťažovať pocitmi, ktoré môžu byť v mieri dekoratívne, tu sú však falošné. Kemmerich je mŕtvy, Haie Westhus umiera, s telom Hansa Kramera budú mať v súdny deň ťažkosti, aby ho po plnom zásahu pozbierali dohromady, Martens nemá nohy, Meyer je mŕtvy, Marx je mŕtvy, Beyer je mŕtvy, Hämmerling je mŕtvy, niekde leží stodvadsať rozstrieľaných mužov; je to prekliate, ale čo nás do toho, my žijeme. Keby sme ich mohli zachrániť, to by ste sa pozreli, bolo by nám jedno, či tam sami zostaneme, tak by sme sa dali do toho, lebo keď chceme, máme sakramentskú guráž. Ani sa veľmi nebojíme — desí nás iba smrť, ale to je niečo iné, to je fyzické.

Naši kamaráti sú však mŕtvi, nemôžeme im nijako pomôcť, majú pokoj — ktovie, čo nás ešte čaká, chceme sa niekde rozvaliť a spať alebo žrať, koľko sa do nás zmestí, a slopať a fajčiť, aby hodiny neutekali nadarmo. Život je krátky.

Keď sa vraciame do tyla, hrôzy frontu miznú, zaháňame ich hrubými a štipľavými vtipmi; keď niekto zomrie, povie sa, že je v riti, a tak hovoríme o všetkom, to nás chráni pred zblaznením; kým berieme všetko takto, kladíme odpor. Nezabúdame! Čo sa píše vo vojnových novinách o zlatom humore vojakov, ktorí len čo sa vrátili z bubnovej paľby, hneď organizujú tancovačku, sú drlisy. Nerobíme to z humoru, ale máme humor, lebo ináč by sme skapali. A celý ten krám už rovnako dlho nevydrží, humor je mesiac čo mesiac trpkjší.

Viem, že všetko, čo sa dnes, kým je vojna, prepadá do nás ako kamene, sa po vojne opäť prebudí, a až potom začne roztržka na život a na smrť.

Dni, týždne, roky strávené tu vpredu sa ešte raz vrátia, a naši mŕtvi kamaráti potom vstanú a budú pochodo-

vať s nami; v hlavách budeme mať jasno, budeme mať cieľ, a tak budeme pochodovať, naši mŕtvi kamaráti s nami, frontové roky za nami — proti komu, proti komu?

Niekde nablízku bolo prednedávnom frontové divadlo. Na doštenom plote visia ešte pestré plagáty. Stojíme s Kroppom pred plagátmi a vyvaľujeme oči. Nemôžeme pochopiť, že také niečo jestvuje. Na plagáte je akési dievča v svetlých letných šatách, s červeným lakovým pásom okolo drieku. Jednou rukou sa opiera o zábradlie, v druhej drží slamený klobúk. Má biele pančuchy a biele topánky so sponou, maličké topánky na vysokých podpätkoch. Za ňou sa jagá modré more s hrebeňmi vln a so zálivom. Je to nádherné dievča, s úzkym nosom, s červenými perami a dlhými nohami, nepredstaviteľne čisté a pestované; určite sa denne dva razy kúpe, a nikdy nemá špinu za nechťami. Najviac ak trocha piesku z pláže.

Vedľa nej stojí muž v bielych nohaviciach, modrej kazajke a jachtárskej čiapke, ten nás však nezaujíma.

Dievča na doštenom plote je pre nás zázrakom. Celkom sme zabudli, že niečo takého jestvuje, aj teraz sotva veríme vlastným očiam. Už roky sme nevideli nič, čo by sa aspoň trochu ponášalo na túto veselosť, krásu a šťastie. To je mier, takýto musí byť, cítime priam vzrušene.

„Pozri sa len na tie ľahké topánky, v tých by nemohla pochodovať ani kilometer,“ hovorím a hneď si pripadám hlúpy, lebo je blbosť myslieť teraz na pochodovanie.

„Koľko má asi rokov?“ spytuje sa Kropp.

Odhadujem: „Najviac ak dvadsaťdva, Albert.“ Potom by teda bola staršia ako my. „Nemá viac ako sedemnásť, to ti hovorím!“

Naskakuje nám husia koža. „Albert, to by bolo voľačo, nemyslíš?“

Prikyvuje. „Aj ja mám doma biele nohavice.“ „Biele nohavice,“ hovorím, „ale také dievča . . .“

Prezrieme si jeden druhého od hlavy po päty. Nie je na nás veľa na obzeranie, na každom vyblednutá, špinavá uniforma. Beznádejné chcieť sa porovnávať.

Preto najprv zoškrabeme z došteného plota mladého muža v bielych nohaviciach, opatrne, aby sme nepoškodili dievča. Tým sme už niečo docielili. Potom Kropp navrhuje: „Mohli by sme sa dať odšívaviť.“

Nechce sa mi súhlasíť, lebo šaty tým trpia a vši má človek o dve hodiny znovu. Potom sa však opäť zahľadíme na obraz a už súhlasím. Idem dokonca ešte ďalej. „Mohli by sme si aj skúsiť vyfasovať čistú košeľu.“

Z nejakého dôvodu Albert dodá: „Onuce by boli ešte lepšie.“

„Možno aj onuce. Poď, trochu o tom porozmýšľame.“

Vtom sa sem dovlečú Leer s Tjadenom, zbadajú plagát, v okamžiku sa hra zmení na poriadnu prasačinu. Leer bol v našej triede prvý, čo mal pomer a vyprával o tom vzrušujúce podrobnosti. Svojím spôsobom ho plagát oduševňuje a Tjaden horlivo prízvukuje.

Že by sa nám to celkom hnusilo, to nie. Kto nie je za prasačiny, nie je vojak, momentálne nám to ale celkom neseďí, preto sa odtiahneme a odpochodujeme k odvšivovacej stanici s pocitom, akoby sme šli do prvotriedneho obchodu s pánskou konfekciou.

Domy, v ktorých sme ubytovaní, ležia blízko pri kanáli. Na druhej strane kanála sú rybníky, okolo nich topolové lesy, a na druhej strane kanála sú aj ženy.

Domy na našej strane vyprázdnil, ale na druhej strane sem-tam vidno obyvateľov.

Večer si ideme zaplávať. Vtom kráčajú po brehu tri ženy. Idú pomaly a neodvracajú sa, hoci nemáme plavky.

Leer na ne zavolá. Smejú sa, zostanú stáť, aby si nás lepšie obzreli. Pokrikujeme na ne lámanou francúzštinou, čo nás práve napadne, všetko plate cez deviate, náhlivo, aby neodišli. Nie sú to akurát jemnosti, ale od-kiaľ by sme ich aj nabrali.

Jedna medzi nimi je štíhla, počerná. Keď sa smeje,

zalesknú sa jej zuby. Pohyby má rýchle, sukňa ju ľahko udliera do lýtok. Hoci je voda studená, tvárime sa veľmi veselo a snažíme sa ich zaujať, aby neodišli. Pokúšame sa vtipkovať, odpovedajú nám, hoci si nerozumieme, smeje sa a kývame im. Najviac rozumu má Tjaden. Odbehne do domu, prináša komisár a dvíha ho riadne vysoko.

To zapôsobilo. Prikyvujú a naznačujú nám, aby sme prišli k nim. To nesmieme. Máme zakázané vstúpiť na náprotivný breh. Všade na mostoch stoja hliadky. Bez priepustky sa nedá nič robiť. Vykladáme im, aby prišli ony k nám, pokrútia hlavami a ukazujú na mosty. Ani ich cez ne nepustia.

Obrátia sa a pomaly kráčajú po brehu proti prúdu. Plávame zároveň s nimi. Po chvíľke odbočia a ukazujú na jeden z domov, čo opodľa vykúka spomedzi stromov a krov. Leer sa spytuje, či tam bývajú.

Smejú sa — áno, to je ich dom.

Zakričíme im, že prídeme, keď nás neuvidia hliadky. V noci. Dnes v noci.

Dvíhajú ruky, kladú ich dlaňami k sebe, obličaj si položia na ne a zatvárajú oči. Pochopili. Štíhla počerná kráča tanečným krokom. Blondína zašvitorí: „Chlieb — dobré.“

Horlivo prikyvujeme, že chlieb prinesieme. Aj iné dobroty, krútime očami a ukazujeme rukami. Leer sa takmer utopí, keď im chce znázorniť kus klobásy. Ak by bolo potrebné, sľúbili by sme im celý proviantný sklad. Odchádzajú a každú chvíľu sa otočia. Vylezieme na breh na našej strane a sledujeme, či ozaj vchádzajú do toho domu, lebo je možné, že nás klamali. Potom plávame na späť.

Bez priepustky nik nesmie cez most, preto v noci jednoducho preplávame. Zmocní sa nás vzrušenie a viac nás neopustí. Nemôžeme obstať na jednom mieste a ideme do kantíny. Práve tam majú pivo a akýsi punč.

Pijeme punč a vymýšľame si všelijaké fantastické zážitky. Každý rád verí druhému a netrpezlivo čaká, aby

sa mohol vytasíť s ešte väčším tromfom. Ruky sa nám trasú od rozčúlenia, pripaľujeme si jednu cigaretu od druhej, až Kropp povie: „Vlastne im môžeme doniesť aj zopár cigariet.“ Odkladáme ich teda do čiapok.

Nebo zozelenie a vyzerá ako nezrelé jablko. Sme štyria, ale ísť môžu iba traja, preto sa musíme zbaviť Tjadena a častujeme ho rumom a punčom, až sa potáca. Keď sa zotmie, vraciame sa domov, Tjaden medzi nami. Sme rozpálení a plní túžby po dobrodružstve. Moja bude tá šťihla počerná, tak sme to rozdelili a dohodli sa.

Tjaden sa zvalí na slamník a zachrápe. Zrazu sa prebudí, a tak Istivo sa na nás škerí, až sa ľakáme a myslíme si, že nás podviedol a že sme punč zbytočne obetovali. Potom sa zvalí a spí ďalej.

Každý z nás troch si prichystá komisár a zabalí ho do novinového papiera. Pribalíme k nemu cigarety a tri riadne porcie jaterníc, ktoré sme dostali dnes večer. To je slušný darček.

Zatiaľ si všetko zastrčíme do čižiem, lebo čižmy si musíme vziať so sebou, aby sme na druhom brehu nestúpili na drôt alebo črepiny. Pretože musíme k nim preplávať, nepotrebujeme nič na seba. Napokon je tma a nie je to ďaleko.

Vyrazíme s čižmami v rukách. Rýchle vklzneme do vody, obrátíme sa na chrbty, plávame a čižmy s obsahom držíme nad hlavami.

Na druhom brehu opatrne vylezieme, balíčky vyberieme, strčíme si ich pod pazuchu a obujeme si čižmy. A tak sa mokrí, nahí, iba v čižmách pustíme do behu. Dom nájdeme hneď. Je zakrytý krovím a svetla nevidno. Leer sa potkne o akýsi koreň a odrie si lakeť. „To nič,“ hovorí veselo.

Okná sú zadebnené. Zakrádame sa okolo domu, chceme nazrieť cez škáry. Znepokojuje nás to. Kropp odrazu zaváha. „Čo, ak je u nich nejaký major?“

„Tak ufrkneme,“ škľabí sa Leer, „môže si prečítať číslo nášho regimentu tu,“ a plieska sa po zadku. Do-

mové dvere sú otvorené. Naše čížmy buchocú. Otvárajú sa akési dvere, preniká cez ne svetlo, nejaká žena nahlasne vykrikuje. Robíme „pst, pst — camerade — bon ami . . .“ a sprisahanecky dvíhame balíčky.

Vtom zbadáme aj ďalšie dve; dvere sa otvorila dokonca a svetlo nás oslepí. Spoznajú nás a všetky tri sa rozpustilo smejú našej paráde. Smejú sa, až sa prehýbajú. Aké majú ladté pohyby!

„Un moment.“ Zmlznú a hádzu nám nejaké handry, do ktorých sa núdzovo omotávame. Potom smieme vstúpiť. V izbe svieti malá lampa, je tu teplo a trochu tu vonia nejaký parfum. Rozbaľujeme balíčky a odovzdáme ich ženám. Oči sa im lesknú, vidno, sú hladné.

Všetci sme nejakí rozpačití. Leer posunkami naznačuje, aby jedli. Život sa znova vracia, prinášajú taniere, nože a vidličky a vrhajú sa na lahôdky. Každý kúštitk jaternice, skôr ako ho zjedia, zdvihnú a obdivujú a my pritom hrdo sedíme.

Stále nám niečo rozprávajú, veľa z toho nerozumieme, ale cítime, že sú to priateľské slová. Možno ozať vyzeráme veľmi mladí. Tá štíhla počerná ma pohladí po vlasoch a povle, čo vždy hovoria všetky francúzske ženy: „La guerre . . . grand malheur . . . pauvres garçons . . .“

Chytím ju pevne za rameno a ústa jej vtlačám do dlane. Prstami ma hladí po obličaji. Tesne nado mnou sa skláňajú jej vzrušujúce oči, nežná hndosť jej pleti a červené pery. Ústa hovoria slová, ktorým nerozumiem. Celkom nerozumiem ani očiám, hovoria viac, než som čakal, keď sme sem šli.

Ideme do vedľajších izieb. Vidím Leera, ako pevne drží blondínu, správa sa hlučne. Ten sa v tom predsa vyzná. Ale ja sa strácam v niečom vzdialenom, tichom a nespútanom a oddávam sa tomu. Moje želania sú zvláštnou zmesou túžby a odovzdanosti. Dostávam závrat, nie je tu nič, čoho by sa mohol človek zachytiť. Čížmy sme nechali pred dverami, namiesto nich sme dostali papuče, a teraz tu už nie je nič, čo by mi vrátilo vojenskú istotu a drzosť: nijaká puška, nijaký opasok, nijaká blúza, nija-

ká čiapka. Nebránim sa, padám do neznáma, nech sa stane, čo sa stať má — lebo napriek všetkému mám trochu strach. Štíhla počerná dvíha obočie, keď rozmýšľa, keď hovorí, tvár má nehybnú. Niekedy slová celkom neartikuluje, a tak zanikajú alebo sa polovičato mihnú nadomnou; oblúk; dráha, kométa. Čo som o tom vedel, čo o tom viem? Slová cudzej reči, z ktorej sotva niečo rozumiem, uspávajú ma v tichu, v ktorom sa rozplýva izba, hnedá a napoly ožiarená a nado mnou žiarí a žije iba obličaj.

Ako mnohotvárný môže byť obličaj, ak ho človek ešte pred hodinou nepoznal, a teraz je sklonený a ochotný na nežnosti, ktoré neprichádzajú z neho, ale z noci, zo sveta a z krvi, ktoré akoby z neho žiarili. Predmety v miestnosti sú tým poznamenané a menia sa, stávajú sa zvláštnymi a takmer pociťujem voči svojej svetlej pokožke hlbokú úctu, keď na nej spočíva svetlo lampy, a keď ju hladí chladná hnedá ruka.

Aké je to všetko iné ako v bordeloch pre mužstvo, do ktorých môžeme chodiť, a kde sa čaká v dlhých radoch. Nechcem na to myslieť, mimovoľne mi to však prichádza na um a ja sa ľakám, lebo možno sa toho človek už nikdy nezbaví.

Potom však zacítim pery tej štíhlej počernej a idem im v ústrety, zatváram oči a chcel by som tým všetko vymazať, vojnu a hrôzu a hrubosť, aby som sa prebudil mladý a šťastný. Myslím na dievča na plagáte a chvíľku si myslím, že môj život závisí od toho, či ju získam. A tým hlbšie sa tlačím do ramien, ktoré ma objímajú; možno sa stane zázrak.

Znova sa zase všetci stretáme. Leer je veľmi rozjarený. Srdečne sa lúčime a skočíme do číziem. Nočný vzduch ochladzuje naše rozpálené telá. Mohutné topole čnejú do tmy a šumia. Mesiace stojí na nebi, aj na vode v kanáli. Neutekáme, ideme vedľa seba dlhými krokmi.

Leer hovorí: „To stálo za jeden komisár!“

Nemôžem hovoriť, nie je mi akosi do reči.

Vtom začujeme kroky a príkrčíme sa za krík.

Kroky sa blížia, už sú celkom pri nás. Vidíme nahého vojaka, v čížmách, celkom ako my, pod pazuchou má balíček a cvalom si to hasí dopredu. Je to Tjaden na veľkej ceste. Už zmizol.

Smejeme sa. Zajtra bude nadávať.

Nepozorovane dorazíme k naším slamníkom.

Volajú ma do kancelárie. Veliteľ kompánie mi dáva dovolenkový lístok a cestovný rozkaz a želá mi šťastnú cestu. Pozerám sa, koľko mám dovolenky. Sedemnásť dní — štrnásť dní dovolenky, tri dni na cestu. Je to veľmi málo a spytujem sa, či nemôžem dostať na cestu päť dní. Bertinck ukazuje na môj cesták. Až teraz vidím, že sa hneď nevrátim na front. Mám sa po dovolenke hlásiť do kurzu v tábore v trasovisku.

Ostatní mi závidia. Kat mi dáva dobré rady, ako sa mám pokúsiť vyžrať koryto. „Keď budeš mazaný, zostaneš tam trčať.“

Bolo by mi vlastne milšie, keby som mohol cestovať až o štrnásť dní, lebo tu toľko zostaneme a je tu predsa dobre.

Prírodzene, musím v kantíne poplatiť. Všetci sme trochu podnapití. Som sklúčený. Nebudem tu šesť týždňov, je to, samozrejme, ohromné šťastie, ale ako bude, keď sa vrátim. Stretnem sa so všetkými? Hale a Kemmerich tu už nie sú — kto bude ďalší?

Pijeme a ja si obzerám jedného po druhom. Albert sedí vedľa mňa a fajčí, má dobrú náladu, vždy sme boli spolu; naproti drepí Kat s ovisnutými ramenami, širokým palcom a pokojným hlasom; Müller s konskými zubami a so smiechom, ako keď breše; Tjaden s myšiacími očkami; Leer, čo si necháva rásť bradu a vyzerá na štyridsať.

Nad hlavami sa vznáša hustý dym. Čo by to bolo za vojaka bez tabaku! Kantína je útočisko, pivo je viac ako nápoj, je to znamenie, že sa možno bez nebezpečia narovnať a vystrieť kostru. Poriadne to aj využívame, nohy

máme vystreté ďaleko pred seba a pohodlne odpľúvame až jedna radosť.

V noci ešte raz preplávame na druhú stranu kanála. Takmer sa bojím povedať tej štíhlej počernej, že odchádzam, a keď sa vrátim, určite budeme niekde ďalej a že sa teda nebudeme môcť znovu stretnúť. Ona však iba prikyvuje a nedáva na sebe veľa vidieť. Spočiatku tomu akosi dobre nerozumiem, ale potom pochopím. Leer má predsa len pravdu, keby som šiel na front, bol by som opäť „pauvre garçon“, ale dovolenkár, o tom nechcú veľa počuť, to nie je zaujímavé. Nech ide do čerta so svojím bzukotom a rečičkami. Človek verí na zázraky a nakoniec sú z toho komisáre.

Nasledujúce ráno, po odvšivení, pochodujem k poľnej železnici. Albert a Kat ma odprevádzajú. Na zastávke sa dozvedáme, že do odchodu vlaku je ešte pekných pár hodín. Obaja musia naspäť do služby. Lúčime sa.

„Maj sa, Kat, maj sa, Albert.“

Odchádzajú a párkrát mi zamávajú. Ich postavy sa zmenšujú. Dôverne poznám každý ich krok, každý pohyb, spoznal by som ich aj z diaľky. Potom sa stratili.

Sadám si na torbu a čakám.

Odrazu sa ma zmocnil zúrivý nepokoj, rád by som sa čo najskôr dostal odtiaľto preč.

Ležím na nejednom nádraží, stojím pred jedným kotlom s jedlom, drepím na nejednej drevenej lavičke, potom však začína byť krajina vonku skľučujúca, nezvyklá a známa. Plynú okolo večerných okien s dedinami, v ktorých sú slamené strechy ako čiapky natiahnuté cez vápnom vybielené typické domy, s obilnými lánmi, čo sa v šikmom svetle lesknú ako perleť, s ovocnými záhradami, stodolami a starými lipami.

Názvy staníc sa menia na pojmy, pri ktorých sa mi zachvieva srdce. Vlak hrkoce a hrkoce, stojím pri okne a pevne sa držím drevených rámov. Tieto názvy ohraňujú moju mladosť. Rovné lúky, polia, dvory; akýsi povoz sa osamelo črtá oproti oblohe na ceste, čo beží rovnobežne s horizontom. Závary, pred ktorými čakajú

sedliaci, mávajúce dievčatá, deti, čo sa hrajú na násype, cesty, čo vedú krajinou, hladké cesty bez delostrelectva.

Je večer a keby vlak nehrkotal, musel by som kričať. Rovina sa rozprestiera doširoka. V modravej diaľke sa začína črtať silueta kopcov. Poznávam charakteristickú líniu Dolbenbergu, tento zubatý hrebeň, čo je ufatý, kde končí temeno lesa. Za ním už musí prísť mesto.

Zlatočervené svetlo zalieva teraz splývavo svet, vlak rachotí cez zákrutu a ešte cez jednu — a neskutočne, opustene, tmavo stoja tam topole, do ďaleka za sebou, v dlhom rade, vytvorenom z tieňov, svetla a túžby. Pole sa s nimi pomaly otáča, vlak ich obchádza, medzery sa zmenšujú, splývajú do jedinej masy a chvíľu vidím iba jeden jediný; potom sa za najprednejším začínajú vysúvať zase ostatné, a ešte dlho stoja osamotene oproti oblohe, až ich zakryjú prvé domy.

Železničný prechod. Stojím pri okne a nemôžem sa od neho odtrhnúť. Ostatní sa pripravujú na vystupovanie. Opakujem si meno ulice, cez ktorú prechádzame, „Bremer Strasse . . . Bremer Strasse . . .“

Bicyklisti, vozy, ľudia sú tam dolu, je to sivá ulica a sivý podjazd. Dojímam ma, akoby som videl matku.

Potom sa vlak zastavuje, a je tu nádražie s hukotom, výkrikmi a nápismi. Beriem si torbu, upínam popruhy, chytím pušku a tackám sa dolu schodíkmi.

Na nástupišti sa rozhliadam. Nepoznám nikoho z náhlacích sa ľudí. Nejaká sestra Červeného kríža mi ponúka čosi na pitie. Odvraciam sa, usmieva sa na mňa hlúpo, predchnutá svojou dôležitosťou: „Dívajte sa, dávam vojakovi kávu.“ Oslovuje ma kamarát, to mi tak práve chýbalo.

Pred nádražím popri ceste šumí biela rieka, ktorá so sykotom vyráža zo splavu pod mlynským mostom. Stojí tu stará štvorhranná strážna veža a pred ňou veľká, košatá lipa a za tým všetkým večer.

Tu sme často sedávali — ako je to už dávno! Chodili sme po tomto moste a vdychovali sme chladný,

hnílobný zápach zahatanej vody. Nakláňali sme sa nad pokojný prúd z tejto strany splavu, v ktorom vislevali na mostných pilieroch úponkovité rastliny a riasy, a na druhej strane splavu sme sa za horúcich dní radovali zo striekajúcej peny a ohovárali našich učiteľov. Prechádzam po moste, obzerám sa napravo, naľavo, voda je stále plná rias a stále vystreľuje dolu svetlým oblúkom. Vo vežovitej budove stoja ako voľakedy žehliarky s obnaženými rukami nad bielym prádlom a horúčava žehličiek sála z otvorených okien. Psy cupkajú úzkou ulicou, pred domovými dverami stoja ľudia a pozerajú za mnou, ako tu prechádzam špinavý a nabalený.

Do tejto cukrárne sme chodili na zmrzlinu a učili sme sa fajčiť cigarety. Na tejto ulici, ktorou teraz prechádzam, poznám každý dom, obchod s koloniálnym tovarom, drogériu, pekárstvo. A potom zastanem pred hnedými dverami s ohmatanou kľučkou, a ruka mi oťahá. Otváram ich. Chlad mi čudne vyráža v ústrety a oči sa stávajú neistými.

Pod čižmami zavfzgajú schody. Hore cvaknú dvere, niekto sa nahýna cez zábradlie. Sú to dvere do kuchyne, ktoré niekto otvoril, práve tam pečú zemiakové placky, celý dom nimi rozvoníava, veď dnes je sobota, a to bude sestra, čo sa nahýba dolu. Chvíľu sa hanbím, skloním hlavu, potom si zložím prilbu a pozriem sa hore. Áno, je to moja najstaršia sestra.

„Paul!“ zavolá, „Paul!“

Prikyvujem, torba naráža do zábradlia, puška mi je taká ťažká. Prudko otvorí nejaké dvere a zakričí: „Mama, mama, Paul prišiel!“

Nemôžem ísť ďalej. „Mama, mama, Paul prišiel.“ Opriem sa o stenu a zovriem prilbu a pušku. Zvieram ich tak silno, ako len vládzem, nemôžem ale urobiť jediný krok, schodište sa mi rozplýva pred očami, tlačím sa pažbou pušky do nôh a zlostne zatínam zuby, ale nezmôžem nič proti tomuto jedinému slovu, čo zakričala moja sestra, nezmôžem nič. Nútim sa nasilu do smiechu a do reči, nezmôžem sa však ani na slovo,

a tak stojím na schodišti, nešťastný, bezmocný, v strašnom kŕči proti vôli a slzy sa mi stále len tak rinú po tvári.

Sestra sa vráti a spytuje sa: „Čo je s tebou?“ Vtom sa vzchopím a potkýnam sa hore do predsieni. Pušku opriem do kúta, torbu postavím k stene a položím na ňu prilbu. Odložím aj opasok so všetkým, čo na ňom višľ. Potom zlostne poviem: „Tak mi už daj konečne nejakú vreckovku!“

Podáva mi ju zo skrine a ja si utieram tvár. Nado mnou na stene visí sklená skrinka s pestrými motýľmi, ktoré som voľakedy zbieral.

Teraz počujem matkin hlas. Prichádza zo spálne. „Ležíš?“ spytujem sa sestry.

„Je chorá,“ odpovie.

Idem k nej, podávam jej ruku a pokojne, ako som len schopný, jej hovorím: „Tu som, mama.“

V izbe je pološero, leží ticho. Potom sa úzkostlivo spytuje a ja pritom cítim, ako ma pohľadom ohmatáva: „Si ranený?“

„Nie, mám dovolenku.“

Matka je veľmi bledá. Bojím sa zažať svetlo. „Ležím tu a plačem,“ hovorí, „namiesto aby som sa radovala.“

„Si chorá, mama?“ spytujem sa.

„Dnes trochu vstanem,“ hovorí a obracla sa na sestru, ktorá musí podchvíľou odbehnúť do kuchyne, aby jej neprihorelo jedlo: „Otvor pohár so zaváranými brusnicami. Máš ich predsa rád?“ spytuje sa ma. „Áno mama, už som ich dávno nejedol.“

„Ako keby sme boli tušili, že dôjdeš,“ smeje sa sestra, „máme práve tvoje obľúbené jedlo, zemiakové placky, a teraz ešte k tomu brusnice.“

„Veď je sobota,“ odpovedám.

„Posaď sa ku mne,“ hovorí mama.

Hľadí na mňa. Ruky má v porovnaní s mojimi chorobne blele a vychudnuté. Prehovoríme iba pár slov a som jej vďačný, že sa na nič nespytuje. Čo by som aj povedal. Všetko, čo sa mohlo stať, sa predsa stalo. Dostal

som sa z toho zdravý a sedím pri nej. A v kuchyni stojí moja sestra, varí večeru a spleva si.

„Môj milý chlapček,“ hovorí mama ticho.

V rodine sme neboli nikdy k sebe príliš nežní, nie je to zvykom u chudobných ľudí, čo musia mnoho pracovať a majú veľa starostí. Ani sa v tom nevyznajú a neradi sa častejšie uisťujú o tom, čo aj tak vedia. Keď mi matka hovorí „milý chlapček,“ znamená to toľko, ako keby iná robila bohviečo. Viem určite, že pohár s brusnicami je jediný a že ho už dlhé mesiace schovávala pre mňa, takisto ako kekсы, čo mi teraz dáva a ktoré už cítiť starinou. Dostala ich niekoľko určite pri nejakej priaznivej príležitosti, a ihneď ich odložila pre mňa.

Sedím pri jej posteli a cez okno sa hnedo a zlato lesknú gaštany z náprotivnej záhrady hostinca. Dýcham pomaly a neustále si opakujem: Si doma, si doma. — Ale nemôžem sa zbaviť akejsi tiesne, nemôžem sa do všetkého vpraviť. Je tu moja matka, moja sestra, moja skrinka s motýľmi, mahagónový klavír — ale ja tu ešte celkom nie som. Delí ma od toho akýsi závoj a jeden krok.

Vstávam, torbu prinášam k posteli a rozbaľujem ju: celý eidamský syr, čo mi zadovážil Kat, dva komisáre, trištvrte funta masla, dve plechovice jaterníc, funt mas-ti a vrecúško ryže.

„Iste sa vám to zide.“

Prikyvujú. „Tu je toho málo, však?“ vyzvedám sa.

„Veru, nie je toho veľa. A vonku máte dosť?“ Usmievam sa a ukazujem na prinesené veci. „Tak veľa teda vždy nie, ale dá sa to vydržať.“

Erna odnáša potraviny. Matka ma zrazu pevne chytí za ruku a spytuje sa zajakavo: „Bolo to vonku veľmi zlé, Paul?“

Mama, čo ti mám na to odpovedať! Neporozumieš a nikdy to nepochopíš. Ani to nemáš pochopiť. Bolo to zlé, spytuješ sa. Ty, matka! Potriasam hlavou a hovorím:

„Nie, mama, nič hrozné. Sme tam spolu mnohí, a tak nie je zlé.“

„Áno, ale nedávno tu bol Heinrich Bredemeyer, a ten

rozprával, že tam vonku je to strašné, plyn a všetko ostatné.“

Je to moja matka, čo to hovorí. Hovorí: plyn a to všetko ostatné. Nevie, o čom hovorí, má iba o mňa strach. Mám ti vyprávať, že sme raz našli tri protivníckove zákopy, a v nich nehybných vojakov, ako keby ich bola ranila mŕtvica? Pri predprsníach, v úkrytoch, všade stáli a ležali ľudia s modrými tvármi, mŕtvi.

„Ach, mama, toho sa vždy nahovorí!“ odpovedám vyhýbavo. „Bredemeyer vypráva len tak do vetra. Vidíš predsa, som zdravý a tučný...“

V úzkostlivej matkinej starostlivosti znova nachádzam pokoj. Teraz už môžem chodiť po izbe, hovorím a odpovedať bez strachu, že by som sa náhle musel oprieť o stenu, lebo svet zmäkol ako guma a tepny sa zmenili na prachino.

Matka chce vstať, idein zatiaľ do kuchyne za sestrou. „Čo jej je?“ spytujem sa. Pokrčí pleciami. „Leží už niekoľko mesiacov, nechcela, aby sme ti to napísali. Bolo pri nej viac lekárov. Jeden povedal, že to bude asi rakovina.“

Idem sa prihlásiť na okresné veliteľstvo. Pomaly kráčam ulicami. Tu a tam ma niekto osloví. Dlho sa nezdržavam, lebo nechcem veľa hovoriť. Keď sa vraciam z kasárni, zakričí na mňa akýsi hlas. Zamyslený sa obrátim a stojím proti nejakému majorovi. Pustí sa do mňa: „Neviete zdravieť?“

„Prepáčte, pán major,“ hovorím zmäteno, „nevidel som vás.“

Zvýši hlas: „Neviete sa ani poriadne vyjadrovať?“

Najradšej by som ho udrel do tváre, ovládnem sa však, lebo ináč by som mal po dovolenke, zrazím podpätky a hovorím: „Nevidel som pána majora.“

„Tak dávajte láskavo pozor!“ reve. „Ako sa voláte?“

Hlásim sa.

Jeho červený, tučný obličaj je stále rozhorčený. „Jednotka?“ Hlásim podľa predpisu. Ešte mu to nestačí.

„Kde ležíte?“

Teraz mám už toho dosť a hovorím: „Medzi Lange-marckom a Bixschootom.“

„Ako to?“ spytuje sa trocha zarazene.

Vysvetľujem mu, že som pred hodinou došiel na dovo-lenku a dúfam, že teraz už zmizne. Mýlim sa však. Do-konca sa ešte viac rozzúri: „To by sa vám tak hodilo, zavádzať tu frontové zvyky? To ale nepôjde! Tu je chva-labohu poriadok!“

Velí. „Dvadsať krokov naspäť, poklusom!“

Zlostou to vo mne vrle. Nič však proti nemu nezmô-žem, keď sa mu zachce, dá ma okamžite zavrieť. Tak odpálím naspäť, vraciam sa a šesť metrov pred ním sa vypnem k ráznemu pozdravu a prestávam zdravieť až šesť metrov za ním.

Znova ma zavolá a blahosklonne mi oznamuje, že tentokrát ešte dá prednosť milosti pred právom. Dô-razne prejavujem svoju vďačnosť. „Odchodí“ velí. Uro-bím čelom vzad, až to zacvaká a odchádzam.

Mám tým skazený večer. Ponáhľam sa, aby som už bol doma a hádzem uniformu do kúta, chcel som to urobiť tak či tak. Potom si vyberiem zo skrine civilný oblek a obliekam si ho.

Cítim sa akosi nezvykle. Oblek mi je krátky a tesný, na vojne som narástol. Golier a viazanka mi spôsobujú ťažkosti. Napokon mi uzol uväzuje sestra. Aký je ten oblek ľahký, človek má pocit, akoby bol iba v spodkách a košeli.

Obzerám sa v zrkadle. Je to zvláštny pohľad. Zo zrkad-la na mňa začudovane hľadí slnkom opálený, trocha vyhúknutý konfirmant.

Matka je rada, že mám na sebe civil, som jej tak bližší. Otec by bol však radšej, keby som si obliekol uniformu, chcel, aby som tak šiel s ním navštíviť známych.

Mne sa však nechce.

Je príjemné niekde si ticho posedieť, napríklad, na-proti v záhrade hostinca pod gaštanmi, blízko kolkárne. Lístie padá na stôl a na zem ešte iba riedko. Predo mnou

stoje pohár piva, pít sa naučil človek na vojne. Pohár je dopoly prázdny, mám teda ešte niekoľko príjemných, chladných dúškov pred sebou a okrem toho, keď sa mi zachce, môžem si objednať druhý i tretí. Tu nie je nástup na rozkaz a nijaká bubnová paľba. Hostinského deti sa hrajú v kolkárni, pes mi kladie hlavu na kolená. Nebo je modré, pomedzi lístie gaštanov vidím zelenú vežu Margitinho kostola.

Je mi tu dobre. Iba s ľuďmi si neviem rady. Jediná, čo sa na nič nevypytuje, je matka. Už s otcom je to iné. Chce, aby som rozprával niečo o tom, ako je vonku, jeho želania považujem za dojemné a hlúpe, už nemám k nemu ten pravý vzťah. Najradšej by stále niečo počúval. Chápem, nevie, že o takom niečom nemožno hovoriť a rád by som mu aj vyhovel, je však nebezpečné pre mňa vyjadrovať tieto veci slovami, mám strach, že by potom narástli do obrovských rozmerov a nedali by sa ďalej ovládať. Kam by sme sa dostali, keby nám všetko, čo sa deje tam vonku, bolo úplne jasné.

Tak mu porozprávam niekoľko veselých príhod. Spytuje sa ma, či som aj ja bol v boji muž proti mužovi. Odpovedám že nie, vstávam, chcem odísť.

Nie je to však lepšie ani potom. Na ulici som sa niekoľkokrát naľakal, lebo škrípanie električky mi pripomenulo zavýjanie letiacich granátov, a vtom mi niekto poklepal po pleci. Je to môj nemčínar, ktorý ma prepadne zvyčajnými otázkami. „Tak, ako to stojí vonku? Strašné, strašné, však? Áno je to hrozné, ale musíme to vydržať. A konečne, vonku máte aspoň dobrú stravu, ako som počul. Vyzeráte dobre, Paul, silno. Tu je to, prirodzene, horšie, je to samozrejmé, to najlepšie vždy našim vojakmi!“

Vlečie ma k nejakému „štamtišu“. Honosne ma vítajú, akýsi riaditeľ mi podáva ruku a hovorí: „Tak, vy prichádzate z frontu? Aká je tam morálka? Výborná, výborná, však?“

Vysvetľujem, že by každý rád šiel domov.

Smeje sa hlasito: „To verím! Najprv však musíte na-

trepaf Francúzikov! Fajčíte? Tu máte, zapáľte si. Hlavný, prineste aj nášmu mladému bojovníkovi pivo.“

Bohužiaľ, zobral som si cigaru, a preto musím zostať. Všetci len tak prekypujú blahobytom, proti tomu nemožno nič namietaf. Som akýsi namrzený a kadím tak rýchlo, ako viem. Aby som robil aspoň niečo, vyprázdnil som jedným ťahom pohár piva. Hneď mi objednávalú ďalšie, títo ľudia vedľa, čo dlhujú vojakovi. Debatujú o tom, čo máme anektovať. Riaditeľ so železnou retiazkou na hodinkách chce najviac: celé Belgicko, uhoľné oblasti Francúzska a veľké časti Ruska. Uvádza presné dôvody, prečo to musíme mať a je neústupný, až ostatní napokon súhlasia. Potom začína vysvetľovať, kde sa musí urobiť vo Francúzsku prielom a občas sa obráti aj na mňa: „Tak sa tam vonku trocha pohnite, s tou vašou večnou pozíciou vojnou. Vyšmarte tých chlapov, potom bude aj mier.“

Odpovedám, že podľa nášho názoru prielom nie je možný. Tí na druhej strane majú priveľa rezerv. A vojna je predsa iná, ako by si to niekto predstavoval.

Neberie môj názor do úvahy a dokazuje mi, že tomu vôbec nerozumiem. „Jednotlivec určite,“ hovorí, „záleží však na celku. A to vy nemôžete posúdiť. Vidíte iba váš malý úsek, a preto nemáte žiadny prehľad. Konáte si povinnosť, nasadzujete život, to je hodné najvyššej pocty — každý z vás by mal dostať Železný kríž, predovšetkým však treba vo Flandrách prelomiť nepriateľský front, a potom zhora obklúčiť.“

Fučí a utiera si fúzy. „Musí sa urobiť úplný obchvat zhora dolu. A potom na Paríž.“

Rád by som vedel, ako si to predstavuje a lejem do seba tretie pivo. Ihneď dáva priniesť ďalšie.

Ja však vstávam. Strčí mi zopár cigár do vrečka a prepúšťa ma s priateľským poklepaním. „Veľa šťastia! Dúfajme, že už skoro o vás počujem niečo poriadne.“

Predstavoval som si dovolenku ináč. Pred rokom to aj bolo iné. Asi som sa medzitým zmenil. Medzi dneš-

kom a vtedajškom leží priepasť. Vtedy som ešte nepoznal vojnu, ležali sme v pokojnejších úsekoch. Cítim, že ma dnes bez toho, aby som si to uvedomil, viac krušila starosť. Už sa tu nevyznám, je to cudzí svet. Jedni sa spytujú, druhí sa nespýtujú a vidno na nich, že sú na to pyšní. Často to dokonca prízvukujú, a pritom sa tvária chápavo — o tom nemožno hovoriť. Trocha si na tom zakladajú.

Najradšej som sám, vtedy ma nikto neruší. Lebo všetci sa napokon vracajú k tomu istému, ako je zle a ako je dobre, jeden to vidí tak, druhý onak a vždy sa rýchlo dostávajú k téme, čo predstavuje ich existenciu. Predtým som bol určite aj ja taký, teraz ma k tomu už ale nič neviaže.

Podľa mňa hovoria priveľa. Majú starosti, ciele, želania, ktoré nemôžem chápať ich spôsobom. Občas sedím s niektorým z nich v malej záhrade hostinca a pokúšam sa mu vysvetliť, že sedieť potichu je vlastne všetko. Samozrejme, to chápú, súhlasia, majú rovnaký názor, ale iba slovami, iba slovami, v tom to aj je, cítia to, ale stále iba napoly, ich bytie myslí na iné; sú rozpolení, ani jeden to necíti celým svojím životom. Ani sám neviem presne povedať, čo myslím.

Keď si ich predstavujem v ich izbách, kanceláriách, povolaniach, neodolateľne ma to priťahuje, chcel by som byť tiež taký ako oni a zabudnúť na vojnu; hneď ma to ale aj odpudzuje, je to také tesné. Ako to môže vyplniť život? Malo by sa to rozbiť. Ako to môže byť všetko také? Zatiaľ čo teraz vonku črepiny svišťa nad krátermi a vyletujú svetlice, ranených odvliekajú v celách a kamaráti sa krčia v zákopoch! Tu sú iní ľudia, ľudia, ktorých správne nechápem, ktorým závidím a ktorými opovrhujem. Musím myslieť na Kata, Alberta, Müllera a Tjadena, čo asi robia? Možno sedia v kantíne, alebo plávajú — čoskoro budú musieť zase dopredu.

V mojej izbe stojí pri stole hnedá kožená pohovka. Sadám si na ňu.

Na stenách je pripínačikmi pripevnených veľa obrázkov, čo som si voľakedy vystrihoval z časopisov. Medzi nimi sú aj pohľadnice a kresby, čo sa mi páčili. V kúte stojí malá železná plecka. Na protifahlej stene police s mojimi knihami.

V tejto izbe som žil, kým som sa nestal vojakom. Knihy som si kupoval jednu po druhej z peňazí, čo som si zarobil kondíciami. Mnohé z nich antikvárne, napríklad všetkých klasikov, zväzok za marku dvadsať fenígov, v tvrdej modrej plátennej väzbe. Kupoval som kompletne vydania, lebo som bol dôkladný, pri vybraných spisoch som nedôveroval vydavateľom, či naozaj vybrali to najlepšie. Preto som si kupoval zobraňé spisy.

Čítal som ich poctivo, usilovne, ale väčšina mi mnoho nepovedala. O to lepšiu mienku som mal o iných knihách, o moderných, ktoré boli, prirodzene, aj oveľa drahšie. Podaktoré z nich som nezískal celkom poctivo, vypožičal som si ich a nevrátil, lebo som sa nemohol s nimi rozlúčiť.

Časť police je plná učebníc. Veľmi som ich nešetril a sú riadne obšúchané. Stránky sú povytŕhávané, vieme na čo. Dolu sú napchaté písanky, papier a listy, kresby a literárne pokusy.

Chcem sa v duchu vrátiť do minulosti. Ešte je tu v izbe, cítim to hneď, steny ju udržali. Ruky mám položené na operadle pohovky, urobím si pohodlie a vyloží si na ňu aj nohy. Sedím takto pohodlne v rohu, v náručí pohovky. Malý oblok je otvorený, vidno cezeň blízku ulicu s kostolnou vežou, čo sa týči na jej konci. Na stole je zopár kvetov. Násadky na perá, ceruzky, mušľa ako fažidlo, kalamár — nič sa tu nezmenilo.

Rovnako to bude aj po vojne, ak budem mať šťastie a vrátim sa. Takisto budem sedieť tu, prezerať si svoju izbu a čakať.

Som vzrušený, bránim sa však tomu, lebo to nie je správne. Chcem znova precítiť toto tiché unesenie, pocítť tohoto prudkého, nepomenovateľného nutkania, ako voľakedy, keď som predstúpil pred svoje knihy. Nech

ma znova schváti vietor želaní, čo vystupoval z pestrých chrbtov kníh, nech roztaví ťažký, mŕtvý kus olova, čo niekde vo mne leží a nech zobudí vo mne netrpezlivosť po budúcnosti, okridlenú radosť zo sveta myšlienok. Nech mi prinavráti stratenú túžbu mojej mladosti, túžbu po živote.

Sedím a čakám.

Napadá mi, že musím zájsť ku Kemmerichovej matke. Mal by som navštíviť aj Mittelstaedta, asi je v kasárňach. Pozerám z okna: za slnkom ožiarenou ulicou vynára sa akoby vyblednutá pahorkatina, mení sa na jasný jesenný deň, sedím pri ohníčku a s Katom a Albertom jeme pečené zemiaky.

Na to však nechcem myslieť a zaháňam túto vidinu. Nech hovorí izba, nech ma schytí a nesie, chcem cítiť, že patrím sem a načúvať, aby som vedel, keď znova pôjdem na front: Vojna klesne pod hladinu a utopí sa, keď príde vlna návratu, bude preč, nerozleptá nás, nemá nad nami žiadnu inú moc, iba vonkajšiu! Knihy stoja vedľa seba. Poznám ich ešte a rozpomínam sa, ako som ich usporiadal. Prosím ich očami: Hovorte ku mne, príjmite ma — príjmi ma, ty niekdajší život, ty bezstarostný, krásny, príjmi ma opäť.

Čakám, čakám.

Obrazy letia okolo, nezachytávajú sa, sú to iba tieň a spomienky.

Nič — nič.

Môj nepokoj narastá.

Odrazu stúpa vo mne hrozný pocit. Nenachádzam cestu naspäť, som vydedený. Nech prosím, ako chcem a namáham sa, nič sa nepohne, sedím tu nevšímavo a smutno ako odsúdenec a minulosť sa odo mňa odvracia. Súčasne pociťujem strach, bojím sa ju väčšmi zaklíňať, lebo viem, čo všetko by sa potom mohlo stať. Som vojak a toho sa musím držať.

Ústato vstávam a pozerám sa z okna. Potom si vezmem knihu a listujem v nej, akoby som čítal. Odkladám ju však a beriem si inú. Sú v nej podčiarknuté niektoré čas-

ti. Hľadám, listujem, beriem ďalšie knihy. Leží ich pri mne už celá hŕba. Pribúdajú ďalšie, rýchlejšie — listy, zošity, listy.

Stojím pred nimi zamŕkly. Ani pred súdom.

Bez odvahy.

Slová, slová, slová — neprenikajú ku mne.

Pomaly kladím knihy naspäť.

Koniec.

Ticho vychádzam z izby.

Ešte sa nevzdávam. Do svojej izby síce už nechodím, utešujem sa však tým, že niekoľko dní ešte nemusí znamenať koniec. Budem mať na to čas potom — neskôr. Veľa rokov. Idem za Mittelstaedtom do kasárni, sedíme v jeho izbe, je tu vzduch, čo nemám rád, ale som naň zvyknutý.

Mittelstaedt mi oznamuje novinku, čo ma ihneď elektrizuje. Povie mi, že Kantorek narukoval ako domobranec. „Predstav si,“ hovorí a vyberá pár dobrých cigariet, „Idem sem z lazaretu, a hneď nášho narazím. Vytŕča mi pracku a kváka: ‚Vy tu, Mittelstaedt, ako sa máme?‘ Podívam sa na neho zvyška a odpovedám: ‚Domobranec Kantorek, služba je služba a družba je družba, to by ste mali vedieť najlepšie. Stojte v pozore, keď hovoríte s predstaveným.‘ To si mal vidieť jeho ksicht! Kyslá uhorka a nevybuchnutý granát dohromady. Ešte raz sa váhavo pokúsil bratříčkovať sa. Skríkol som naňho trochu ostrejšie. Vtedy nasadil svoju najťažšiu batériu a dôverne sa ma spýtal: ‚Mám vám sprostredkovať, aby ste mohli zložiť vojnovú maturitu?‘ Chcel mi pripomenúť, rozumieš. Vtom ma pochytila zlosť a aj ja som mu pripomenul. ‚Domobranec Kantorek, pred dvoma rokmi ste do nás toľko hučali, až sme šli na okresné veliteľstvo, medzi nami aj Joseph Behm, ktorý vlastne nechcel. Padol o tri mesiace skôr, ako by bol musel narukovať. Nebyť vás, bol by tak dlho čakal. A teraz: Rozchod. Ešte si spolu pohovoríme.‘ Lahko som zariadil, aby ma pridelili k jeho kompánii. Najsamprv som ho vzal

do skladu a postaral som sa, aby dostal pekný výstroj. Hneď ho uvidíš.“

Ideme na dvor. Kompánia je nastúpená. Mittelstaedt veľí pohov a robí prehliadku.

Vtom zočím Kantorka a musím si zahryznúť do pery, aby som sa nesmial. Má na sebe akúsi vyblednutú blúzu so šosami, na chrbte a na rukáve s veľkými tmavými záplatami. Blúza je po nejakom obrovi. O to kratšie sú ošúchané čierne nohavice, siahajú mu do polovice lýtok. Zato v topánkach má dosť miesta; prastaré, ako železo tvrdé škarbale, s vysoko vyhnutými špicami, šnurujú sa na bokoch. Aby sa to vyrovnalo, čiapku má hrozne malú, neuveriteľne špinavú, úbohý poškrabok. Pôsobí poľutovaniahodným dojmom.

Mittelstaedt sa zastavuje pred ním: „Domobranec Kantorek, toto sú vyčistené gombíky? Tuším, sa to nikdy nenaučíte. Je to veru nedostatočne, Kantorek, nedostatočne.“

V duchu sa rozplývam od spokojnosti. Rovnakým tónom káral v šokle Kantorek Mittelstaedt: „Je to veru nedostatočne, Mittelstaedt, nedostatočne.“

Mittelstaedt neprestáva: „Podívajte sa na Boettchera, ten je príkladný, mohli by ste sa od neho učiť.“

Neverím svojim očiam. Aj Boettcher je tu, Boettcher, náš školník. A ten je príkladný! Kantorek strelí po mne pohľadom, akoby ma chcel zožrať. A ja sa mu nevinne škerím do tváre, akoby som ho bližšie vôbec nepoznal. Ako hlúpo vyzerá s tým poškrabkom na hlave a v tej uniforme. A pred takým niečím sme voľakedy mali hrozný strach, keď to trónilo za katedrou a nabodávalo nás na ceruzku pri nepravidelných francúzskych slovesách, ktoré nám vo Francúzsku boli nanič. To bolo pred dvoma rokmi — a teraz tu stojí domobranec Kantorek, odrazu zbavený kúzla, s krivými nohami a plecami ako uchá na hrnci, so zle vyčistenými gombíkmi a v smiešnom postoji, nemožný vojak. Už si ho nemôžem stotožniť s hrozným obrazom za katedrou a skutočne by som rád vedel, čo by som urobil, keby sa ma táto hromada

nešťastia, mňa starého vojaka, raz zase smela spýtať: „Bäumer, povedzte mi imparfait od aller.“

Predbežne dáva Mittelstaedt povel na cvičenie v rojniciach. Kantorka blahosklonne určí za veliteľa družstva. Je v tom ale háčik. Veliteľ družstva musí byť pri cvičení v rojnici vždy dvadsať krokov pred družstvom. Keď sa za pochodu veľ: čelom vzadl, tak rojnica urobí iba obrat, ale veliteľ družstva, ktorý sa zrazu ocitne dvadsať krokov za družstvom, musí poklusom vyraziť, aby sa znova dostal dvadsať krokov pred družstvo. To je dohromady štyridsať krokov: poklusom. Len čo dobehne na svoje miesto, jednoducho sa za pochodu zaveli: čelom vzad, a on musí čo najrýchlejšie zase uháňať štyridsať krokov naspäť. Kým urobí družstvo pohodlne vždy iba obrat a pár krokov, veliteľ družstva lieta hore-dolu ako prd po garníži. To je jeden z mnohých Himmelstossových vyskúšaných receptov.

Kantorek nemôže čakať od Mittelstaedta nič iné, lebo ho raz nechal rachnúť, a Mittelstaedt by bol riadne hlúpy, keby nevyužil takúto príležitosť, kým pôjde znova do poľa. Možno človek zomrie ľahšie, keď mu vojna raz umožnila takto sa na niekom vyvŕšiť.

Zatiaľ Kantorek trielí hore-dolu ako vyplašený kanec. Po chvíli Mittelstaedt končí, a teraz začína dôležitý výcvik plazenia. Na kolenách a na laktoch, s búchačkou v predpisovej polohe, posúva Kantorek svoju nádhernú figúru po piesku, tesne okolo nás. Fučí ako kováčsky meč a jeho odľukovanie je pre nás ako hudba.

Mittelstaedt ho povzbudzuje a utešuje pritom domobranca Kantorka citátni profesora Kantorka. „Domobranec Kantorek, máme to šťastie, že žijeme vo veľkej dobe, teda sa musíte všetci vzchopíť a prekonať všetko trpké.“ Kantorek sa potí, vyplŕva špinavú triesku, čo sa mu dostala medzi zuby. Mittelstaedt sa zohne a nástojčivo ho zaprisahá: „A pre maličkosti nikdy nezabúdať na veľký zážitok, domobranec Kantorek!“

Divím sa, že Kantorek nepukne, najmä keď teraz nasleduje hodina telocviku, počas ktorej ho Mittelstaedt

veľkolepo napodobňuje, pričom ho pri šplhaní na hrazdu schmatne za nohavice na zadku a nadvihne ho, aby mal bradu nad tyčou a len tak oplýva múdrymi rečami. Presne tak to robil s ním Kantorek.

Potom sa rozdeľuje ďalšia služba. „Kantorek a Boetcher dovezú komisár! Vezmite si ručný vozík!“

Zakrátko sa dvojica vydá s ručným vozíkom po komisár. Kantorek má hlavu zlostne zvesenú. Školník je pyšný, má ľahkú službu.

Pekáreň je na druhom konci mesta. Obaja musia teďa prejsť celým mestom ta a späť.

„Už niekoľko dní chodia spolu po chlieb,“ škerí sa Mittelstaedt. „Podaktorí obyvatelia už čakajú, aby ich videli.“

„Ohromné,“ hovorím, „nestažoval si?“

„Skúsil! Náš veliteľ sa strašne smial, keď počul túto historku. Nemôže profesorov vystáť. Okrem toho sa milujem s jeho dcérou.“

„Poserie ti maturitu.“

„Na to sa vykašlem,“ povie Mittelstaedt ľahostajne. „Jeho sťažnosť bola aj tak zbytočná, lebo som dokázal že má väčšinou ľahkú službu.“

„Nemohol by si ho raz prehnať, ale tak riadne?“ spy-tujem sa.

„Za to mi ten blbec nestojí,“ odpovedá Mittelstaedt vznešene a veľkoryso.

Na čo je dovolenka? Iba človeka vykoľají, a potom je všetko oveľa ľahšie. Už teraz ju ruší vedomie rozlúčky. Matka hľadá na mňa mlčky. Viem, ráta dni. Každé ráno je smutná. Zase o deň menej. Moju torbu odpratala, nechce, aby jej to pripomínala.

Hodiny ubiehajú rýchlo, keď človek húta. Vzchopím sa a doprevádzam sestru. Ide na bitúnok, aby priniesla niekoľko funtov kostí. Je to veľká výhoda a hneď zrána sa tam ľudia stavajú do frontu. Podaktorí omdlievajú.

Nemáme šťastie. Po troch hodinách, počas ktorých sme striedavo stáli vo fronte sa rad rozchádza. Kostí už

nle sú. Ešte dobre, že dostávam vlastnú stravu. Prinášam z toho matke, a tak máme všetci trocha výživnejšie jedlo. Dni sú stále ťažšie, matkine oči čoraz smutnejšie. Ešte štyri dni. Musím ísť za Kemmerichovou matkou.

To sa nedá popísať. Táto chvejúca sa, vzlykajúca žena, čo mnou trasie a kričí: „Prečo ty žiješ, keď on je mŕtvý!“, čo ma zalieva slzami a vzlyká: „Prečo ste vôbec tu, deti, ako vy . . .“, čo klesá na stoličku a plače: „Videl si ho? Videl si ho ešte? Ako zomrel?“

Hovorím jej, že dostal ranu do srdca a bol hneď mŕtvý. Pozerá sa na mňa, pochybuje: „Klameš. Viem to lepšie. Cítila som, ako ťažko zomieral. Počula som jeho hlas, cítila v noci jeho strach, povedz pravdu, chcem to vedieť, musím to vedieť.“

„Nie,“ hovorím, „bol som pri ňom. Bol ihneď mŕtvý.“

Prosí ma ticho: „Povedz mi to. Musíš. Viem, chceš ma utešovať, ale nevidíš, že ma trápiš viac, ako keby si povedal pravdu? Nemôžem zniesť neistotu, povedz mi pravdu, ako to bolo, nech je akokoľvek strašná. Je to vždy lepšie než to, čo si takto musím myslieť.“

Nepoviem to nikdy, skôr urobí zo mňa fašírku. Mám s ňou súcit, pripadá mi ale aj trocha hlúpa. Mala by sa upokojiť, Kemmerich je mŕtvý, či vie, ako zomrel, alebo nie. Keď človek videl toľko mŕtvych, nemôže už poriadne pochopiť toľko bolesti pre jediného. Hovorím teda trocha netrpezlivo: „Bol hneď mŕtvý. Vôbec to necítil. Tvár mal úplne pokojnú.“

Mlčí. Potom sa pomaly spytuje. „Môžeš to odprisať?“

„Áno.“

„Pri všetkom, čo ti je sväté?“

Ach bože, čo je už mne sväté! Také dačo sa u nás rýchlo strieda.

„Áno, bol okamžite mŕtvý.“

„Nechceš sa vrátiť, ak to nie je pravda?“

„Nechcem sa vrátiť, ak nebol hneď mŕtvý.“

Vzal by som na seba všetko na svete. Tuším mi verí.

Vzdychá a dlho plače. Mám jej porozprávať, ako sa to stalo, a tak si vymyslím historku, ktorej teraz takmer verím.

Keď odchádzam, pobožká ma a daruje mi jeho fotografiu. Opiera sa na nej v uniforme nováčka o guľatý stôl, nohy ktorého sú z neošúpaných brezových konárov. V pozadí kulisa s namaľovaným lesom. Na stole stojí korbeľ piva.

Posledný večer doma. Všetci sú zamŕkli. Idem skoro do postele, objímam podušky, tlačím a vnáram si do nich hlavu. Ktohovie, či ešte niekedy budem ležať takto v perinách!

Neskoro prichádza do mojej izby matka. Myslí, že spím, a ja sa tak tvárim. Hovoriť a bdieť spolu je príliš ťažké.

Sedí takmer do rána, hoci má bolesti a občas sa skrúti. Napokon to už nemôžem dlhšie vydržať a robím, akoby som sa prebudil.

„Choď spať, mama, prechladneš.“

Hovorí: „Neskôr sa dosť naspím.“

Nadvihnem sa. „Nejdem predsa hneď do poľa, mama. Musím najprv na štyri týždne do barakového tábora. Odtiaľ sa možno dostanem niektorú nedeľu domov.“

MLčí. Potom sa ticho spytuje: „Bojíš sa veľmi?“

„Nie, mama.“

„Chcela som ti ešte povedať: Maj sa na pozore pred ženami vo Francúzsku. Sú zlé.“

Ach mama, mama! Pre teba som stále dieťa. Prečo si nemôžem položiť hlavu do tvojho lona a plakať? Prečo musím byť vždy tým silnejším, a prečo sa musím ovládať, tak rád by som si poplakal a nechal sa utešovať, nie som vskutku oveľa viac ako dieťa, v skrini ešte visia moje krátke chlapčenské nohavice. Je to iba nedávno, prečo sa to minulo?

Pokojne, ako len dokážem, hovorím: „Tam kde sme, nie sú nijaké ženy, mama.“

„A v poli buď veľmi opatrný, Paul.“

Ach, mama, mama! Prečo ťa neobjímam a prečo nezomrieme. Akí sme úbohí!

„Áno mama, budem opatrný.“

„Budem sa za teba každý deň modliť, Paul.“

Ach, mama, mama! Vstaňme a poďme naspäť cez roky, keď už nebude na nás ležať táto bieda, naspäť iba k tebe a ku mne, mama!

„Možno by si mohol dostať službu, čo nie je taká nebezpečná.“

„Áno, mama, možno sa dostanem do kuchyne, to sa môže stať.“

„Zober to, aj keď budú ostatní hovoriť...“

„O to sa nestarám, mama.“

Vzdychá. Jej tvár je ako úsvit v tme. „Teraz musíš ísť spať, mama.“

Neodpovedá. Vstávam a dám jej deku cez plecia. Opiera sa mi o rameno, má bolesti. Tak ju odvádzam naproti. Chvíľu ešte zostávam pri nej. „Mama, kým sa vrátim, musíš vyzdraviť.“ „Áno, áno, dieťa.“

„Nesmiete mi nič posilať, mama. Vonku máme dosť jedla. Zíde sa vám to.“

Ako úboho leží v posteli, ona, čo ma miluje nadovšetko. Keď už chcem odísť, povie náhlivo: „Zohnala som ti ešte dve spodky. Sú z dobrej vlny. Budú ťa hriať. Nezapadni si ich pribaliť.“

Ach, mama, viem koľko postávania, behania a zobrania ťa stáli tieto dve spodky! Ach, mama, mama, ako pochopiť, že musím preč od teba, kto iný, ak nie ty, má na mňa právo. Ešte tu sedím, a ty ležiš, musíme si toho toľko povedať, nikdy však nebudeme môcť.

„Dobrá noc, mama.“

„Dobrá noc, dieťa.“

Izba je tmavá. Počuť v nej dýchanie mojej matky. Do jej dychu tikajú hodiny. Vonku za oknami fúka vietor. Gaštany šumia.

V predizbe sa potknem o torbu, leží tu zbalená, lebo zajtra zavčas ráno musím preč.

Hryziem podušku, zatínam prsty do železných tyčí na

posteli. Nemal som sem nikdy chodiť. Vonku som bol často ľahostajný a bez nádeje — už nikdy nebudem môcť byť taký. Bol som vojak, a teraz nie som nič, iba bolesť nad sebou samým, nad matkou, nad všetkým, čo je také bezútešné a bez konca.

Nikdy som nemal prísť na dovolenku.

VIII

Ešte si pamätám baraky tábora v trasovisku. Tu Himmelstoss vychovával Tjadena. Ináč tu už sotva niekoho poznám, všetko sa zmenilo, ako vždy. Iba niekoľkých ľudí som predtým letmo videl.

Službu konám mechanicky. Večer som takmer vždy v kantíne, sú tam vyložené časopisy, nečítam ich však. Je tu ale klavír, na ktorom rád hrávam. Obsluhujú tu dve dievčatá, jedna z nich je mladá.

Tábor je obohnaný vysokým drôteným plotom. Keď sa z kantíny vraciame neskoro, musíme mať priepustky. Kto je zadobre so strážnym, prešmykne sa, prirodzene, aj bez nej.

V trasovisku, čo leží medzi krami borievok a brezovými lesmi, cvičíme každý deň po rotách. Dá sa to vydržať, ak od nás viac nechcú. Bežíme dopredu, hádzeme sa na zem a lodyhy a kvety v trasovisku sa od nášho dychu prehýbajú sem a tam. Číry piesok, keď naň hľadíme tak zblízka, je čistý ako v nejakom laboratóriu. Skladá sa z množstva najmenších kremienkov. Je zarážajúco lákavé zahrabať si doňho ruku.

Najkrajšie sú však lesy s brezami, čo rastú na okraji. Každú chvíľu menia farbu. Teraz kmene žliaria najjasnejšou bielobou a pastelová zeleň lístia sa medzi nimi vznáša ani hodváb. V nasledujúcej chvíli sa všetko zmení na opálovú modrú, ktorá sa striebrišto kľže z okraja lesa

a rozmazáva zeleň, a keď mrak zastrie slnko, v okamžiku niektoré miesto stmavne, až sčernie. A tento tieň beží ako príznak pozdĺž sivých kmeňov, cez trasovisko k obzoru. A zatiaľ už brezy stoja ako biele žrde slávnostných zástav pred červeno-zlatou vatrou ich lístia, čo opäť nadobúda svoju farbu.

Často sa ponáram do tejto hry najjemnejších svetiel a priehľadných tieňov tak intenzívne, že takmer nevnímam rozkazy. Keď je človek sám, začína pozorovať a milovať prírodu. A ja tu nemám veľké styky a ani po nich nejak zvlášť netúžim. Primálo sa poznať, aby sme robili viac, než trochu tárali a večer hrali oko alebo iné hazardné hry.

Vedľa našich barakov stojí veľký tábor Rusov. Oddeľuje ho od nás drôtený plot, ale aj tak sa podarí zajatcom dostať sa k nám. Sú veľmi plachí a bojazliví, väčšinou nosia brady, sú urastení, a preto pôsobia dojmom ako spráskané bernardíny.

Zakrádajú sa okolo našich barakov a prehľadávajú kade s odpadkami. Možno si predstaviť, čo tam nájdú. Stravy máme len tak-tak, aj to zle, dostávame kvaku varenú vo vode, rozdelenú na šestero a špinavú mrkvu. Škvrnité zemiaky sú veľkou pochúťkou a vrcholom je riedka polievka s ryžou, v ktorej vraj majú plávať pokrájané šlachy hovädzieho mäsa. Sú však pokrájané tak nadrobno, že ich nemožno nájsť.

Aj tak sa, samozrejme, všetko zje. Ak je niekedy niekto naozaj taký bohatý, že nemusí všetko vyjesť do dna, čakajú tu ďalší desiati, čo ho radi odbremení. Iba zvyšky, ktoré sa už lyžicou nedajú vyškrabať, vyplachujú sa vodou a vylievajú do kadí na odpadky. Medzi ne sa občas dostanú šupky z kvaky, splesneté kôrky chleba a všakové svinstvo.

Táto riedka, mútna, špinavá voda je cieľom zajatcov. Dychtivo ju naberajú zo zapáchajúcich kadí a odnášajú pod blúzami.

Je zvláštne vidieť týchto našich nepriateľov takto zblízka. Ich tváre, dobré sedliacke tváre, široké čelá,

široké nosy, mäsité pery, ťažké ruky, zvlnené vlasy nútia zamyslieť sa. Mali by ich využiť ako oráčov a žencov alebo obračov jabĺk. Vyzerajú dobromyseľnejšie ako naši frízski sedliaci.

Je smutné sledovať ich pohyby, keď žobrujú o kúsok jedla. Všetci sú veľmi slabí, lebo dostávajú práve toľko, aby nezomreli hladom. Ani my už dávno nedostávame toľko, aby sme sa dosýta najedli. Majú úplavicu, niektorí s ustrašenými pohľadmi kradmo ukazujú krvavé cípy košiel. Chrbty a šije majú zohnuté, kolená sa im podlamujú a s hlavou šikmo vyvrátenou nahor natfčajú ruky s tými málo slovami, čo poznajú, mäkkými, tichými basmi, čo pripomínajú teplé pece a izby doma, žobrujú a žobrujú.

Nájdu sa podaktorí, čo ich kopú, až sa zvalia, takých je však málo. Väčšina im nerobí nič, jednoducho ich obchádzajú. Niekedy však, keď vyzerajú hrozne úboho, človeka to rozzúri a uštedrí im kopanec. Keby sa na nás aspoň tak nepozerali, koľko len žiaľu sa zmestí do očí, do tých dvoch malých otvorov, ktoré možno zakryť palcom.

Večer prichádzajú do barakov a kupčia. Vymieňajú všetko, čo majú, za chlieb. Niekedy sa im to darí, lebo majú dobré čižmy, naše, pravda, nestoja za nič. Koža na ich čižmách je obdivuhodne mäkká ani juchta. Naši sedliacki synčekovia, čo dostávajú z domu výdatné zásielky, si to môžu dovoliť. Cena jedného páru čižiem je asi dva až tri komisáre alebo jeden komisár a kus tvrdej salámy.

Takmer všetci Rusi už dávno predali všetko, čo mali. Na sebe majú už iba úbohé handry, a tak sa pokúšajú vymieňať rezbičky a iné predmety, čo zhotovili z granátových úlomkov a kúskov z medených vodiacich prstencov. Toto, samozrejme, veľa nevynáša, i keď to stojí veľa námahy, dostanú za ne iba pár kúskov chleba. Naši sedliaci, keď obchodujú, sú neústupčiví a preffkaní. Otfčajú Rusovi kúsok chleba alebo salámy tak dlho pred nosom, až od žiadostivosti zbledne, vylezú mu oči, a potom mu je už všetko jedno. Vtedy sedliaci so všetkou

obradnosťou, ktorej sú schopní, zbalia korisť. Potom vytiahnu vreckový nôž, pomaly a rozvážne si odkroja zo svojich zásob riadny okruh chleba; ku každému kúsku chleba si odkrajujú kus tvrdej, dobrej klobásky a napchávajú sa ako za odmenu. Je poburujúce vidieť ich tak sa kŕmiť, človek by im najradšej natrepal na ich tučné lebky. Zriedkakedy niekomu niečo dajú. Málo sa však poznáme.

Častejšie mávam stráž pri Rusoch. Ich postavy sa pohybujú v tme ako choré bociany, ako veľké vtáky... Prichádzajú k samému plotu, oprú si oň tváre a prsty zakvačlia do pletiva. Často tak stoja vedľa seba viacerí a vdychnú vletor, ktorý sem vane z trasoviska a lesov.

Hovorila zriedkakedy, a keď, tak iba prehodila pár slov. Sú ľudskejší a takmer by som uveril, že jeden k druhému aj bratskejší ako my. Je to však možno iba preto, lebo sa cítia nešťastnejší ako my. Pritom vojna sa pre nich už skončila. Ale čakať na úplavicu, to tiež nie je nijaký život.

Domobranci, čo ich strážia, hovoria, že spočiatku boli živší. Mali, ako to vždy býva, medzi sebou pomer a z toho boli často bitky na päste a nože. Teraz sú už celkom otupelí a ľahostajní, väčšina z nich už ani neonanuje, takí sú zoslabnutí, hoci sa to často robieva masove v celých barakoch.

Stoja pri plote. Občas sa niektorý odkníše a o chvíľu sa na jeho miesto postaví iný. Väčšinou mlčia, iba poďakujú žobru o ohorok cigarety.

Vidím ich tmavé postavy. Ich brady povievajú vo vetre. Neviem o nich nič, iba to, že sú zajatci, a práve to je otrasné. Ich život je bezmenný a bez viny. Keby som vedel o nich viac, ako sa volajú, ako žijú, čo očakávajú, čo ich trápi, tak by môj otras mal zmysel a mohol by sa zmeniť na súcit. Predstavujú mi iba bolesť živého tvora, strašnú záдумčivosť života a ľudskú nemilosrďnosť.

Rozkaz urobil z týchto tichých postáv našich nepriateľov. Rozkaz by ich mohol zmeniť na našich priateľov.

Na voľajakom stole podpíšu nejakí neznámi ľudia listinu a na dlhé roky sa stane našim najvyšším cieľom to, čím ináč opovrhne celý svet a čo sa tresce najvyšším trestom. Kto ešte môže rozlišovať, keď vidí týchto tichých ľudí s detskými tvármi a s apoštolskými bradami! Každý desiatnik je nováčkovi, každý stredoškolský profesor žiakovi väčším nepriateľom ako oni nám. A predsa by sme opäť strieľali do nich a oni do nás, keby boli slobodní.

Zarazím sa, ďalej už nesmiem myslieť. Táto cesta vedie do priepasti. Ešte nie je na to čas, nechcem však stratiť túto myšlienku, chcem si ju uchovať, uložiť, kým sa skončí vojna. Srdce mi buší: Je tu azda cieľ, to veľké, to jedinečné, na čo som myslel v zákopoch, čo som hľadal ako možnosť existencie po tejto katastrofe celého ľudstva, je to úloha pre budúci život, ktorá nahradí roky hrôzy? Vyberám cigarety, lámam každú na dve a podávam ich Rusom. Ukláňajú sa a zapaľujú. Teraz svietia v niektorých tvárach červené body. Upokojujú ma. Pripomínajú mi malé oblôčky na tmavých dedinských domoch, čo prezrádzajú pohodu domova.

Dni sa mŕňajú. Jedného hmlistého rána znova pochovávali Rusa. Zomierajú takmer denne. Mám práve stráž, keď ho ukladajú do hrobu. Zajatci splevajú chorál, spievajú viachlasne a znie to, akoby to ani nespievali ľudia, ale hral organ niekde ďaleko v trasovisku.

Pochovávajú ho rýchlo.

Večer stoja znova pri plote a vietor k nim fúka z brezových lesov. Hviezdy chladne žiaria.

Poznám už niektorých z nich, čo hovoria pomerne dobre po nemecky. Je medzi nimi hudobník, ktorý hovorí, že bol huslistom v Berlíne. Keď počul, že hrám trochu na klavíri, priniesol si husle a hrá. Ostatní si posadajú a oprú sa chrbtami o plot. Stojí a hrá, často má zasnený výraz, aký mávajú huslisti, keď zatvorila oči, potom zase pohybuje husľami v rytme melódie a usmleva sa na mňa.

Hrá asi ľudové piesne, lebo ostatní ho ticho, mrmlavo

doprevádzajú. Sú ako tmavé hroby, čo zaznievajú tlmene, hlboko. Hlas huslí sa nad tým vznáša ako štihle dievča a je číry a osamotený. Hlasy utíchajú, husle znejú ďalej — znejú jemne nocou, ako keby zamrzali, treba byť pri nich blízko, v nejakej miestnosti by to bolo zaiste lepšie. Tu vonku padá na človeka smútok, keď ich hlas blúdi tak osamotene.

Na nedeľu nedostávam voľno, lebo som mal nedávno dlhšiu dovolenku. Preto ma v poslednú nedeľu pred odchodom prišli navštíviť otec a najstaršia sestra. Sedíme celý deň v kantíne. Kam by sme aj šli, do barakov sa nám nechce. Cez obed sa ideme poprechádzať do travoviska.

Hodiny sa vlečú, nemáme o čom hovoriť. Preto sa rozprávame o matkinej chorobe. Je to určite rakovina, včera odišla do nemocnice, a čoskoro ju budú operovať. Lekári dúfajú, že sa uzdraví. Nikdy sme však nepočuli, že sa dá rakovina vyliečiť.

„Kde vlastne leží?“ spytujem sa.

„V Lujzinej nemocnici,“ odpovedá otec.

„Na ktorej triede?“

„Tretej. Musíme vyčkať, čo bude stáť operácia. Sama chcela ležať na tretej triede. Hovorila, že tam jej bude aspoň trochu veselšie. Aj je to lacnejšie.“

„Potom sú na izbe viaceré. Len aby mohla v noci spať.“

Otec prikyvuje. Tvár má unavenú. Matka bývala často chorá. Do nemocnice chodila, len keď musela, no aj tak to stálo veľa peňazí a otec na to pracoval vlastne celý život. „Keby sme len vedeli, čo bude stáť operácia,“ hovorí.

„Nespýtali ste sa?“

„Nie priamo, to sa nedá — lekár by sa mohol cítiť dotknutý. Nie je to možné, veď má matku operovať.“

Áno, myslím si roztrpčene, takí sme, takí sú chudobní ľudia. Neodvážia sa spýtať na cenu; radšej sa s obavamí strachujú, ale druhí, čo na to majú, považujú za

samozrejme dohodnúť sa vopred na cene. Pri nich by sa ani lekár necítil dotknutý.

„Aj preväzy po operácii sú také drahé,“ hovorí otec.

„Nemocenská na to nepríspeje?“ spytujem sa.

„Matka je už dlho nemocná.“

„Máte vôbec nejaké peniaze?“

Potriasam hlavou. „Nie. Môžem však zase pracovať nadišas.“

Viem! Bude stáť pri pracovnom stole do polnoci a skladať, lepíť a rezať. Večer o ôsmej si trochu zaje z tej gebuziny, čo dostávajú na lístky. Potom si zoberie prášok proti boľeniu hlavy a bude pracovať ďalej.

Aby som ho trocha rozveselil, rozprávam mu príhody, čo mi práve napadnú, vojenské vtípy o generáloch a feldvýchloch, ktorým niekedy niekto prešiel cez rozum. Potom ich oboch odprevadím na nádražie. Dajú mi pohár marmelády a balíček zemiakových platiek, ktoré matka napiekla pre mňa.

Potom odcestujú a ja sa vraciam.

Večer si namažem placky marmeládou a začnem jesť. Nechutia mi. Preto idem von, aby som ich dal Rusom. Vtom mi napadne, že ich matka piekla sama a že možno mala bolesti, keď stála pri horúcom sporáku. Odložím balík späť do batohu a Rusom vezmem iba dva kúsky.

IX

Vezieme sa niekoľko dní. Na oblohe sa objavujú prví letci. Míňame transportné vlaky. Kanóny, kanóny. Prechádzame na poľnú železnicu. Hľadám svoj regiment. Nik nevie, kde sa práve nachádza. Niekde prenocujem, niekde dostanem ráno proviant a niekoľko hmlistých inštrukcií. Tak sa teda s torbou a puškou znova vydávam na cestu. Keď dorazím na miesto, z našich už nie

je v rozstrieľanej dedine nikto. Dozvedám sa, že z nás urobili lietajúcu divíziu, ktorú nasadzujú všade, kde prihára. To ma nepoteší. Dozvedám sa o veľkých strachoch, ktoré sme vraj mali. Vypytyjem sa na Kata a Alberta. Nikto o nich nič nevie.

Hľadám ďalej a blúdím hore-dolu, je to čudný pocit. Ešte jednu noc a potom ďalšiu táborím ako nejaký Indián. Nato dostanem presnú informáciu a odpoludňa sa hlásim v kancelárii.

Feldvébel ma zadrží. Kompánia sa vráti o dva dni; nemá to význam, aby ma poslal von. „Ako bolo na dovolenke?“ spytuje sa. „Pekne, však?“ — „Áno aj nie,“ odpovedám.

„Tak — tak,“ vzdychá, „keby človek nemusel znova preč. Druhú polovicu dovolenky to vždy sľužuje.“

Potlčkam sa sem a tam, kým sa ráno nevráti kompánia bleďá, špinavá, mrzutá a sklúčená. Vyskočím a tlačím sa medzi nich, moje oči hľadajú — tam je Tjaden, tu odľukuje Müller a sú tu aj Kat a Kropp. Uložíme si slamníky vedľa seba. Keď sa na nich pozriem, cítim sa vinný, a pritom nemám na to predsa dôvod. Skôr ako si ľahneme spať, vytiahnem zvyšok zemiakových placiek a marmelády, aby aj oni mali niečo.

Obe krajné placky trochu splesniveľi, dajú sa však zjesť. Beriem si ich a tie lepšie dávam Katovi a Kroppovi.

Kat prežúva a spytuje sa: „Sú iste od mamy?“

Prikyvujem.

„Dobré,“ povie, „to hneď poznať.“

Skoro som sa rozplakal. Už sa nepoznávam. Asi sa to s Katom a Albertom a ostatnými zlepšilo. Patrím sem.

„Mal si šťastie,“ šepká mi Kropp, keď už zaspávame, „hovoriť sa, že pôjdeme do Ruska.“ Do Ruska. Tam už predsa nie je vojna.

V diaľke duní front. Steny barakov sa otriasajú.

Vo veľkom sa upratuje. Prehliadka naháňa prehliadku. Prezerajú nás z každej strany. Čo máme roztrhané, vymieňajú za dobré. Zadávať si pritom novú bezchyb-

nú blúzu, Kat, samozrejme, dokonca celý mundúr. Šíri sa fáma, že bude mier, druhá verzia je však pravdepodobnejšia: že nás presunú do Ruska. Na čo však potrebujeme v Rusku lepší výstroj? Napokon vyjde najavo: cisár príde na prehliadku. Preto toľko nástupov. Osem dní sa mohlo človeku zdať, že trčí v nováčkovských kasárňach, tak intenzívne pracujeme a cvičíme. Každý je mrzutý, nervózny, lebo prehnané čistenie nie je pre nás a parádny pochod ešte menej. Práve toto zlostí vojaka viac než zákopy.

Konečne nadišiel očakávaný okamžik. Stojíme priamo, objavuje sa cisár. Sme zvedaví, ako asi vyzerá. Kráča pozdĺž šíku, a som vlastne trochu sklamaný: podľa fotografií som si ho predstavoval vyššieho, mohutnejšieho, a najmä som rátal, že bude mať hromový hlas.

Rozdeľuje železné kríže a sem-tam sa niekomu prihovori. Potom odpochodujeme.

Nato sa zabávame. Tjaden udiveno hovorí: „To je teda ten najvrchnejší, aký existuje. Predtým musí stáť v pozore každý, doslova každý!“ Uvažuje: „Pred ním musí stáť v pozore aj Hindenburg, nie?“

„Áno,“ potvrdzuje Kat.

Tjaden ešte neskončil. Chvíľu rozmýšľa a spýta sa: „Aj kráľ musí stáť v pozore pred cisárom?“ To nik presne nevie, ale myslíme si, že nie. Obaja sú už tak vysoko, že tam už vlastne nejestvuje nijaké státie v pozore.

„Aké nezmysly si to vieš vymyslieť,“ povie Kat. „Najdôležitejšie je, že ty stojíš v pozore.“

Tjaden je však načisto fascinovaný. Jeho ináč veľmi vyprahnutá fantázia pracuje, až sa nadúva. „Pozri,“ prehlasuje, „nemôžem jednoducho pochopiť, že cisár musí tak isto chodiť na latrínu ako ja.“

„Na to môžeš vziať jed,“ smeje sa Kropp.

„Jeden myslel a vymyslel fúrik,“ dodáva Kat. „Tjaden, máš na mozgu švába, bež radšej rýchlo na latrínu, aby sa ti vyčistilo v hlave a aby si nevyprával ako novorodenec.“

Tjaden zmizne.

„Jedno by som ale predsa chcel vedieť,“ povie Albert, „či by bola vojna, keby bol cisár povedal ‚nie‘.“

„Myslím, že určite,“ skáčem do reči, „údajne sa mu do vojny vôbec nechcelo.“

„No, keď on sám nie, tak potom predsa, keby tak zo dvadsať, tridsať ľudí na svete bolo povedalo ‚nie‘.“

„To iste,“ súhlasím, „ale tí práve chceli vojnu.“

„Je to komické, keď sa človek nad tým zamyslí,“ pokračuje Kropp, „sme tu predsa na to, aby sme bránili našu vlasť. Francúzi však tiež bránia svoju vlasť. Kto má teraz pravdu?“

„Možno obaja,“ hovorím, i keď tomu neverím.

„Dobre teda,“ mieni Albert a vidím na ňom, že ma chce dostať do úzkych, „ale naši profesori, pastori a noviny tvrdia, že iba my sme v práve a dúfajme, že to aj tak je. Ale francúzski profesori, pastori a noviny tvrdia, že iba oni sú v práve, ako je to potom vlastne?“

„To neviem,“ hovorím, „v každom prípade je vojna a každý mesiac sa k nej pridávajú ďalšie krajiny.“ Znova sa objaví Tjaden. Ešte stále je vzrušený, okamžite zasiahne do rozhovoru, ani čo by vyzvedal, ako vlastne taká vojna vznikne.

„Poväčšine tak, že niektorá krajina veľmi urazí druhú krajinu,“ odpovie Albert mentorsky.

Tjaden sa schválne tvári nechápavo. „Nejaká krajina? Tomu nerozumiem. Nejaký kopec v Nemecku nemôže predsa uraziť iný kopec vo Francúzsku. Alebo nejaká rieka či les alebo pšeničné pole.“

„Si taký blbý, alebo sa iba robíš?“ zavrčí Kropp. „Tak som to predsa nemyslel. Národ urazí iný . . .“

„Tak tu nemám čo hľadať,“ odpovedá Tjaden, „ja sa necítim urazený.“

„Tebe tak niečo vysvetľovať,“ povie Albert nazlostený, „o takého dedinského čerta, ako si ty, pritom predsa nejde.“

„Potom teda môžem ísť tým duplom rovno domov,“ trvá na svojom Tjaden a všetci sa smejú.

„Ach, človeče, ide predsa o národ ako celok, teda o štát!“ kričí Müller.

„Štát, štát,“ Tjaden lúska chytrácky prstami — „poľní žandári, polícia, dane, to je váš štát. Ak mieniš toto, ďakujem pekne.“

„To súhlasí,“ hovorí Kat, „teraz si prvý raz povedal niečo rozumné Tjaden, štát a vlasť, to je naozaj rozdiel.“

„Patria však dohromady,“ uvažuje Kropp, „vlasť bez štátu nejestvuje.“

„Správne, ale uváž, že sme skoro všetci jednoduchí ľudia. A vo Francúzsku väčšinou sú tiež robotníci, remeselníci alebo drobní úradníci. A prečo by nás teda mal prepadnúť nejaký francúzsky zámočník alebo obuvník? Nie, to iba vlády. Kým som sem prišiel, nikdy som nevidel nijakého Francúza a väčšina Francúzov je na tom tak isto. Tých sa spytovali tak málo ako nás.“

„Prečo je potom vôbec vojna?“ spytuje sa Tjaden. Kat krčí ramená. „Musia byť ľudia, ktorí majú z vojny osoh.“

„Ja medzi nich nepatrím,“ škľabí sa Tjaden.

„Ty nie a nikto z nás.“

„A kto teda?“ prízvukuje Tjaden. „Cisár ju tiež nepotrebuje. Ten má predsa všetko.“

„To nehovor,“ odporuje Kat, „vojnu doteraz ešte nemal. A každý väčší cisár potrebuje minimálne jednu vojnu, ináč sa nestane slávny. Nazri len do svojich učebníc.“

„Aj generáli sa vo vojnách preslavia,“ hovorí Detering. „Určite niekde v úzadí sú ľudia, čo chcú na vojne zarobiť.“

„Myslím si, že je to skôr akýsi druh horúčky,“ hovorí Albert. „Nikto ju vlastne nechce a odrazu je tu. My sme vojnu nechceli, tí druhí tvrdia to isté, a napriek tomu sa pol sveta perle.“

„Ale tam na druhej strane klamú ešte viac než u nás,“ odpovedám, „pamätáte sa na tie letáky, čo mali zajatci, v ktorých sa hovorilo, že sme žrali belgické deti. Ľudí, čo také voľačo píšú, by bolo treba obesiť. Tí sú všetkému na vine.“

Müller vstáva. „V každom prípade je lepšie, že je vojna tu, a nie v Nemecku. Len pozrite na tie polia plné krátev!“

„Máš pravdu,“ prísvedča Tjaden, „ale ešte lepšia by bola vôbec nijaká vojna.“

Odchádza hrdo, lebo nám jednoročiakom raz poriadne dal. A jeho názor je vskutku typický, neustále sa s ním stretávame a nič vážnejšie nemožno proti nemu namietat, lebo v opačnom prípade končí chápanie ostatných súvislostí. Národné povedomie obyčajného ucha spočíva v tom, že je tu. Tým to však aj končí, lebo všetko ostatné posudzuje prakticky, zo svojho hľadiska. Albert si zlostne ľahne do trávy. „Lepšie je o celom tom kráme nehovoriť.“

„Aj tak sa tým nič nezmení,“ potvrdzuje Kat. Na dôvažok musíme takmer všetky veci, čo sme vyfasovali, vrátiť a dostávame opäť naše staré haraburdy. Dobré sme dostali iba kvôli paráde.

Namiesto do Ruska ideme znova na front. Cestou prechádzame cez úbohý les s roztrhanými kmeňmi a rozrytou zemou. Na niektorých miestach sú strašné dlery. „Doparoma, tu to ale búchalo,“ hovorím Katovi.

„Mínomety,“ odpovie a ukazuje hore.

V konároch visia mŕtvi. Nahý vojak väzí na vidlicovitom konári, na hlave má prilbu, ináč nemá na sebe nič. Je tam z neho iba polovica, trup bez nôh.

„Čo to bolo?“ spytujem sa.

„Vyhodilo ho to zo šiat,“ zamrmle Tjaden.

Kat dodá: „Je to smiešne, už sme to predsa neraz videli. Keď tak niekde prskne taká mína, vskutku normálne vyzlečie človeka zo šiat. To robí tlak vzduchu.“

Hľadám ďalej. Je to naozaj tak. Tam visia franforce uniformy, inde je prilepená krvavá kaša z ľudských údov. Leží tu nahé telo, na jednej nohe mu zostalo kúsok spodiek a na krku golier z blúzy, roztrhané šaty visia na okolitých stromoch. Obe ruky mu chýbajú, akoby ich bol niekto vykrútil. Jednu z nich nájdem asi na dvadsať krokov v kroví.

Mŕtvy leží dolu tvárou. Okolo rán, kde kedysi boli ruky, je zem čierna od krvi. Lístie pod nohami je rozhrabané, akoby bol okolo seba kopal.

„To nie je špás, Kat,“ hovorím.

„Ani črepina z granátu v bruchu,“ odpovie a krčí ramenami.

„Nebuďte hneď na mätko,“ dodá Tjaden.

Muselo sa to stať nedávno, krv je ešte čerstvá. Keďže všetci sú mŕtvi, nezdržlavame sa, ale hlásime prípad na najbližšom obvážišti. Napokon nie je ani našou povinnosťou robiť za tých valachov s nosidlami.

Prieskumná hliadka má ísť zistiť, pokiaľ sú obsadené nepriateľské pozície. Kvôli dovolenke cítim sa akosi zvláštne pred ostatnými, a preto sa prihlásim. Dohovoríme si plán, preplazíme sa cez drôtené prekážky, potom sa rozdelíme, aby sme sa po jednom dostali dopredu. O chvíľu natraším na plytký kráter, vklznem doň a pátravo sa rozhliadnem.

Terén ostreľujú guľometnou paľbou strednej sily. Prečesávajú ho zo všetkých strán, nie veľmi silno, ale predsa dosť, aby človek príliš vysoko nevytrčal kosti.

Otvára sa svetelný padák. Terén je ako skamenelý v bledom svetle. O to čiernejšie sa potom rozprestiera nad všetkým tma. V zákopoch sa povrávalo, že na druhej strane sú černosi. Je to nepríjemné, nevidieť ich dobre a okrem toho sú ako prieskumníci veľmi šikovní. Je zvláštne, že často vedia byť aj nerozumní. Kat s Kropom zastrelili raz pri prieskume černošskú nepriateľskú hliadku, lebo si nevedela odriecť cigaretu a na prieskume fajčila. Katovi a Albertovi stačilo zamieriť na žiariace končeky cigariet.

Vedľa mňa dopadne syčivo malý granát. Nepočul som ho letieť a poriadne sa zľaknem. V tom okamžiku sa ma zmocní nezmyselný strach. Som tu sám a takmer bezmocný v tme — možno ma už z nejakého kráteru dávno sleduje pár očí a ručný granát je pripravený, aby ma roztrhal. Snažím sa vzmužiť. Nie je to môj prvý prieskum,

a nie je nijako zvlášť nebezpečný. Som však prvý raz po dovolenke na prieskume a navyše ešte dosť dobre nepoznám terén.

Presviedčam sa, že sa zbytočne strachujem, že v tme pravdepodobne nik na mňa nestríehne, lebo inak by nestrieľal tak nízko.

Je to márne. Hlavou mi v divokom zmätku víria myšlienky — počujem matkin varovný hlas, vidím Rusov s povievajúcimi bradami opierať sa o plot, mám živú, čarovnú vidinu kantíny so stoličkami, kina vo Valenciennes; vo svojej predstave vidím mučivo odpudzujúco čierne, bezcitné ústie pušky, čo ma číhavo a nehlučne sleduje, len čo sa pokúsím pohnúť hlavou; pot ma zalieva zo všetkých pórov.

Stále ležím v priehlbínke. Pozerám sa na hodinky, prešlo iba pár minút. Čelo mám mokré, oči mi vlhnú, ruky sa trasú a tlmeno, ťažko oddychujem. Nie je to nič, iba hrozný záchvat strachu, obyčajný sprostý psí strach pred tým, aby som vystrčil hlavu a liezol ďalej.

Napätie sa ako kaša rozteká na želanie, aby som mohol zostať ležať. Údy sú pribité k zemi, márne sa pokúšam — nechcú sa odlepíť. Tlačím sa k zemi, nemôžem dopredu, rozhodnem sa zostať ležať.

Vtom ma zaplavuje nová vlna, vlna zahanbenia, ľútosť a pocit bezpečia. Trocha sa nadvihnem, aby som mal výhľad. Cíviem do tmy, až ma oči režu. Svetlica stúpa hore, prikrčím sa.

Bojujem nezmyselný, divoký zápas, chcem von z priehlbiny, a opäť do nej sklžam, hovorím si, musíš, sú to tvoji kamaráti, a nie nejaký hlúpy rozkaz a hneď nato: Čo ma potom, môžem prísť iba raz o život . . .

To všetko robí dovolenka, roztrpčene sa ospravedlňujem. Sám tomu však neverím, zrazu mi je strašne zle; pomaly sa dvíham a zachytávam sa rukami, priťahujem chrbát a ležím teraz po pás nad okrajom kráteru.

Vtom začujem šramot a myknem sa naspäť. Podozrivý šramot počuť zreteľne aj napriek duneniu delostrelectva. Číham — šramot je za mnou. Sú to naši, idú v zákopoch.

Teraz počujem aj tlmené hlasy. Podľa reči by to mohol byť Kat, čo práve hovorí.

Odrazu sa mi po tele rozleje neobyčajné teplo. Tieto hlasy, niekoľko tichých slov, kroky v zákopoch za mnou, ma odrazu prudko vytŕhajú zo strašidelnej osamelosti smrteľného strachu, ktorému som sa takmer poddal. Tieto hlasy znamenajú viac ako môj život, sú viac ako materinské city a strach, sú tým najsilnejším, čo vôbec jestvuje a poskytuje najväčšiu ochranu: sú to hlasy mojích kamarátov. Už nie som viac v tme sa chvejúci kúsok osamelého bytia — patrím k nim a oni ku mne, všetci máme rovnaký strach a rovnaký život, sme spojení jednoduchým a ťažkým spôsobom. Chcel by som vtláčiť tvár do týchto hlasov, do tých pár slov, čo ma zachránili a pomôžu mi.

Opatrne sa vysúvam cez okraj krátera a plazím sa dopredu. Ležiem štvornožky ďalej. Ide to dobre, určujem si smer, obzriem sa a vrývam si do pamäti obraz delostreleckej paľby, aby som trafil naspäť. Potom sa snažím nadviazať spojenie s ostatnými.

Ešte stále mám strach, je to však normálny strach, akási mimoriadne vystupňovaná opatrnosť. Noc je veterná a tiene v zábleskoch delových hlavní tancujú sem a tam. Preto vidno priveľa i primálo. Často ustrním, ale zbytočne. Tak sa dostávam dosť ďaleko dopredu a vraciam sa obľúkom späť. Spojenie som nenadviazal. Každý meter, o ktorý som bližšie k našim zákopom, napĺňa ma dôverou a núti ma, aby som sa väčšími ponáhal. Nepatrilo by sa, aby som práve teraz niečo utŕžil.

Vtom sa ma znova zmocní strach. Nemôžem presne rozoznať smer. Ticho si sadnem do krátera a pokúšam sa orientovať. Už neraz sa stalo, že niekto pokojne skočil do zákopu a až potom zistil, že to nebol ten pravý.

Po chvíli znova načúvam. Nie som si stále istý. Spleť kráterov mi teraz pripadá taká neprehľadná, som z toho taký vzrušený, že už vôbec nevlem, kde sa mám obrátiť.

Možno, že sa plazím rovnobežne so zákopmi, a potom to môže trvať donekonečna. Preto znova zmením smer.

Prekliate svetelné padáky! Zdá sa mi, že horia hodinu, nemožno sa ani pohnúť, aby to okolo človeka hneď nezahvízdalo.

Nedá sa nič robiť, musím ďalej. S prestávkami sa deriem ďalej, namáhavo leziem, ruky si zráňam o zubaté črepiny, ostré ani britvy. Občas sa mi zdá, že sa nebo na horizonte rozjasnieva, možno si to len namýšľam. Pomaly si však uvedomujem, že mi ide o život.

Vybuchne granát. Hneď nato ďalšie dva. A už sa to začína. Palebný prepad. Guľomety rapocú. Teraz sa predbežne nedá nič robiť, musím zostať ležať. Vyzerá to na útok. Všade vyletujú svetelné rakety. Neustále.

Ležím skrčený vo veľkom kráteri. Voda mi slaha až po pás. Keď sa začne útok, vlezím hlbšie do vody, tvár zaborím do bahna, ako len môžem, aby som sa nezadusil. Musím predstierať, že som mŕtvý.

Zrazu počujem, že sa strelba presúva. Okamžite sklznem v kráteri do vody, prilbu mám na tyle, ústa len toľko nad vodou, aby som mohol lapať po vzduchu.

Potom znehybniem, lebo niečo rinčí, tápe a dupe stále bližšie a bližšie, všetky nervy mi trpnú. Prerinčalo to ponad mňa, prvý sled je preč. Myslel som rozochvene iba na jedno: Čo urobíš, ak niekto skočí do tvojho kráteru? — Teraz chytro vytrhnem malú dýku, držím ju pevne v ruke a ponorím sa s ňou znova do bahna. V hlave mi hučí: ak sem niekto skočí, okamžite ho bodnem, ihneď mu prebodnem krk, aby nemohol kričať, ináč to nejde, bude vyľakaný ako ja, a zo strachu sa vzájomne napadneme, musím byť teda prvý.

Teraz strieľajú naše batérie. Blízko mňa vybuchuje granát. Privádza ma to do zúrivosti, to by mi ešte chýbalo, aby ma trafili naše kanóny. Kľajem a škripem zubami v bahne, je to výbuch zúrivosti, nakoniec môžem už iba stenať a prosiť.

Rachot granátov dolieha až ku mne. Ak naši pôjdu do protiútoku, som zachránený. Tlačím hlavu na zem

a počujem tlmené hrmenie ako vzdialené výbuchy v baniach, znova dvíham hlavu, aby som počul zvuky zhora.

Guľomety rapocú. Viem, že naše drôtené prekážky sú pevné a takmer nepoškodené, v časti z nich je vysoké napätie. Strelba z pušiek silnie. Neprejdú, musia na spať.

Znova sa krčím, nervy mám vybičované. Počujem dupot, plazenie a rinčanie. Začujem osamelý prenikavý výkrik. Ostreľujú ich, útok je odrazený.

Rozvidnelo sa ešte viac. Okolo mňa sa náhla kroky. Prvé. Prešli. Potom ďalšie. Štekot guľometov splýva do nepretržitého rachotu. Práve sa chcem trochu obrátiť, keď vtom zarachotí a akési telo ťažko a s pleskotom padá ku mne do kráteru, sklzne, leží na mne.

Nemyslím na nič, ani sa nerozhodujem — šialene bodám a cítim, ako sa telo mykne, potom zmalátnie a preválí sa. Keď sa spamätám, ruku mám lepkavú a mokrú.

Druhý chrčí. Pripadá mi to ako rev a každý jeho výdych je ani výkrik, hrmenie; sú to však iba moje žily, v ktorých prudko búši krv. Chcel by som mu zapchať ústa, napchať mu ich hlinou, ešte raz ho bodnúť, aby bol ticho, lebo ma prezradí; už som sa však natoľko spamätal a odrazu som tak zoslabol, že nemôžem viac naňho zdvihnúť ruku.

Odvlečiem sa do najvzdialenejšieho kúta; strnulo upieram na neho oči, zvieram nôž, pripravený skočiť znova na neho, ak sa pohne, nič však viac neurobí, poznám to podľa jeho chrčania.

Vidím ho nejasne. Mám iba jedno želanie, dostať sa odtiaľto. Ak neodídem čo najskôr, veľmi sa rozvidnie, už aj teraz je to ťažké. Keď sa však pokúsím zdvihnúť hlavu, hneď pochopím, že je to nemožné. Guľometná strelba je taká hustá, že by ma prederavila skôr, ako by som stačil urobiť skok.

Skúšam to ešte raz s prilbou, trocha ju vystrčím a nadvihnem, aby som zistil výšku striel. O chvíľočku mi ju z ruky vyráža guľka. Paľba teda prečesáva terén

celkom nízko nad zemou. Som blízko nepriateľskej línie, a ak by som sa pokúsil vyliezť, zbadajú ma ostreľovači.

Je stále vidnejšie. Nedočkavo čakám na náš útok. Kíby na rukách mi belejú, čo ich tak tlačím dohromady, a úpenlivo prosím, aby prestala streľba a prišli kamaráti.

Minúta za minútou sa vlečie. Neodvážim sa už pozrieť na tmavé telo v kráteri. S námahou hľadím iným smerom a čakám a čakám. Strely syčia, sú ako oceľová sieť, neprestáva to, neprestáva.

Vtom si všimnem, že mám krvavú ruku a pociťujem náhlu nevoľnosť. Vezmem hlinu a natriem si ňou kožu, teraz je ruka aspoň špinavá a nevidno krv.

Streľba neustáva. Z oboch strán je rovnako silná. Naši ma už asi dávno považujú za strateného.

Je jasné, sivé, skoré ráno. Chrčanie neprestáva. Zachpám si prstami uši, čoskoro však dám ruky preč, lebo nepočujem ani ostatné zvuky.

Ranený v kráteri sa pohne. Zľaknem sa a proti vlastnej vôli sa ta podívam. Oči mi ustrnú ako prilepené. Leží tam vojak s malými fúzikmi, hlava mu klesla nabok, jedna ruka je skrčená, hlava na nej bezmocne leží. Druhú krvavú ruku má položenú na hrudi.

Je mŕtvy, hovorím si, musí byť mŕtvy, už nič necíti — to, čo tu chrčí, je už iba telo. Pokúša sa však zdvihnúť hlavu, stenanie na okamžik silnie, potom čelo klesne opäť na ruku. Nie je mŕtvy, umiera, ale nie je mŕtvy. Suniem sa k nemu, na polceste sa zarazím, nadvihnem sa na ruky, pohnem sa zasa o kúsok ďalej, čakám — príšerná cesta, trojmetrová, dlhá, hrozná cesta. Konečne som pri ňom.

Vtom otvorí oči. Musel ma počuť, hľadá na mňa, v očiach má strašné zdesenie. Telo leží pokojne, oči má však plné nesmiernej snahy po úteku, až si chvíľu myslím, že budú mať silu strhnúť so sebou telo. Stovky kilometrov jediným skokom. Telo je pokojné, už nevydáva jediný zvuk, chrčanie umĺklo, ale oči kričia, revú, do nich

sa skoncentroval všetok život, nesmierne sa vypál, chce ujsť v strašnej hrôze pred smrťou, predou mnou.

Zarazím sa a padnem na lakte. „Nie, nie,“ šepkám.

Oči ma sledujú. Nie som schopný urobiť nijaký pohyb, kým sú tu tieto oči.

Ruka mu teraz klesá pomaly z hrude, iba o kúsok, klesá o niekoľko centimetrov, tento pohyb naruší silu jeho pohľadu. Nakloním sa dopredu, potriasam hlavou a šepkám: „Nie, nie, nie,“ zdvihnem ruku, musím mu ukázať, že mu chcem pomôcť a pohladím ho po čele.

Keď sa blížila ruka, oči sa strhli, strnulosť sa z nich stráca, mihalnice klesajú, napätie povoľuje. Rozopínam mu golier a pohodlnejšie mu ukladám hlavu.

Ústa má pootvorené, snaží sa prehovoriť. Pery má suché. Nemám poľnú fľašku, nezobral som ju so sebou. Ale dolu v kráteri v bahne je voda. Leziem dolu, vytiahnem vreckovku, rozprestriem ju, ponorím a dlaňou naberám žltú vodu, ktorá presakuje cez vreckovku.

Hltá ju. Prinesiem mu znova. Potom mu porozopínam blúzu, aby som ho obvladal, ak sa to dá. Musím to urobiť, aby tí z druhej strany, ak ma zajmú, videli, že som mu chcel pomôcť, a neodstrelili ma. Pokúša sa brániť, ruku má však príliš malátnu. Košeľa je prilepená na telo, nedá sa odtrhnúť, zapína sa vzadu. Nezostáva teda nič iné, iba ju rozrezať.

Hľadám nôž a nájdem ho. Keď však začnem rozrezávať košeľu, oči sa ešte raz otvorili a zase je v nich výkrik a šíalený výraz, tak, že ich musím zakryť a šepkám, aby rozumel: „Chcem ti predsa pomôcť, kamarát, camarade, camarade, camarade...“

Má tri bodné rany. Obväzy z mojich balíčkov ich prikrývajú, krv spod nich vyteká, pritlačím ich pevnejšie, vtom zastená. To je všetko, čo môžem urobiť. Teraz musíme čakať, čakať.

Tie hodiny! Začína znova chrčať — ako pomaly zomiera človek! Jedno viem iste: niet mu pomoci. Snažil som sa vyhovoriť si to, ale okolo obeda sa táto nádej roz-

plynula v jeho stenaní. Keby som nebol stratil revolver, keď som sa plazil, zastrelil by som ho. Bodnúť ho nemôžem.

Na poludnie podriemkavam a som na rozhraní medzi bdením a spánkom. Hlad ma trápi, plakal by som, taký som hladný, nemôžem sa však proti tomu brániť. Viac-krát priniesiem zomierajúcemu vody, aj sám z nej pijem.

Je to prvý človek, ktorého som zabil vlastnými rukami, ktorého môžem dobre vidieť, ktorého zomieranie je mojím dielom. Aj Kat, Kropp i Müller videli, keď niekoho zasiahli, mnohým sa to v boji zblízka veru často stáva.

Každý jeho výdych zasahuje moje srdce. Tieto hodiny patria umierajúcemu, má neviditeľný nôž, ktorým ma bodá: čas a moje myšlienky.

Dal by som veľa za to, keby zostal nažive. Je ťažké ležať tu a musieť ho vidieť a počúvať.

Zomrel o tretej odpoludnia.

Oddýchnem si. Ale iba na krátko. Čoskoro je mlčanie neznesiteľnejšie ako stenanie. Zatúžil som, aby sa znova ozvalo chrčanie, prerušované, chraptivé, hneď tiché hvízdavé, a potom zase chraptivé a hlasité.

Čo robím, nemá nijaký zmysel. Musím sa ale niečím zamestnávať. A tak znova ukladám mŕtveho, aby ležal pohodlnejšie, hoci už nič necíti. Zatlačím mu oči. Sú hnedé, vlasy má čierne, na bokoch trocha zvlnené. Ústa pod fúzmi sú plné a mäkké, nos trocha zakrivený, pokožka hnedá, nie je už taká bledá ako predtým, kým žil. V jednom okamihu obličaj vyzerá takmer zdravo — potom sa rýchle mení na cudziu tvár mŕtvych, ktoré som videl tak často a ktoré sú všetky rovnaké.

Jeho žena teraz naňho určite myslí. Nevie, čo sa stalo. Pripadá mi, akoby jej bol často písal; ešte bude od neho dostávať poštu... zajtra, o týždeň... možno nejaký zablúdený list aj o mesiac. Bude ho čítať a on sa jej bude v ňom prihovárať.

Môj stav sa neustále zhoršuje, nemôžem viac ovládať vlastné myšlienky. Ako asi vyzerá tá žena? Ako tá štíhla

počerná na druhej strane kanálu? Nepatrí mi? Azda mi teraz práve preto patrí! Keby tak tu pri mne sedel Kantorek! Keby ma tak videla matka. Mŕtvý mohol žiť ešte dobrých tridsať rokov, keby som si bol cestu naspäť lepšie vštēpil do pamäti. Keby bol bežal o dva metre vľavo, ležal by teraz na druhej strane v zákopoch a písal by ďalší list svojej žene.

Takto sa ale nedostanem nikde; to je predsa osud nás všetkých. Keby bol mal Kemmerich nohu o desať centimetrov vpravo, keby sa bol Hale zohol o päť centimetrov nižšie . . .

„Mlčante sa vlečie. Hovorím a musím hovoriť. Preto sa mu prihováram: „Kamarát, nechcel som ťa zabíť. Keby si sem skočil ešte raz, neurobil by som to, ak by si bol aj ty rozumný. Ale predtým si bol pre mňa iba myšlienkou, kombináciou, čo žila v mojom mozgu a vyvolala rozhodnutie — zaklal som túto kombináciu. Teraz však vidím, že si človek ako ja. Myslel som na tvoje ručné granáty, na tvoj bodák a na tvoje zbrane — teraz vidím tvoju ženu a tvoju tvár a to, čo máme spoločné. Odpusť mi, kamarát! Vidíme to vždy príliš neskoro. Prečo nám vždy neprízvukujú, že ste tak isto ako my úbohí psi, že vaše matky sa tak isto strachujú ako naše a že máme rovnaký strach pred smrťou a rovnaké zomieranie a rovnakú bolesť. Odpusť mi, kamarát. Ako si mohol byť mojím nepriateľom? Keby sme odhodili tieto zbrane a tieto uniformy, mohol by si byť tak isto mojím bratom ako Kat a Albert. Vezmi si mojich dvadsať rokov, kamarát, a vstaň — zober si vlac, lebo neviem, lebo neviem, čo si s nimi počnem.“

Je ticho, front je pokojný, až na praskot pušiek. Guľky lietajú husto, nestrieľa sa neplánovite, ale na oboch stranách sa presne zamieruje. Nemôžem von.

„Napíšem tvojej žene,“ hovorím chvátne mŕtvemu, „napíšem jej, nech sa to dozvie odo mňa, poviem jej všetko, čo hovorím tebe, nech sa netrápi, pomôžem jej, aj tvojim rodičom a tvojmu decku . . .“

Uniformu má ešte napoly rozhalenú. Lahko objavím náprsnú tašku. Vážam, či ju otvorím. Je v nej vojenská knižka s jeho menom. Kým nepoznám jeho meno, budem môcť azda naňho zabudnúť, čas zahladí túto udalosť. Jeho meno je však klíнец, čo sa do mňa zatlačí a čo sa nebude dať nikdy vytiahnuť. Má silu vždy všetko privolať, bude sa to stále vracáť a zjavovať sa predomnou.

Nerozhodne držím náprsnú tašku v ruke. Spadne mi a otvorí sa. Vypadne z nej pár fotografií a listov. Pozbliebam ich a chcem ich vložiť do tašky, ale tlak, čo na mňa pôsobí, celá neistá situácia, hlad, nebezpečie, tieto hodiny s mŕtvym ma priviedli do zúfalstva, chcem urýchliť rozriešenie, zosilniť muky a skoncovať s nimi tak nezmýselne, ako tlačí človek boľavou rukou o strom a nestará sa, čo s ním bude. Sú to fotografie akejsi ženy a malého dievčatka, malé amatérske fotografie, urobené pred stenou obrastenou brečtanom. Vedľa nich sú zastrčené listy. Vyťahujem ich a pokúšam sa ich čítať. Väčšinu nerozumiem, zle sa to lúšti a po francúzsky viem málo. Ale každé slovo, čo preložím, vniká mi do hrude ako strela... ako bodnutie. Hlavu mám predráždenú. Toľko však ešte chápem, že týmto ľuďom nesmiem nikdy napísať, ako som si to predtým zaumienil. Nemožné. Pozriem sa ešte raz na fotografie, nie sú to nijakí bohatí ľudia. Mohol by som im anonymne poslať penlaze, keď budem neskôr zarábať. Chytám sa toho, je to aspoň nejaká opora. Tento mŕtvý je zviazaný s mojím životom, a preto, aby som sa zachránil, musím sľúbiť a urobiť všetko.

Sľubujem slepo, že chcem žiť iba pre neho a pre jeho rodinu. Nahováram mu to s vlhkými perami a celkom hlboko vo mne je nádej, že sa tým vykúpim a ešte možno odtiaľto dostanem; je to malá leš, aby som mohol neskôr uvážiť čo a ako. A preto otvorím vojenskú knižku a pomaly čítam: Gérard Duval, typograf.

Ceruzkou mŕtveho si zapisujem adresu na obálku a potom zasuniem všetko rýchlo naspäť do jeho blúzy.

Zabil som kníhtlačiara Gérarda Duvala. Musím sa stať kníhtlačiarom, myslím si pomätene, stať sa kníhtlačiarom, kníhtlačiarom . . .

Odpoludnia som pokojnejší. Môj strach bol neodôvodnený. Meno ma už nevyvádza z rovnováhy. Záchvat prechádza. „Kamarát,“ prihováram sa mŕtveho, hovorím to ale pokojne, „dnes ty, zajtra ja. Ale keď sa z toho dostanem, kamarát, chcem bojovať proti tomu, čo nás oboch zničilo: tebe život a mne? Aj mne život. Sľubujem ti to, kamarát. Nikdy viac sa to nesmie opakovať.“

Slnko stojí šikmo. Od hladu a vyčerpania som celkom otupel. Včerajšok mi pripadá ako v hmle; nedúfam, že sa ešte odtiaľto dostanem. Hľadím do prázdna a ani nechápem, že nadchádza večer. Súmrak sa blíži. Zdá sa mi nejak rýchlo. Ešte hodinu. Keby bolo leto: ešte tri hodiny. Ešte hodinu.

Odrazu sa začínam strachovať, že by sa medzitým mohlo niečo stať. Už nemyslím na mŕtveho, teraz mi je celkom ľahostajný. Odrazu sa zjavila túžba po živote a všetko, čo som si zaumlel, mizne. A len preto, aby ma nestihlo nešťastie, mechanicky táram: „Všetko dodržím, dodržím, čo som ti sľúbil,“ ale už teraz vlem, že to neurobím.

Odrazu ma napadá, že ak vyleziem, mohli by do mňa strieľať moji vlastní kamaráti; nevedia predsa o mne. Akonáhle budem tak blízko, aby ma rozumeli, budem kričať. Pred zákopmi zostanem ležať tak dlho, kým mi neodpovedia. Prvá hviezda. Front je pokojný. Nadýchnem sa a od vzrušenia sám sebe hovorím: „Teraz nijaké hlúposti, Paul — pokojne, pokojne, Paul — a budeš zachránený, Paul.“ Účinkuje to, keď vyslovujem vlastné meno, je to, akoby to vravel niekto iný a má to väčšiu váhu.

Tma hustne. Moje vzrušenie sa stráca, z opatrnosti čakám, až vyletia prvé rakety. Potom vyleziem z kráteru. Na mŕtveho som zabudol. Predo mnou leží nadchádzajúca noc a matne osvetlené pole. Zočím nejakú dieru.

V okamihu, keď svetlo zhasne, vrhám sa k nej, tá-
pem ďalej, zbadám ďalšiu, kryjem sa, šúcham sa
ďalej.

Približujem sa. Vo svetle ďalšej rakety vidím, ako sa
v drôtoch niečo pohlo, skôr než znehybnie, a zostávam
ticho ležať. Pri nasledujúcej rakete to vidím znova, sú to
určite kamaráti z nášho zákopu. Som však opatrný, až
kým nerozoznám naše prilby. Potom kričím.

Ako odpoveď zaznie okamžite moje meno: „Paul —
Paul . . .“ Znova kričím. Sú to Kat a Albert, čo sa s cel-
tou vydali hľadať ma.

„Si ranený?“

„Nie, nie!“

Skĺzneme do zákopu. Pýtam si ješ a hltavo jem. Mül-
ler mi podáva cigaretu. Niekoľkými slovami vyrozprá-
vam, čo sa stalo. Nie je to nič nového. Také čosi sa stáva
často. Iba nočný útok bol zvláštnosťou. Kat raz v Rusku
ležal dva dni za ruským frontom, kým sa prebil. O mŕt-
vom kníhtlačiarovi nehovorím nič.

V nasledujúce ráno nemôžem vydržať. Musím to roz-
povedať Katovi a Albertovi. Obaja ma upokojujú. „Na
tom nič nezmeníš. Čo iné si mohol urobiť. Na to si predsa
tu!“

Počúvam ich a cítim sa bezpečne, upokojený ich blíz-
kosťou. Čo za hromadu neznyslov som potáral tam v krá-
teri. „Pozri tam,“ ukazuje Kat.

Pri predprsniach zákopov stojí niekoľko ostreľova-
čov. Majú pušky s ďalekohľadmi a sledujú úsek naproti.
Sem-tam praskne výstrel.

Počujem výkriky. „Tá sedela!“ „Videl si, ako vysko-
čil?“ Seržant Oellrich sa pyšne obracia a poznamenáva
si bod. Vedie na dnešnej listine strelcov troma bezpečne
zistenými zásahmi.

„Čo na to povieš?“ spytuje sa Kat.

Kývam hlavou.

„Ak mu to pôjde tak ďalej, bude mať dnes večer ďal-
šieho pestrého vtáčika v gombíkovej dierke,“ mieni
Kropp.

„Alebo sa čoskoro stane vicefeldvéblom,“ dodáva Kat.

Podívame sa na seba. „Ja by som to nemohol robiť,“ poviem.

„Dobre, že to vidíš práve teraz,“ dodá Kat.

Seržant Oellrich pristupuje znova k predprsni. Hlaveň jeho pušky blúdi sem a tam.

„O tej tvojej príhode sa už nemusíš vôbec zmieňovať,“ poznamená Albert.

Teraz už ani sám seba nechápem.

„Bolo to iba preto, že som musel tak dlho ležať s ním spolu,“ hovorím. Vojna je koniec koncov vojna.

Oellrichova puška krátko a sucho zapraská.

X

Chytili sme dobrú službu. Osmi strážime vystahovanú dedinu, lebo ju často silno ostreľovali.

Máme dávať pozor najmä na proviantúru, ktorú ešte nevyprázdnili. Stravu si zaobstarávame sami zo zvyškov zásob. Na to sme tu tí praví — Kat, Albert, Müller, Tjaden, Leer, Detering — celé naše družstvo je tu. Hala je však mŕtvu. Pritom sme mali obrovské šťastie, lebo všetky ostatné družstvá mali väčšie straty. Ako úkryt si zvolíme vybetónovanú pivnicu so schodmi zvonka. Vchod chráni ešte zvláštny betónový múr.

Ihneď sa dávame intenzívne do toho. Je to opäť príležitosť uvoľniť sa nielen telesne, ale aj duševne. A takýchto príležitostí sa chytáme; naše položenie je totiž príliš zúfalé, aby sme mohli byť dlho sentimentálni. Ide to iba dovtedy, kým to nie je celkom zlé. Nám však nezostáva nič iné, iba byť vecní. Takí vecní, až sa niekedy zhrozím, ak mi na okamžik zabľúdi do hlavy spomienka z bývalých čias, spreď vojny. Dlho v hlave

nezostane. Naše polozenie musíme brať tak naľahko, ako sa to len dá. Využívame preto každú príležitosť, a tak bezprostredne, tvrdo, bez prechodu stoja vedľa hrôzy hlúposti. Ináč ani nemôžeme, vrháme sa do toho. Aj teraz sa so zápalom púšťame do toho, aby sme si vytvorili idylu žrania a spania, samozrejme.

Najprv si vystelieme budú matracami, ktoré privlečieme z domov. Aj vojenský zadok si občas rád posedí na mäkkom. Iba uprostred miestnosti zostane dlážka voľná. Potom zháňame deky i periny, nádherné a mäkké. V dedine je všetkého dosť. S Albertom nájdeme rozkladaciu mahagónovú posteľ s nebesami z modrého hodvábu s čipkovanou prikrývkou. Cestou sa potíme ani somáre, ale také niečo si nemôžeme nechať ujsť, najmä preto, že to o pár dní bude určite rozstrieľané.

Vydáme sa s Katom na menší prieskum po domoch. Zanedlho máme pohromade tucet vajec a dva funty takmer čerstvého masla. Odrazu to v izbe, v ktorej práve sme, buchne, cez stenu zasviští železná pec, preletí asi meter okolo nás a znova prerazí stenu. Dve diery. Priletela z domu naproti, do ktorého praskol granát. „Mali sme štígro,“ povie cez zuby Kat a hľadáme ďalej. Vtom natrčíme uši a vybiehame von. A už stojíme ako očarení: V malej maštali behajú dve prasiatka. Pretierame si oči a znova na ne opatrne pozrieme: vskutku sú stále tu. Dotkneme sa ich — niet pochybnosti, sú to dve skutočné, mladé prasiatka.

To bude pochúťka. Asi päťdesiat krokov od nášho úkrytu stojí malý dom, predtým v ňom bola dôstojnícka ubytovňa. V kuchyni je obrovské ohnisko s dvoma roštmami, panvice, hrnce a kotly. Všetko je tam, dokonca v drevárni hromada nadrobno naštiepaného dreva — opravdový raj zaháľáčov.

Dvaja odišli ráno na pole hľadať zemiaky, mrkvu a mladý hrach. Sme veľmi nároční, kašleme na konzervy z proviantúry, chceme mať čerstvé potraviny. V komore už ležia dva karfioly. Prasiatka sú zaklaté. To vybavil Kat. K pečienke si chceme urobiť zemiakové placky.

Nemôžeme však nájsť struhák na zemiaky. Hneď si pomôžeme. Do plechového veka narobíme klincami dierky a máme struhák. Traja si natiahnu hrubé rukavice, aby si nepostrúhali prsty, dvaja ďalší bielia zemiaky, ide nám to rýchlo.

Kat má na starosti prasiatka, mrkvu, hrach a karfiol. Ku karfiolu kuchti dokonca akúsi bielu omáčku. Ja pečiem placky, vždy štyri naraz. Po desiatich minútach už viem, ako manipulovať s panvicou tak, že na jednej strane opečená placka vyletí, obráti sa vo vzduchu a dopadne na panvicu. Prasiatka pečieme celé. Stojíme okolo nich ako okolo oltára.

Medzitým prišla návšteva, dvaja rádiotelegrafisti, ktorých veľkoryso pozývame na hostinu. Sedla v obývačke, kde je klavír. Jeden hrá, druhý spieva: „Na brehu Vezery.“ Spieva s citom, ale so saským prízvukom. Ale aj tak nás to dojíma, a medzitým pripravujeme všetky tie pochúťky.

Badáme, že príde tanec. Z pozorovacích balónov zazreli z nášho komína dym a začínajú nás ostreľovať. Sú to tie prekliate malé prskavé potvory, čo urobila malú dierku a majú veľký rozptyl. Piští to stále bližšie okolo nás, nemôžeme však nechať jedlo v štichu. Banda sa zastreľuje. Zopár črepín zasviští cez kuchynské okno. Zakrátko sme hotoví. Plecť zemiakové placky je teraz ťažšie. Strely dopadajú tak husto, že črepiny stále častejšie plieskajú do steny domu a vyrážajú okná. Zakaždým, keď začujem hvízdať blížiacu sa potvoru, urobím s panvicou a plackami drep a kryjem sa pri stene pod oknom. Hneď nato vyskočím a pečiem ďalej.

Sasi prestali hrať, do klavíra vletela črepina. Aj my čoskoro skončíme a chystáme ústup. Po ďalšom výbuchu dvaja s hrncom zeleniny prebehnú tých päťdesiat metrov, čo nás delí od úkrytu. Vidíme, ako miznú.

Ďalšia rana. Všetci sa kryjú, a potom odklušú ďalší dvaja s veľkou kanvou prvotriednej zrnkovej kávy a ešte pred výbuchom sa dostanú do úkrytu.

Teraz Kat s Kroppom schmatnú zlatý klinec: veľkú

panvicu s prasiatkami, upečenými do červena. Zavytie, drep, a už sa rútia cez päťdesiatmetrové voľné priestranstvo.

Opekám ešte posledné štyri placky, dvakrát sa pritom musím hodiť na zem — sú to ale štyri placky navyše a placky sú moje obľúbené jedlo.

Potom schytím táčňu s hromadou platiek a pritlačím sa za domové dvere. Hvízda a praská to a ja cválam, táčňu si pritláčam oboma rukami na hrud'. Už som takmer pri cieľi, piskot sa zväčšuje, trielim ani jeleň, šuchnem sa za betónovú stenu, črepiny plieskajú do múra, padám po schodišti do pivnice, lakte mám rozbité, neštratil som však ani jednu placku, ani táčňu som neprevrátil.

O druhej začíname jesť. Krmíme sa do šiestej. Do pol siedmej pijeme kávu — dôstojnícku kávu z proviantúry a fajčíme dôstojnícke cigary aigarety — tiež z proviantúry. Presne o pol siedmej začíname večerať. O desiatej vyhadzujeme kosti z prasiatok von. Potom pijeme koňak a rum, taktiež z požehnanej proviantúry, a opäť fajčíme dlhé, hrubé cigary s pásikmi. Tjaden tvrdí, že chyba už iba jedno: dievčatá z nejakého dôstojníckeho bordelu.

Neskoro večer počujeme mňaukanie. Pri vchode sedí malá sivá mačička. Lákame ju dnu a nakŕmíme ju. Prítom dostávame zase chuť. Ešte prežívame, keď si líhame spať. V noci je však horšie. Veľa sme sa najedli. Čerstvé pečené prasiatko pôsobí nepriaznivo na črevá. V úkryte sa neustále chodí hore-dolu. Vždy dvaja-traja čupia so stiahnutými nohavicami vonku a nadávajú. Ja sám putujem deväťkrát. Okolo štvrtej nad ráno dosiahneme rekord: všetci jedenásti, stráž i návšteva, čupíme vonku.

Domy horia do noci ani fakle. Granáty lietajú v povetrí a s rachotom dopadajú. Kolóny s muníciou sa rútia po ceste. Proviantúra je na jednej strane rozbitá. Napríklad všetkým črepinám tlačia sa sem ako roj včiel vozkovia kolón a kradnú chlieb. Nebránime im v tom. Ak

by sme im niečo povedali, mohli by sme mať z toho navyše nejaký výprask. Ideme na to inak. Keďže sa tu vyznáme, vysvetľujem im, že sme stráž a vynáleňame konzervy za to, čo nám chýba. Čo na tom záleží — zakrátko bude aj tak všetko rozstriehané. Pre seba si zo skladu vezmeme čokoládu a jeme celé tabuľky naraz. Kat hovorí, že čokoláda je dobrá na veľmi náhlivé brucho.

Takto pri jedení, pití a flákaní prejde takmer štrnásť dní. Nikto nás neruší. Dedina pomaly mizne pod granátmi a my žijeme šťastným životom. Kým stojí čo len časť proviantúry, je nám všetko jedno a želáme si iba, aby nás tu zastihol koniec vojny.

Tjaden tak sfajnovel, že fajčí cigary iba dopoly. Po výšene vysvetľuje, že si tak zvykol. Kat má tiež dobrú náladu. Prvé, čo ráno zavolá je: „Emil, prineste kaviár a kávu.“ Máme to všetko vôbec neslýchane vznešené, každý považuje druhého za svojho sluhu, vyká mu a dáva príkazy. „Kropp, svrbí ma chodidlo, chyťte tú voš,“ hovorí Leer a natrčí mu nohu ani herečka. A Albert ho vytiahne za nohu hore schodmi. „Tjaden!“ „Čo?“ „Stojte pohodlne, Tjaden? a vôbec, nehovorí sa: čo, ale: rozkaz! teda: Tjaden!“ Tjaden začína opäť predvádzať výstupy z Götza von Berlichingen, a len to tak sype z rukáva.

Prejde ďalších osem dní a dostaneme rozkaz vrátiť sa. Je po nádhre. Prídu po nás dve veľké nákladné autá. Sú vysoko naložené doskami. Vyložíme s Albertom navrch našu posteľ s modrými hodvábnymi nebesami, s matracmi a dvoma čipkovými prikrývkami. V posteli leží pre každého vreco plné najlepších potravín. Občas vreca ohmatáme a tvrdé salámy, plechovice s pečeňovou paštétou, konzervy, škatule s cigarami rozveseľujú naše srdcia. Každý má pri sebe takéto plné vrece. S Kroppom sme navyše zachránili aj dve červené plyšové kreslá. Položili sme ich na posteľ a rozvaľujeme sa v nich ako v divadelnej lóži. Nad nami sa nadúvajú hodvábné nebesá ani baldachýn. V ústach máme dlhé cigary. Tak sa zhora, zvysoka dívame na krajinu.

Medzi nami stojí klieťka pre papagája, určili sme ju mačke. Berieme ju so sebou, leží v klieťke pri miske s mäsom a pradiu. Vozy sa vlečú ulicou. Spievame. Za nami teraz už v celkom opustenej dedine vystrekujú granátové fontány.

O niekoľko dní vyrukujeme vyprázdniť nejakú obec. Cestou stretáme odchádzajúcich obyvateľov, ktorí sa museli vysťahovať. Vlečú svoje zvršky na kárach, detských vozíkoch i na chrbtoch. Kráčajú zohnutí, v tvárach plno starostí, zúfalstva, nenávisti a rezignovanosti. Deti visia matkám na rukách, sem-tam aj nejaké staršie dievča vedľa malých detí, ktoré sa stále potkávajú, lebo sa jednotaj obzerajú. Niektoré si nesú úbohé bábiky. Keď idú okolo nás, všetci mlčia.

Ideme v pochodovom útvere, Francúzi nebudú predsa ostreľovať dedinu, v ktorej sú ich krajanovia. Zanedlho však vzduch zavýja, zem sa chveje, ozývajú sa výkriky — granát rozbil posledný voj. Rozpľchneme sa, hádzeme sa na zem, ale vtom cítim, ako ma opúšťa napätie, čo ma vždy v ohni podvedome núti správne konať; myšlienka si stratený mi preletí hlavou a hrozný strach mi zvierá hrdlo — vtom ma švihne po ľavej nohe ako bičom. Počujem kričať Alberta; leží vedľa mňa. „Poďme, vstaň, Albert!“ revem, lebo ležíme nechránení na otvorenom poli.

Tackavo vstane a beží. Utekám vedľa neho. Musíme preliezť živý plot; je vyšší než my. Kropp sa chytí za konáre, drapnem ho za nohu, vykrikuje, postrčím ho, preletí na druhú stranu. Jedným skokom som za ním a spadnem do rybníka za plotom.

Tváre máme samý žabinec a bahno, ale úkryt je dobrý. Preto sa ponoríme až po krk. Keď začujeme zavýjanie, ponoríme hlavu pod vodu.

Urobili sme tak asi dvadsaťkrát a mám toho dosť. Albert stená: „Poďme preč, lebo nevydržím a utopím sa.“

„Kam si to dostal?“ spytujem sa.

„Zdá sa mi, do kolena.“

„Môžeš utekať?“

„Dúfam.“

„Teda ideme.“

Dostaneme sa do priekopy pri ceste a zohnutí ňou letíme. Paľba nás prenasleduje. Cesta vedie k muničnému skladu. Ak vyletí do vzduchu, nenájdú z nás ani len gombík. Meníme preto plán a bežíme krížom cez pole.

Albert spomaľuje. „Bež, prídem za tebou,“ hovorí a hrdí sa na zem.

Schytlím ho za ruku a trasiem ním. „Vstávaj, Albert, ak raz ľahneš, nikdy nepôjdeš ďalej. Poď, budem ťa podopierať.“

Konečne sa dostávame do akéhosi malého úkrytu. Kropp sa zvalí na zem a ja ho obväzujem. Ranu má tesne nad kolenom. Potom sa podívam na seba. Nohavice sú skrvavené, rovnako ako ruka. Albert mi obväzuje rany obväzmi. Nemôže hýbať nohou a obaja sa čudujeme, ako sme sa dostali až sem. Dokázali sme to zo strachu. Boli by sme utekali, aj keby nám odstretilo obidve nohy — hoci na kýpťoch.

Vládzem trochu liezť a zavolám rebrinák, čo ide okolo. Berie nás so sebou. Voz je plný ranených. Slobodník od sanitárov nám vráža každému do pŕs protitetanové injekcie.

V poľnom lazarete si zariadime, aby sme mohli ležať vedľa seba. Dostávame riedku polievku, ktorú žladostivo i s opovrhnutím vylížeme, lebo sme si síce zvykli na lepšie časy, ale predsa len sme hladní.

„Teraz pôjdeme domov, Albert,“ hovorím.

„Dúfajme,“ odpovie. „Keby som len vedel, ako ma raniť.“

Bolesti sa zväčšujú. Obväzy pália ako oheň. Pijeme a pijeme, jednu šálku vody za druhou. „Ako vysoko nad kolenom mám tú ranu,“ spytuje sa Kropp.

„Najmenej desať centimetrov, Albert,“ odpovedám. V skutočnosti sú to varl tri.

„Zaumienil som si,“ povie po chvíľke, „ak by mi niečo

amputovali, že to skončím. Nechcem behať po svete ako mrzák.“

Takto ležíme zadumaní a čakáme.

Večer nás odnášajú na jatky. Zľaknem sa a rýchlo uvažujem, čo mám robiť, lebo je známe, že lekári v poľných lazaretoch ľahko amputujú. Pri veľkom návale je to jednoduchšie ako komplikované zlepanie. Spomeniem si na Kemmericha. Za nič na svete sa nenechám chloroformovať, aj keby som mal niekomu rozbiť hlavu.

Ide to dobre. Lekár sa vrtá v rane, až sa mi pred očami zatmieva. „Len sa mi tu tak netvárite,“ nadáva a hrabe sa ďalej. Nástroje sa blyštia v jasnom svetle ako zlomyseľné zvieratá. Nezniesiteľne to bolí. Dvaja ošetrovatelia ma držia za ruky, jedného sa však zbavím a chcem práve praštiť lekárovi do okuliarov, vtom to zbadá a odskočí. „Chloroformujte toho chlapa!“ kričí zlostne.

Hneď sa uspokojím. „Prepáčte, pán doktor, budem ticho, len ma neuspávajte.“

„No dobre,“ zavrčí a znova berie inštrumenty. Je blondák, najviac tridsaťročný, na tvári má jazvy po sečných ranách a odporné zlaté okuliare. Badám, že ma teraz úmyselne trápi, rýpe sa mi len tak v rane a škúli na mňa ponad okuliare. Zatnem ruky do držiakov; radšej skapem, akoby som mukol.

Vyloví črepinu a hádže mi ju. Zdá sa, že je spokojný s mojím správaním, lebo ma starostlivo obväzuje a hovorí: „Zajtra idete domov.“ Potom mi dávajú nohu do sadry. Keď som opäť spolu s Kroppom, rozprávam mu, že asi už zajtra príde lazaretný vlak.

„Musím sa pozhovárať s feldvéblom od sanitárov, aby sme zostali spolu, Albert.“

Podarí sa mi venovať feldvéblovi dve cigary s pásikmi a poviem mu pritom pár priliehavých slov. Očucháva ich a spytuje sa: „Máš viac?“

„Za dobrú hrsť,“ hovorím, „a môj kamarát,“ ukážem na Kroppa, „tak isto. Radi by sme vám ich zajtra ráno odovzdali spolu z okna lazaretného vlaku.“

Samozrejme, chápe, pričuchne si a povie: „V poriadku.“

V noci nespíme ani chvíľku. V našej sále zomrie sedem ľudí. Jeden z nich skôr, ako začne chrčať, spieva vysokým flstulovým tenorom chorály. Iný predtým vyliezol z postele k oknu. Leží pod oknom, akoby sa chcel naposledy poďivať von.

Naše nosidlá stoja na nádraží. Čakáme na vlak. Prší a nádražie nemá strechu. Deky máme tenké. Čakáme už dve hodiny.

Feldvébel sa stará o nás ako matka. Hoci mi je veľmi zle, nepúšťam náš plán z hlavy. Len tak mimochodom mu ukážem balíčky a dám mu jednu cigaru ako preddavok. Zato nás feldvébel prikryje celtou.

„Človeče, Albert,“ spomeniem si, „naša posteľ s nebesami a mačka.“

„A kreslá,“ dodáva.

Áno, kreslá z červeného plyšu. Po večeroch sme na nich sedávali ako kniežatá a dohodli sme sa, že ich budeme na hodinu prenajímať. Za hodinu jedna cigareta. Bol by to bezstarostný život a kšeft.

„Albert,“ napadá mi, „a naše vrecia so žrádlom.“

Zosmutneli sme. Tie vrecia by sa nám zišli. Keby vlak odchádzal o deň neskôr, Kat by nás určite našiel a prinesol nám tie krámy.

Prekliaty osud. V žalúdku máme múčnu polievku, mizernú lazaretnú stravu a v našich vreclach sú konzervy s pečenou bravčovinou. Sme však takí slabí, že sa už ďalej nemôžeme nad tým rozčuľovať.

Keď sa nadržanom zjaví vlak, sú nosidlá načisto premoknuté. Feldvébel sa stará, aby sme sa dostali do toho istého vagóna. Je tu veľa sestier Červeného kríža. Kropka ukladajú dolu. Nadvihnú ma a ukladajú do postele nad ním.

„Preboha,“ vyletí mi odrazu.

„Čo je?“ spytuje sa sestra.

Znova sa pozriem na posteľ. Je potlahtnutá sneho-

bielym plátnom, nepredstaviteľne čistým plátnom, čo má ešte priehyby po žehlení. Moja košeľa však nebola praná šesť týždňov a je samá špina.

„Nemôžete sa sám vydlapať?“ spytuje sa sestra starostlivo.

„Ale áno,“ hovorím a potím sa, „dajte ale najprv preč posteľnú bielizeň.“

„Prečo?“

Prípadám si ako sviňa. Sem si mám ľahnúť? „Bude predsa . . .“ Váham.

„Trocha sa zašpiní?“ spytuje sa povzbudzujúco. „To nič, tak ju potom znova vyperieme.“

„Nieee, to nie,“ hovorím rozčúlene. Na tento nápor kultúry som nedorástol.

„Za to, že ste ležali vonku v zákopoch, môžeme vyprať nejakú tú posteľnú plachtu,“ pokračuje sestra.

Pozriem sa na ňu, je ani cukrík, mladá, čistá a jemná, ako všetko tu, nemožno pochopiť, že to nie je iba pre dôstojníkov, necítim sa tu dobre, ba dokonca akosi ohrozený.

No napriek tomu sa správa ani katov pomocník, núti ma, aby som všetko povedal. „Je to iba . . .“, prestanem, musí predsa rozumieť, na čo myslím.

„Tak čo ešte?“

„Kvôli všiam!“ vykokcem konečne.

Smeje sa. „Tie sa musia mať tiež raz dobre.“

Teraz mi to môže byť jedno. Štverám sa na posteľ a prikryjem sa.

Čias ruka šmátra po deke. Feldvébel. Odchádza s cigarami.

Po hodine zbadáme, že sa vezieme.

V noci sa prebudím. Aj Kropp sa hýbe. Vlak sa ticho pohybuje po koľajniciach. Všetko je nepochopiteľné: posteľ, vlak, domov. Zašepkám: „Albert!“

„No.“

„Nevieš, kde je tu latrína?“

„Myslím, že naproti vpravo.“

„Pozriem sa.“ Je tma, šmátram po okraji postele a chcem opatrne zliezť. Nemám si o čo oprieť nohu, šmyknem sa, gypsová noha je nanič, a s rachotom spadnem na dlážku.

„Doparoma,“ zahreším.

„Udrel si sa?“ spytuje sa Kropp.

„Veď si počul,“ vrčím, „moja palica . . .“

Vzadu sa na vagóne otvárajú dvere. Prichádza sestra so svetlom a díva sa na mňa.

„Vypadol z postele.“

Skúša mi pulz a siaha na čelo. „Horúčku nemáte.“

„Nie,“ súhlasím.

„Snívalo sa vám niečo?“ spytuje sa.

„Tak akosi,“ odpovedám vyhýbavo. A opäť začína vypytyvanie. Pozerá na mňa jasnými očami, je obdivuhodne čistá, a tým menej jej môžem povedať, čo chcem. Zase ma ukladajú hore. To môže pekne dopadnúť. Keď odíde, musím sa hneď znova pokúsiť zísť dolu. Keby bola stará, šlo by ľahšie vysvetliť jej, o čo ide, ale táto je celkom mladá, má najviac dvadsaťpäť rokov, nedá sa nič robiť, nemôžem jej to povedať.

Teraz mi prichádza na pomoc Albert, neokúňa sa, ostatne sa ho to ani netýka. Zavolá za sestrou. Sestra sa obráti. „Sestra, on chcel . . .“ ale ani Albert nevie, ako by sa mal jemne a slušne vyjadriť. Medzi sebou vonku sme používali jedno jediné slovo, ale tu v spoločnosti takej dámy . . . Odrazu si predsa spomenie na školské časy a súvislo dokončí: „Chcel by na stranu, sestra.“

„Ach tak,“ povie sestra. „Preto predsa nemusí so sadrovým obvazom liezť z postele. Čo by ste chceli?“ obráti sa na mňa.

Vyľakal som sa na smrť nad týmto novým obratom, lebo nemám ani poňatia, ako sa tomu odborne hovorí. Sestra mi prichádza na pomoc. „Na malú, alebo na veľkú?“

Takáto blamáži! Potím sa ani blázon a rozpačito hovorím: „Tak teda na malú.“

Nech je, ako chce, predsa mám trochu šťastia.

Dostanem fľašu. Po niekoľkých hodinách nie som už jediný a do rána sme si už zvykli a bez ostychu si pýtame, čo potrebujeme.

Vlak ide pomaly. Občas sa zastaví, vyložia mŕtvych. Zastavuje často.

Albert má horúčku. Je mi obstojne, zranenie síce bolí, ale horšie je, že pod sadrovým obvázom asi zostali vši. Strašne to svrbí a nemôžem sa poškrabať.

Dni predriememe. Krajina ticho plynie za oknami. Na tretiu noc sme v Herbesthale. Sestra mi povie, že Alberta na ďalšej stanici vyložia, lebo má horúčku. „Kam až ide vlak?“ spytujem sa.

„Do Kolína nad Rýnom.“

„Albert, zostaneme spolu,“ hovorím, „počúvaj.“ Keď najbližšie príde sestra, zadržím dych. Tvár mi puchne a červenie. Sestra sa zastaví. „Máte bolesti?“

„Áno,“ stenám, „tak odrazu.“

Dá mi teplomer a ide ďalej. Nebol by som sa učil u Kata, aby som nevedel čo a ako. S týmito vojenskými teplomermi sa nerátalo na skúsených vojakov. Ide len o to, dostať ortuť hore, potom už zostane stáť v tenkej trubličke a neklesne.

Strčím si teplomer šikmo dolu pod pazuchu a ukazovákom doň neustále ťukám. Potom ním opačne zatrepem. Hneď mám 37,9. To je ale málo. Opatrne podržím pod teplomerom zápalku a stúpne na 38,7.

Keď sa sestra vráti, zasa sa nadujem, prerývane dýcham, hľadím na ňu vypúlenými očami, nepokojne sa mrvím a šepkám: „Už to nemôžem vydržať.“

Poznamená si moje meno na papierik. Viem, sadrový obvaz mi otvorí iba v najnutnejšom prípade.

Vyložia ma spolu s Albertom.

Ležíme v katolíckej nemocnici, v tej istej izbe. Je to veľké šťastie, lebo katolícke nemocnice sú známe dobrou opaterou a stravou. Lazaret je naplno obsadený ranenými z nášho vlaku a je medzi nami veľa ťažkých prípadov. Dnes ešte nebude prehliadka, lebo je málo

lekárov. Po chodbe neustále prechádzajú ploché vozíky s gumenými kolesami a vždy na nich niekto leží. Prekliate — byť takto natiahnutý — dobre, ak človek môže spať.

Noc je veľmi nepokojná. Nikto nemôže spať. Nadránom trochu zadriememe. Keď sa prebudím, už je svetlo. Dvere sú otvorené a z chodby počujem hlasy. Aj ostatní sa prebudia. Jeden, čo je tu už niekoľko dní, nám vysvetľuje, o čo ide: „Tu hore na chodbe sa každé ráno modlia sestry. Hovoria tomu ranná pobožnosť. A aby sme z toho tiež niečo mali, otvárajú dvere.“

Určite to mienia dobre, ale nás bolia hnatý a hlavy.

„Taký nezmysel,“ hovorím, „akurát, keď človek trochu zaspal.“

„Tu hore ležia ľahšie prípady, preto tu býva pobožnosť,“ odpovie.

Albert zastená. Nazlostí ma to a zakričím: „Ticho tam vonku.“ O chvíľu sa zjaví sestra. V čierno-bielom rúchu mi pripomína ohrievač na kávu. „Zatvorte predsa dvere, sestra,“ povie niekto. „Modlíme sa, preto sme otvorili dvere,“ odpovie sestra.

„Chceme ešte spať.“

„Modlitba je lepšia ako spánok.“ Stojí tu a nevinne sa usmieva. „Napokon už je sedem hodín.“

Albert znova zastená. „Zatvorte dvere!“ kričím.

Je úplne zmätená, také niečo zrejme nemôže pochopiť. „Modlíme sa predsa aj za vás.“

„To je fuk! Zatvorte!“

Zmizne a dvere nechá otvorené. Litanie sa znova ozvú. Rozzúrím sa a revem: „Rátam do troch. Ak to dovedy neskončí, tak tam niečo praštim.“

„Aj ja,“ prehlasuje niekto.

Rátam do piatich. Potom chytám fľašu, zacielim a hodím ju cez dvere na chodbu. Rozletí sa na tisíc kúskov. Hlasy stíchnu. Objaví sa kŕdeľ sestier a šomre. „Zatvoríť dvere!“ kričíme.

Stiahnu sa. Tá malá, čo tu bola predtým, ide posledná. „Pohani,“ zašvitorí, dvere však zatvorí. Zvíťazili sme.

Na obed prichádza lazaretný inšpektor a nadáva nám. Sľubuje nám pevnosť a ešte horšie. Lazaretný inšpektor, rovnako ako inšpektor proviantúry, je síce niekto, kto nosí dlhú šablú a náplecníky, ale vlastne je to úradník, ktorého neberie vážne ani nováčik. Preto ho necháme, nech si hovorí. Čo sa nám už môže stať.

„Kto hodil fľašu?“ spytuje sa.

Ešte sa nestačím rozhodnúť, či sa mám prihlásiť, niekto povie: „Ja!“

Vzpriami sa muž s rozčuchanou bradou. Všetci sme napätí, prečo sa hlási.

„Vy?“

„Áno. Rozčúli som sa, že nás zbytočne zobudili, stratil som súdnosť a nevedel som, čo robím.“ Hovorí ako kniha.

„Ako sa voláte?“

„Náhradný záložník Josef Hamacher.“

Inšpektor odchádza.

Všetci sú zvedaví. „Prečo si sa vlastne prihlásil? Veď si to predsa neurobil!“

Zaškerí sa. „Na tom nezáleží. Mám to na papieri.“

Každý pochopí. Kto to má na papieri, môže robiť, čo chce.

„Áno,“ rozpráva, „ranilo ma do hlavy a mám potvrdenie, že som občas nepríčetný. Odvtedy mi je hej. Neslobodno ma dráždiť. Mne sa nič nestane. Ten sa bude dolu riadne zlostiť. A hlásil som sa, lebo ma to hádzanie zabávalo. Keď zajtra opäť otvoría dvere, budeme hádzať zas.“

Sme spokojní. Keď je s nami Josef Hamacher, môžeme riskovať všetko.

Potom prichádzajú po nás nehluché, ploché vozíky. Obväzy sú polepené. Reveme ani býky.

Na našej izbe ležíme ôsmi. Najťažšie je ranený čiernovlasý kučeravý Peter — má komplikovaný prestrel pľúc. Franz Wächter vedľa neho má rozstrieľanú ruku, spočiatku to nevyzerá s ním zle. Na tretiu noc však po-

vie, aby sme zazvonili, lebo si myslí, že mu presakuje krv.

Zvoním silne. Sestra, čo má nočnú, neprichádza. Večer sme od nej príliš veľa žiadali, lebo všetci máme nové obväzy a bolesti. Jeden chcel, aby mu nohu uložila tak, druhý zas onak, tretí si pýtal vodu, štvrtému mala popraviť podhlavnicu; tučná stará sestra nakoniec zlostne zabručala a treskla dverami. Asi ráta, že to bude zase niečo podobné, a preto neprichádza.

Čakáme. Potom povie Franz: „Zazvoň ešte raz.“

Zvoním. Sestra sa neukazuje. V našom krídle je v noci iba jedna sestra, možno má prácu práve v iných izbách. „Franz, si si istý, že krváčaš?“ spytujem sa.

„Ináč nám opäť vynadá.“

„Obväz je mokrý. Nemôže niekto rozsvietiť?“

Ani to sa nedá. Vypínač je pri dverách a nikto nemôže vstať. Držím palec na tlačidlo, až si ho necítim. Možno sestra zadriemala. Majú naozaj veľa roboty a sú všetky preťažené už vo dne. A k tomu ešte to neustále modlenie.

„Máme hádzať fľaše?“ spytuje sa Josef Hamacher, ten, čo to má na papieri.

„To bude počuť ešte menej ako zvonenie.“

Konečne sa dvere otvorili. Objaví sa namrzená stará sestra. Keď však vidí, ako je to s Franzom, začne sa náhlíť a povie: „Prečo ste ma nezavolali?“ „Zvonili sme predsa. Chodiť tu nemôže nikto.“ Silno krváca a ide na preväz. Ráno má tvár špicatejšiu, žltú, hoci večer vyzeral skoro zdravo. Sestry prichádzajú teraz častejšie.

Niekedý pomáhajú aj sestry Červeného kríža. Sú dobrosrdečné, občas trochu nešikovné. Pri prestielaní často od bolesti skríkneme, a potom sú také vyľakané, že sú ešte nemotornejšie a odnášame to my.

Mníšky sú spoľahlivejšie. Vedia ako čo robiť, boli by sme ale radšej, keby boli trochu veselšie. Niektoré síce majú humor, sú jedinečné. Kto by sestre Libertine neurobil, čo jej na očiach vidí, tejto ohromnej sestre, ktorá

šíří dobrou náladu v celom krídle, len čo sa zďaľky ukáže? A takých je tu viac. Skočili by sme za ne do ohňa. Nemôžeme si sťažovať, mníšky sa starajú o nás ako o civilistov. Keď si človek spomenie na lazarety v garnizónach, kde sa musí ležať v posteli so zbraňou v ruke, dostáva strach.

Franz Wächter sa už z toho nedostane. Jedného dňa ho odvezú a už sa nevracia. Josef Hamacher vie, o čo ide: „Toho už nikdy neuvidíme. Odviezli ho do smrtnej izby.“ „Čo za smrtná izba?“ spytuje sa Kropp.

„Čo to vlastne je?“

„Malá izba na konci chodby. Kto už melie z posledného, tak ho tam odvezú. Sú v nej dve postele. Všade ju volajú smrtná izba.“

„Načo to robia?“

„Nemajú potom toľko práce. Je to pohodlnejšie, lebo izba leží hneď pri výťahu do márnice. Možno aj preto, aby nik nezomieral na izbách; kvôli ostatným. A môže sa o neho aj lepšie starať, keď leží sám.“

„Čo však on?“

Josef mykne plecami. „Zvyčajne už o tom veľa nevie.“

„A vie o tej izbe každý?“

„Kto je tu dlhšie, tak to samozrejme vie.“

Odpoľudnia uložia na Wächterovu posteľ nového pacienta. Po niekoľkých dňoch zoberú aj jeho preč. Josef urobí veľavravné gesto. Vidíme prichádzať a odchádzať viacerých.

Niekedy sedia na posteliach príbuzní a plačú, alebo ticho a rozpačito sa rozprávajú. Akási starena nechce vôbec odísť, cez noc tu však nemôže zostať. Na druhý deň prichádza zavčas ráno, ale predsa nie dosť skoro, lebo keď podíde k posteli, leží na nej už niekto iný. Musí do márnice. Jablká, čo priniesla, rozdá nám. Aj malému Petrovi je horšie. Jeho teplotný lístok vyzerá škarredo a jedného dňa zastane pri jeho posteli plochý vozík. „Kam?“ spytuje sa.

„Do preväzovne.“

Zdvihnú ho. Sestra urobí chybu; z vešlaka berie aj jeho blúzu a položí ju na vozík, aby nemusela dva razy chodiť. Peter hneď vie, o čo ide, a chce sa zvaliť z vozíka. „Tu zostanem!“

Zadržia ho. Kričí ticho, lebo má rozstriekané pľúca. „Nechcem do smrtnej izby.“ „Ideme predsa do prevádzovne.“

„Načo vám je moja blúza?“ Nemôže viac hovoriť. Chrčí, vzrušene šepká: „Nechajte ma tu!“

Neodpovedajú a vezú ho von. Pred dverami sa pokúša nadvihnúť. Čierna kučeravá hlava sa mu trasie, oči má plné slz. „Vrátim sa! Vrátim sa!“ zavolá.

Dvere sa zatvoria. Všetci sme vzrušení, ale mlčíme. Konečne povie Josef: „Už nejeden to povedal. Ale keď je človek raz tam, tak nevydrží.“

Operujú ma a dva dni zvraciam. Kosti sa mi nechcú zrásť, hovorí lekárov píšár. Inému zrástli zle, tak mu ich znovu lámu. Je to bieda.

Pribudli nám aj dvaja mladí vojaci s plochými nohami. Šéflekár to pri vizite objaví a rozradostnene sa pri nich pristaví. „To napravíme,“ rozpráva, „urobíme malú operáciu, a hneď budete mať normálne nohy. Zapíšte ich, sestra.“

Keď je preč, Josef, ktorý vie všetko, ich varuje: „Nedajte sa operovať! To je starého vedecký koníček. Je celkom divý do každého, čo sa mu dostane do rúk. Bude vám operovať ploché nohy a naozaj ich už potom nebudete mať, ale namiesto nich budete mať konské kopytá a celý život budete musieť chodiť o barlách.“

„Čo máme teda robiť?“ spytuje sa jeden.

„Povedať nie! Ste tu nato, aby ste si vyliečili zranenia a nie ploché nohy. V poli ste ich nemali? Tak vidíte! Teraz ešte viete chodiť, ale keby vás mal raz starý pod nožom, budete mrzáci. Potrebuje pokusné králiky, pre neho je vojna ohromná príležitosť, ako pre všetkých lekárov. Pozrite sa raz do oddelenia dolu; plazí sa tam tucet ľudí, ktorých operoval. Poďakovali sú tu od štrnásťteho-pätnásteho roku, celé roky. Ani jeden z nich ne-

chodí lepšie ako predtým, takmer všetci horšie, väčšina z nich stále so sadrou. Každého polroka ich objaví a láme im kosti znova a zakaždým sľubuje úspech. Zapamätajte si, že to nesmie urobiť, ak poviete nie.“

„Ale, človeče!“ povie ustato. „Radšej nohy ako hlava. Či vieš, čo ťa čaká, keď budeš znovu vonku? Nech si so mnou robia, čo sa im zachce, len keď sa dostanem domov. Lepšia je konská noha než smrť.“ Druhý, mladší, v našich rokoch, nechce. Na druhý deň ráno nechá starý zniesť oboch dolu, nahovára ich a osopuje sa na nich tak dlho, až obaja napokon prívolia. Čo iné môžu robiť. Sú obyčajní vojaci a on je veľké zviera. Privádzajú ich v narkóze a v sadre.

Albertovi sa vedie zle. Odvezú ho a amputujú. Zoberú mu celú nohu. Teraz už takmer vôbec nehovorí. Raz povie, že sa zastrelí, len keby sa dostal k revolveru.

Prichádza nový transport. Do našej izby dajú dvoch slepcov. Jeden z nich, celkom mladý, je hudobník. Keď mu dávajú sestry jesť, nikdy nemajú pri sebe nôž, raz im ho už vytrhol. Aj pri všetkej opatrnosti sa takmer stane nešťastie. Večer, keď ho sestra kfmí, odvolajú ju od jeho postele, a tak zatiaľ postaví tanier s vidličkou na jeho stolík. Šmátra po vidličke, schytí ju a vrazí si ju celou silou do pŕs, potom chytí topánku a tlčie z celej sily na rukoväť. Kričíme o pomoc a traja chlapi majú čo robiť, aby mu zobrali vidličku. Tupé zuby vnikli dosť hlboko. Nadáva nám celú noc, takže nik nemôže spať. Ráno dostáva kŕče a kričí.

Zase sa uvoľňujú postele. Dni sa mŕňajú v bolestiach a strachu, stonaní a chrčaní. Ani smrtná izba už nestačí, je príliš malá; ľudia umierajú v noci aj na našej izbe. Ide to totiž oveľa rýchlejšie, ako to sestry môžu predvídať.

Jedného dňa sa rozletia dvere, vchádza plochý vozík a bledý, vychudnutý, ale vzpriamene a triumfujúco, s rozčuchanými čiernymi kudrnatými vlasmi sedí na nosidlách Peter. Rozžiarená sestra Libertina ho prisunie k je-

ho starej posteli. Vrátil sa zo smrtnej izby. Už dávno sme ho pokladali za mŕtveho.

Obzerá sa: „Čo povieť teraz?“

Aj Josef musí uznať, že také niečo vidí prvý raz.

Pomaly smú podaktorí vstať. Aj ja dostávam barly, aby som mohol hopkať po izbe. Veľa ich nevyužívam, nemôžem zniesť Albertov pohľad, keď idem cez izbu. Hľadí na mňa tak čudne. Preto sa niekedy vytratím na chodbu, tam sa môžem voľnejšie pohybovať.

O poschodie nižšie ležia ranení do brucha a chrbtice, ranení do hláv a obojstranne amputovaní. V pravom krídle ranení do čelustí, otrávení plynom, ranení do nosa, uší a hrdla. V ľavom krídle slepí a ranení do pľúc, panvy, kĺbov, obličiek, slabiny, žalúdka. Až tu vidno, kde všade môže človeka zasiahnuť.

Dvaja zomrú na tetanus. Koža im spopolavie, údy ochrnú, nakoniec žijú — dlho — už iba oči. Niektorí ranení majú vyviazaný rozstrieľaný úd na akejsi šibenici voľne vo vzduchu. Pod ranou je položená misa, do ktorej kvapká hnis. Každé dve-tri hodiny nádobu vymieňajú. Iní ležia v napínacom obvaze s ťažkými závažiami na posteli. Vidím rany do čriev, ktoré sú stále plné výkalov. Lekárov písár mi ukazuje röntgenové snímky rozmliaždených paniev, kolien a pľiec.

Človek nemôže pochopiť, že takéto rozbité telá majú ešte ľudské tváre, v ktorých pulzuje každodenný život. A toto je iba jediný lazaret, jedno jediné oddelenie — v Nemecku sú ich státisíce, státisíce vo Francúzsku, státisíce v Rusku. Aké nezmyselné je všetko, čo sa napísalo, urobilo, vymyslelo, keď je niečo také možné! To všetko musí byť lož a ničomnosť, keď kultúra tisícročí nemohla zabrániť, aby sa preliali potoky krvi, aby pre státisíce existovali tieto väzenia múk. Až v lazarete človek vidí, čo je vojna.

Som mladý, mám dvadsať rokov, zo života však nepoznám nič, iba zúfalstvo, smrť, strach a najnezmyselnejšie povrchnosti s priepasťou utrpenia. Vidím, ako sa

proti sebe ženú národy, ktoré sa mlčky, nevedome, po-
chabo, poslušne, nevinne zabíjajú. Vidím, že najmúdrej-
šie mozgy sveta vynachádzajú zbrane a slová, aby sa to
všetko robilo ešte rafinovanejšie a trvalo to ešte dlhšie.
A tak ako ja, vidia to všetci v mojich rokoch tu aj na
druhej strane, na celom svete, prežíva to so mnou celá
moja generácia. Čo urobia naši otcovia, keď raz povsta-
neme a predstúpime pred nich a budeme žiadať vyúčto-
vanie? Čo očakávajú od nás, keď nebude vojna? Roky
bolo naším zamestnaním zabíjanie — bolo to prvé naše
zamestnanie. Naše vedomosti o živote sa obmedzujú na
smrť. Čo sa potom má ešte stať? A čo z nás má byť?

Najstarší na našej izbe je Lewandowski. Má štyridsať
rokov a leží tu už desať mesiacov v nemocnici s ťažkým
prestrelom brucha. Iba posledné týždne môže zhrbeno
trocha pokuľhávať.

Už niekoľko dní je veľmi vzrušený. Napísala mu žena
z malého hniezda v Poľsku, kde býva, zohnala dohroma-
dy toľko peňazí, aby ho mohla prísť navštíviť.

Je na ceste a každý deň môže dojsť. Lewandowskému
už nechutí jesť, dokonca podaruje aj červenú kapustu
s pečenou klobásou, z ktorej zjedol iba zopár súst. Ne-
ustále sa moce s listom po izbe, každý ho už veľakrát
čítal, poštové pečiatky už bohvie koľkokrát preskúmali.
Písmo sa už nedá ani rozoznať od masných flakov a sto-
pách po prstoch, a čo sa má stať, stane sa: Lewandowski
dostane horúčku a musí znova do postele.

Nevidel ženu dva roky. Medzitým porodila dieťa, ktoré
prinesie so sebou. Lewandowski sa však zamestnáva nie-
čím iným. Dúfal, že keď mu príde stará, dostane povo-
lenie na vychádzku, lebo je jasné: Vidieť ju je celkom
pekné, ale keď má človek zase po toľkom čase svoju že-
nu, chce, ak je to možné, predsa ešte niečo viac.

Lewandowski to s nami preberal dlhé hodiny, lebo
na vojne sa z toho nerobia žiadne tajnosti. Nikto na tom
nič nevidí. Tí, čo už majú vychádzky, vyprávali o niekoľ-
kých ideálnych kútoch v meste, o záhradách a parkoch,

kde by ho nik nerušil, jeden vedel dokonca o malej izbe.

Čo to však všetko pomôže, Lewandowski leží v posteli a má starosti. Život ho už nebaví, ak toto bude musieť prepásť. Utešujeme ho a sľubujeme, že to už voľajako vyriešime.

Na druhý deň odpoľudnia sa zjaví jeho žena, malé, vyschnuté stvorenie s bojazlivými a roztekanými vtáčimi očami, v akejsi čiernej mantile s naberaným golierom a mašličkami, pánbohvie po kom to zdedila.

Niečo ticho zamrmle a zostáva ostýchavo stáť pri dverách. Prestraší ju, že je nás tu šesť chlapov.

„No, Marja,“ hovorí Lewandowski a ohryzok mu nebezpečne poskakuje, „môžeš pokojne vojsť, nič ti neurobia.“ Obchádza izbu a každému podáva ruku. Potom ukazuje dieťa, ktoré medzitým pošpinilo plienky. Má so sebou veľkú perleťou vykladanú tašku, vyberie z nej čistú plienku a dieťa obratne previnie. Tým prekonáva prvé rozpaky a začnú sa zhovárať.

Lewandowski je ako na tŕní, škúli stále na nás svojimi vypúlenými očami, očividne nešťastne. Je vhodný čas, je po lekárskej vizite, najviac, ak by sa do izby pozrela niektorá sestra. Preto ide jeden ešte raz von — zistiť situáciu. Vracia sa a kývne. „Nikde ani noha. Tak jej to už povedz Johann a pracuj.“

Zhovárajú sa po poľsky. Žena sa začervená a rozpačito zdvihne oči. Dobromyseľne sa usmejeme a robíme gestá, akože čo je na tom! Čert nech vezme všetky predsudky, tie sú na iné časy, tu leží stolár Johann Lewandowski, vojak, z ktorého vojna urobila mrzáka, a to je jeho žena, ktovie, kedy ju znova uvidí, chce ju mať, tak nech ju má a basta.

Dvaja sa postavlia pred dvere, aby zadržali a zabavili sestry, ak by išli náhodou okolo. Budú dávať pozor asi štvrťhodinu.

Lewandowski môže ležať iba na boku, preto mu jeden z nás podkladá pod chrbát ešte zopár podušiek, Albert dostáva do opatery dieťa, potom sa trocha otočíme, čier-

na mantila zmizne pod dekou a my o nič sa nestaráme a hlučne mažeme skat.

Všetko ide dobre. Mám v ruke krížové sólo a pred nami je runda. Preto takmer zabúdame na Lewandowského. Po chvíli začína dieťa vrieskať, hoci ho Albert zúfalo natriasa. Potom to trocha zapraská a zašuští, a keď sa len tak náhodou obzrieme, vidíme, že dieťa má fľašku v ústach a že je opäť pri matke. Klapalo to. Cítime sa teraz ako veľká rodina, žena sa rozveselila a Lewandowski tu leží spotený a žiarí.

Žena vyberá čosi z tašky, objavuje sa pár dobrých klobás, Lewandowski slávnostne berie nôž a krája klobásu. S veľkým gestom ukazuje na nás — a malá, vysušená žena ide od jedného k druhému, usmieva sa na nás a rozdeľuje klobásu, a pritom vyzerá celkom pekná. Hovoríme jej mama, ona sa raduje a natriasa nám podhlavnice.

Po niekoľkých týždňoch musím chodiť každé ráno do Zanderovho oddelenia na rehabilitáciu. Tam mi rozcvičujú nohu. Ruka sa mi už dávno zahojila.

Z poľa prichádzajú nové transporty. Obväzy už nie sú z látky, ale z bieleho krepového papiera. Vonku je nedostatok obväzového materiálu.

Albertov kýptik sa dobre hojí. Rana sa už takmer zaceľila. O niekoľko týždňov má ísť na oddelenie protéz. Stále hovorí málo a je oveľa vážnejší ako predtým. Často sa zasekne uprostred reči a hľadá strnulo pred sebou. Keby tu nebol s nami, už by bol dávno skoncoval. Z najhoršieho sa už dostal. Niekedy sa prízerá, keď hráme skat.

Dostávam dovolenku na zotavenie.

Matka ma nechce pustiť preč. Je hrozne slabá. Všetko je ešte horšie ako naposlědy.

Potom ma vyžiada môj regiment a idem znova naspäť do poľa.

Rozlúčka s priateľom Albertom Kroppom je ťažká. Ale na vojne si na to človek časom zvykne.

XI

Týždne už nerátame. Keď som sa vrátil, bola zima. Granáty padali na zamrznuté hrudy, a tie boli rovnako nebezpečné ako črepiny. A teraz sú stromy opäť zelené. Náš život sa strieda medzi frontom a barakmi. Čiastočne sme si už na to zvykli, lebo vojna je príčinou smrti ako rakovina a tuberkulóza, ako chrípka a úplavica. Iba smrtné prípady sú teraz oveľa častejšie, rôznorodejšie a strašnejšie.

Naše myšlienky sú ako hĺna, hnetie ich striedanie dní — sú dobré, keď máme pokoj a mŕtve, keď ležíme v ohni. Kráterové polia von i zdnu.

Všetci sú takí, nielen my — čo bolo predtým, neplatí a už to ani nevlame. Rozdiely vytvorené vzdelaním a výchovou sú takmer zmazané a sotva sa dajú rozoznať. Sú občas výhodné pri využívaní nejakej situácie, prinášajú aj nevýhody, lebo vyvolávajú zábrany, ktoré treba najprv prekonať. Boli sme ako mince z rôznych krajín, ktoré roztavili, a teraz všetky nesú znak toho istého razidla. Kto chce spoznať rozdiely, musí podrobne preskúšať materiál. Sme vojaci a až potom akýmsi zvláštnym a hanblivým spôsobom ešte jedinci.

Je to veľké bratstvo, čo zriedkavo zjednocuje do akéhosi stupňa života, odlesk kamarátstva z národných plesní, pocit solidarity trestancov a zúfalá spolupatričnosť odsúdených na smrť, bratstvo, ktoré sa z napätia a osamotenosti smrti rodí uprostred nebezpečia a celkom nepatetickým spôsobom užíva letmo získané hodiny. Keby to chcel niekto hodnotiť, je to heroické i banálne, kto by to však chcel?

Je to napríklad v tom, keď Tjaden pri hlásenom nepriateľskom útoku v divokom chvate hádže do seba hrachovú polievku so slaninou, lebo nevie, či bude o hodinu ešte žiť. Dlhو sme o tom debatovali, či je to správne alebo nie. Keď to zavrhuje, hovorí, že treba rátať s prestre-

lom brucha, ktorý je s plným žalúdkom nebezpečnejší ako s prázdny.

To sú naše problémy, sú vážne a nemôže to ani ináč byť. Život tu, na hranici smrti, má hrozne jednoduchú líniu, obmedzuje sa na najnutnejšie, všetko ostatné sa pohrúžilo do tupého spánku. To je naša primitívnosť a naša záchrana. Ak by sme boli diferencovanejší, už dávno by sme sa boli zbláznili, dezertovali alebo padli. Je to ako expedícia do oblasti večného ľadu, kde každý prejav života smie slúžiť iba zachovaniu existencie a je podriadený tomuto cieľu. Všetko ostatné musí stáť bokom, lebo by zbytočne vyčerpávalo sily. To je jediný spôsob, ako sa zachrániť; často sa cítim sám pred sebou ako pred cudzincom, keď v tichých hodinách záhadný odlesk minulosti ako matné zrkadlo stavia obrysy mojej terajšej existencie mimo mňa, a ja sa potom nad tým čudujem, ako sa to nepomenovateľné aktívum, čo sa nazýva život, prispôbovalo aj tejto forme. Všetky ostatné prejavy spia zimným spánkom, život je iba v trvalom strehu proti hrozbe smrti; život z nás urobil mysliace zvery, aby nám dal zbraň inštinktu, prešpikoval nás otupenosťou, aby sme sa nezrútili od hrôz, ktoré by nás pri jasnom a uvedomelom myslení prepadli, prebudil v nás cit kamarátstva, aby sme unikli priepasti opustenosti, prepožičal nám ľahostajnosť divochov, aby sme napriek všetkému vnímali každý pozitívny moment a nahromadili ako rezervu proti náporu veľkého Nič. Tak žijeme uzavretý, tvrdý, najpovrchnejší život a len občas nejaká udalosť vykrehne iskry. Potom ale prekvapivo vyšľahne plameň ťažkej a hroznej túžby po živote.

To sú nebezpečné okamžiky, ktoré nám ukazujú, že prispôbenie sa je predsa len umelé, že to nie je jednoducho pokoj, ale najvyššie vypätie k pokoji. Navonok sa spôsobom života sotva líšime od černocho v pralese, ale zatiaľ čo títo môžu byť iba takí, akí sú a vypätím svojich síl sa môžu ďalej vyvíjať, s nami je to naopak: naše vnútorné sily sú zamerané nie na ďalší rozvoj, ale

na návrat k primitívizmu. Černosi sú takí napätí i prirodzene, my len s krajným vypätím a násilú.

A v noci, keď sa budíme zo sna, premožení a vydaní napospas okúzleniu vallacích sa vidín, s úľakom cítime, aký biedny je múr a hranica, čo nás delia od temnôt. Sme malé plamienky, ktoré núdzovo ochraňujú slabé steny pred búrkou zničenia a nezmyselnosti, v ktorej plápoláme a občas sa takmer topíme. Potom sa tlmený šum bitky mení na začarovaný kruh, čo nás obklopuje, uzavrieme sa do seba a s rozšírenými očami hľadáme do noci. Upokojuje nás iba dych spiacich kamarátov. A tak očakávame ráno.

Každý deň i každá hodina, každý granát a každý mŕtv vy ohlodávajú tento biedny múr a roky ho rýchlo odierajú. Vidím, ako sa pomaly okolo mňa rúca.

Napríklad aj tá hlúpa historka s Deteringom.

Patril medzi tých, čo žili iba pre seba. Jeho nešťastím bolo, že zbadal v záhrade čerešňu. Práve sme sa vracali z frontu a v zákrute neďaleko novej ubikácie zrazu sme v rannej hmle uvideli čerešňu. Nemala ešte lístie, ale bola samý biely kvet.

Večer sa Detering stratil. Napokon sa zjavil a v ruke niesol zopár rozkvitnutých čerešňových vetvičiek. Doberali sme si ho a spytovali sa, či ide na vohľady. Neodpovedal, len sa zvalil na posteľ. V noci som ho počul hrmotiť, akoby sa balil. Tušil som voľačo nedobré, šiel som za ním. Tváril sa akoby nič, ale povedal som mu: „Nevyveď nejakú hlúposť, Deteringi!“

„Ale čo si, nemôžem spať.“

„Načo sú ti čerešňové vetvičky?“

„Azda si ešte smiem priniesť čerešňové vetvičky,“ odpovedal zaryto; a po chvíľke: „Doma mám veľkú ovocnú záhradu s čerešňami. Keď zakvihnú, vyzerajú zo senníka ako veľká posteľná plachta, také sú biele. Práve teraz kvitnú.“

„Možno čoskoro dostaneš dovolenku. Alebo ťa ako sedliaka odvelia.“

Prikyvuje, avšak duchom je neprítomný. Keď sú títo sedliaci dojatí, dostanú zvláštny výraz, ako krava a roz-túžený boh dohromady, napoly hlúpy a napoly strhujúci. Aby som ho priviedol na iné myšlienky, pýtam si od ne-ho kúsok chleba. Bez slova mi ho podá. Je to podozrivé, lebo ináč je skúpy. Preto nespím. Nič sa nestane, ráno sa správa ako zvyčajne.

Pravdepodobne si všimol, že som dával naňho pozor. V nasledujúce ráno je však preč. Viem to, nikomu nič nepoviem, aby získal čas, možno sa prešmykne do Ho-landska. Už sa to mnohým podarilo.

Pri rozkaze zistia, že chýba. O týždeň sa dozvieme, že ho chytili poľní žandári, tí komisiní policajti, ktorý-mi každý opovrhuje. Vybral sa smerom do Nemecka — bolo to vopred beznádejné — a rovnako prirodzene za-čal všetko veľmi nerozumne. Každému muselo byť jasné, že útek bola iba túžba po domove a momentálne pomätenie. Ako to však môžu chápať radcovia vojen-ských súdov sto kilometrov za línou? Viac sme o ňom nepočuli.

Aj inými spôsobmi — ako z prehriatych parných kot-lov — vyráža niekedy, čo sa nebezpečne nahromadilo. Treba ešte spomenúť ako skončil Berger.

Naše zákopy sú už dávno rozstrieľané a front je elas-tický, takže vlastne nevedieme pravú pozíčnú vojnu. Keď sa sem i tam vystrieda útok a protiútok, zostáva už iba potrhaná línia a rozhorčený boj od krátera ku kráteru. Predná línia je prerušená a všade sa zachytili skupiny, hniezda v kráteroch, z ktorých sa pokračuje v boji.

Sme v kráteri, bokom sa usalašili Angličania, rozvinu-jú krídlo a dostávajú sa nám do chrbta. Obkľúčili nás. Nemôžeme sa ani vzdať, hmla a dym sa prevažujú nad nami, nik by nepochopil, že chceme kapitulovať, azda to ani nechceme, v takýchto chvíľach to človek ani sám nevie. Počujeme, ako ručné granáty vybuchujú stále bližšie. Guľometom ostreľujeme predný polkruh. Voda

z chladiča sa vyparila, rýchlo si požávame debničky od pásov, každý do nich sika, a tak máme opäť vodu a môžeme páliť. Za nami to však praská stále bližšie. Zatiaľ čo je po nás.

Vtom spustí iný guľomet na najmenšiu vzdialenosť. Trčí v kráteri vedľa nás, dovliekol ho Berger, a teraz sa rozvíja protiútok zozadu, sme uvoľnení a nadväzujeme spojenie dozadu.

Keď sme potom v pomerne dobrom úkryte, vypráva nosič jedla, že na vzdialenosť niekoľko sto krokov leží ranený pes — spojka.

„Kde?“ spytuje sa Berger.

Nosič jedla mu to popisuje. Berger vstáva, chce priviesť psa, alebo ho zastreliť. Ešte pred polrokom by sa o to nestaral, bol by mal rozum. Pokúšame sa ho zadržať. Keďže však skutočne ide, môžeme iba povedať: „Blázon!“ a nechať ho bežať. Tieto záchvaty frontového šílenstva sú nebezpečné, najmä ak nemožno chlapa okamžite šmariť na zem a pevne podržať. A Berger je vysoký meter osemdesiat, najsilnejší chlap z kompánie.

Vskutku potratil rozum, veď musí prejsť cez palebnú priehradu. Priženil sa to ako blesk, čo niekde číha na každého, aby do neho ušiel a posadol ho. Niektorí začnú zúriť, chcú ujsť. Veru, mali sme tu jedného, čo sa silou rukami, nohami, ústami chcel zahrabať do zeme.

Samozrejme, pritom sa aj veľa simuluje, ale aj simulovanie je vlastne príznak. Bergera, ktorý chcel odbaviť psa, odnášajú s ranou v panve a jeden z chlapov, čo ho nesú, dostal pritom dokonca guľku do lýtky.

Müller je mŕtvy. Trafila ho z najmenšej vzdialenosti svetlica do žalúdka. Žil ešte polhodiny v strašných bolestiach, pri plnom vedomí. Skôr, ako umrel, odovzdal mi náprsnú tašku a odkázal mi čižmy — tie, ktoré onedlho zdedil po Kemmerichovi. Nosím ich, sú mi akurát. Po mne ich dostane Tjaden, sľúbil som mu ich.

Müllera sme mohli pochovať, zdá sa však, že dlho nebude mať pokoj. Naše línie sa sťahujú dozadu. Na druhej strane prišlo veľa čerstvých anglických a amerických

regimentov. Majú veľmi veľa corned-beefov a bielej pšeničnej múky. A priveľa nových zbraní. Priveľa lietadiel.

A my sme vychudnutí a vyhladovení. Naša strava je zlá a obsahuje toľko náhradiek, že z nej choríme. Majitelia tovární v Nemecku zbohatli — nám úplavica trhá črevá. Tyčky v latrínach sú stále husto obsadené. Bolo by potrebné ukázať tým doma tieto úbohé, sivé, žlté, zbadačené tváre, tieto zvíjajúce sa postavy, ktorým koľka vysáva z tela krv a ktoré už viac nič nedokážu, iba sa so strhanými a bolesťou skrivenými perami na seba zaškeriť: „Nemá význam natiahnúť si zase nohavice.“

Naše delostrelectvo je vyradené — má príliš málo munície — a hlavne sú také vydraté, že strieľajú nepresne a majú rozptyl až k nám. Máme málo koní. S novými jednotkami prišli chudokrvní chlapci, čo potrebujú zotavenie a neunesú ani batoh, zomierať však vedia. Po tisícoch. Nerozumejú vôbec vojne, idú iba dopredu a nechajú sa odstreľovať. Jeden letec, len tak zo špásu, rozpráši dve takéto kompánie.

„Nemecko bude čochvíľa prázdne,“ hovorí Kat.

Nemáme nádeje, že by to raz mohlo skončiť. Na to ani nemyslíme. Človek môže dostať zásah a je mŕtvý. Môže byť zranený, a potom je najbližšou zastávkou lazaret. Ak mu niečo neamputujú, tak skôr či neskôr padne do rúk ktorémusi z tých štábnych lekárov s vojnovým záslužným krížom v gombíkovej dierke, čo mu povie: „Akože, tá trošku kratšia noha? Na fronte nepotrebujete utekať, ak máte odvahu. Schopný. Odchodí!“

Kat rozpráva jednu z príhod, čo sa širila po celom fronte od Vogéz po Flandry, o štábnom lekárovi, ktorý pri superarbitrovaní predčítava mená, a keď muž predstúpi, bez toho že by zdvihol zrak povie: „Schopný. Potrebujeme vojakov vonku.“ Predstúpi muž s drevenou protézou a štábný lekár opäť hovorí: „Schopný“. „A v tom,“ Kat zvýši hlas, „odpovie mu muž: ‚Drevenú nohu už mám, ale keď teraz pôjdem von a odstrella mi hlavu, potom si nechám urobiť drevenú a stanem sa štábnym lekárom!‘ Všetci sme veľmi spokojní s touto odpoveďou.

Sú zaiste aj dobrí lekári, a mnohí vskutku aj sú, ale každý vojak padne pri stovkách prehliadok raz do pazúr jednému z týchto lovcov hrdinov, ktorí sa namáhajú na svojom lajstri čo možno najviac céčkárov a bėčkárov zmeniť na áčkárov.

Takýchto príhod je viac a väčšinou sú oveľa trpkéjšie. Aj napriek tomu nemajú nič spoločné so vzburou a rebelantstvom, sú poctivé a nazývajú skutočnosť pravými menami, lebo na vojne je veľa podvodu, nespravodlivosti a hrubosti. Nie je to dosť, že aj napriek tomu ide regiment za regimentom do stále beznádejnejšieho boja a že útok nasleduje za útokom pri ustupujúcej a drobľacej sa línii?

Tanky, čo boli terčom posmechov, sa stali vážnou zbraňou. Prichádzajú opancierované, valia sa v dlhom rade a stelesňujú viac než čokoľvek iné hrôzy vojny.

Delá s bubnovou paľbou nevidíme, útočiacie línie protivníkov sú ľudia ako my — ale tieto tanky sú stroje, ich pásy bežia nekonečne ako vojna; more revúcich, dymiacich obrnencov, čo sa bezcitne valia do kráterov a z nich znova nezadržateľne vyliezajú nezraniteľné, čo mliaždia mŕtvych a ranených ako oceľové zvery. Scvrkávame sa pred nimi vo svojej tenkej pokožke, pred ich kolosálnou silou sa menia naše ramená na steblá slamy a naše ručné granáty na zápalky.

Granáty, plyn a tanky — rozdrvenie, rozožratie, smrť.

Úplavica, chrípka, týfus — zadusenie, uhoretie, smrť. Zákopy, lazaret, masový hrob — viac možností niet.

Raz pri útoku padol veliteľ našej kompánie Bertinck. Bol to jeden z tých skvostných frontových dôstojníkov, čo sú v každej peknej situácii vpredu. Bol s nami dva roky, bez zranenia, tak sa muselo niečo stať. Sedíme obkľúčení v akejsi diere. S oblakmi prachu vanie k nám zápach oleja a petroleja. Zbadáme dvoch vojakov s plameňometom, jeden nesie na chrbte zásobník, druhý má v rukách hadicu, z ktorej šľahá oheň. Ak sa dostanú k nám na dosah, sme stratení, lebo nemôžeme ustúpiť.

Spustíme do nich paľbu. Dostávajú sa však bližšie a vyzerá to zle. Bertinck leží s nami v jame. Keď vidí, že nemôžeme zasiahnuť, lebo sa musíme v silnej paľbe kryť, berie pušku, lezie z jamy a zacieľuje poležiačky. Páli, no vtom ho zasiahla guľka. Zostáva ležať a mieri ďalej — spustí ruku a znova mieri. Konečne zarachotí výstrel. Bertinck pustí pušku a povie: „Dobre,“ a zošmykne sa nazad. Zadný plameňometčík je zranený, padá, druhému sa vyšmykne hadica, oheň strieka na všetky strany a vojak horí.

Bertinck má prestrelenú hruď. O chvíľu mu črepina odtrhne bradu. Tá istá črepina má ešte silu roztrhnúť Leerovi bok. Leer stená a vzoprie sa na rukách; rýchlo vykrváca, nik mu nemôže pomôcť. O pár minút splasne ako prepíchnutá pneumatika. Čo mu je platné, že bol v škole taký dobrý matematik.

Mesiace sa míliajú. Leto 1918 je najkrvavejšie a najťažšie. Dni stoja ako neviditeľní anjeli obklopení zlatou a modrou farbou nad ringom ničenia. Každý vie, že vojnu prehráme. Veľa sa o tom nehovorí, ustupujeme, po poslednej veľkej ofenzíve viac nezaútočíme, nemáme ľudí, ani muníciu.

Poľné ťaženie však pokračuje — pokračuje aj zomieranie.

Leto 1918. Nikdy sme tak netúžili po tomto skúpom živote ako teraz. Červený vlčí mak na lúčach okolo našich ubytovacích priestorov, hladké chrobáky na stebľách trávy, teplé večery v polotmavých, chladných izbách, čierne, tajomné stromy v súmraku, hviezdy a tok vody, sny a dlhý spánok — ó, život, život, život!

Leto 1918. Nikdy sa mlčky neznášalo viac ako v okamžiku, keď sme vyrážali na front. Vynárajú sa divoké, bičujúce chýry o prímerí a mieri, pletú srdcia a sťažujú odchod viac než inokedy!

Leto 1918. Vietor nádeje, čo vanie nad spálenými poľami, zúrivá horúčka nespokojnosti, sklamania, najbolestnejšie mrazenie smrti, nepochopiteľná otázka: Pre-

čo? Prečo sa to neskončí? A prečo sa zjavujú chýry o konci?

Je tu veľmi veľa letcov a sú si takí istí, že poľujú na jedincov ako na zajace. Na jedno nemecké lietadlo pripadá najmenej päť anglických a amerických. Na jedného hladného, ustatého nemeckého vojaka v zákopoch pripadá päť silných, čerstvých nepriateľských vojakov. Na jeden nemecký komisár pripadá na druhej strane päťdesiat plechovíc mäsových konzerv. Nie sme porazení, lebo ako vojaci sme lepší a skúsenejší, sme jednoduchou mnohonásobnou presilou rozdrvení a zatlačovaní naspäť.

Máme za sebou niekoľko daždivých týždňov — sivé nebo, sivá rozblatená zem, sivé umieranie. Keď vyrazíme von, okamžite nám prenikne cez plášte a šaty vlhkosť, a tak je to po celý čas vpredu. Neusušíme sa. Kto ešte nosí čižmy, obmotá si ich hore vrecami od piesku, aby do nich tak rýchlo nenatiekla blatistá brečka. Pušky máme samé blato, uniformy sú samé blato, všetko tečie, všetko sa rozkladá, všetko je čvfkajúca, vlhká, olejovitá masa zeme, v ktorej stoja žlté kaluže s červenými škvrnami krvi a do ktorej sa pomaly prepadajú mŕtvi, ranení i tí, čo to prežili.

Nad nami zúri víchríca, krupobitie črepín vytrháva zo zmesi sivej a žltej farby ostré detské výkriky zasiahnutých a za noci pretrhnutý život s námahou, so stenáním uniká. Naše ruky sú samá zem, naše telá bahno a naše oči kaluže po daždi. Nevieme, či ešte žijeme.

Potom vtrhne do našich dier horúčava, vlhká a dusná ako medúza. A v takýto deň babieho leta pri donášaní stravy padne Kat. Sme sami. Obviažem mu ranu. Zdá sa, že má rozmliaždenú holennú kosť. Kat zúfalo stená: „Teraz — práve teraz . . .“

Utešujem ho. „Ktovie, ako dlho ešte potrvá toto svinstvo! Teraz si zachránený a dostaneš sa domov.“

Rana silno krváca. Kat nemôže zostať sám, a preto nemôžem ísť zháňať nosidlá. Ani neviem, či je nablízku stanovište sanitárov.

Kat nie je veľmi ťažký, preto ho vezmem na chrbát a nesiem ho na obväžište.

Dva razy odpočívame. Nesenie mu spôsobuje veľké bolesti. Veľa nehovoríme. Rozopnem si golier na blúze, dýcha sa mi ťažko, potím sa a tvár mám nabehnutú od námahy. Napriek tomu trvám na tom, aby sme šli ďalej, lebo terén je nebezpečný.

„Pôjde to, Kat?“

„Musí, Paul.“

„Tak do toho.“

Pomôžem mu vstať, stojí na zdravej nohe a drží sa stromu. Potom mu opatrne chytím ranenú nohu, Kat nadskočí a pod koleno zdravej nohy vsuniem ruku.

Ide sa nám čoraz ťažšie. Občas okolo zahvízdne granát. Kráčam tak rýchlo, ako vládzem, krv z Katovej rany kvapká na zem. Pred výbuchmi sa môžeme zle chrániť, lebo kým sa kryjeme, už je dávno po nich. Paľbu prečkáme v malom kráteri. Katovi dám napíť čaj zo svojej poľnej fľaše. Vyfajčíme po cigarete. „Tak je to Kat,“ hovorím stiesnene, „teraz sa ozaj rozídeme.“

Mlčí a pozerá sa na mňa.

„Pamätáš sa, Kat, ako sme rekvirovali hus? A ako si ma vytiahol z kaše, keď som bol ešte bažant a prvý raz ranený? Vtedy som ešte plakal, Kat, odvtedy prešli takmer tri roky.“

Príkývne.

Zmocňuje sa ma strach pred osamotenosťou. Keď Kata odtransportujú, nebudem tu už mať priateľa.

„Kat, musíme sa za každú cenu stretnúť, ak bude skutočne mier, ešte kým sa vrátiš.“

„Myslíš, že s tým hnátom dostanem ešte raz áčko?“ spytuje sa trpkou.

„V klude si ho vyhojíš. Klb nemáš poranený. Možno sa to dá do poriadku.“

„Daj mi ešte cigaretu,“ povie.

„Možno neskôr budeme môcť robiť niečo spolu, Kat.“ Som hrozne smutný, to nie je možné, že Kat — Kat, môj priateľ Kat, s ovisnutými ramenami a úzkymi, mákkymi

fúzmi, Kat, ktorého poznám lepšie ako hocikoho iného, Kat, s ktorým som sa delil o tieto roky — to nie je možné, aby som ho viac nestretol.

„Pre každý prípad mi daj adresu domov. Napíšem ti moju.“

Ceduľku vkladám do náprsnej tašky. Aký som opustenný, hoci ešte sedí pri mne! Mám si rýchlo streliť do nohy, aby som mohol zostať s ním?

Kat zrazu zachrčí, zozelenie a zožltne. „Poďme ďalej,“ zajaká sa.

Vyskočím v snahe pomôcť mu, dvíham ho a pustím sa bežať, bežím pomaly, dlhými rytmickými krokmi, aby sa mu noha veľmi neknísala.

V krku mi vyschlo, pred očami sa mi robia červené a čierne kruhy, keď sa zaťato a nemilosrdne plahočím ďalej a konečne sa dostávam na stanovište sanitárov.

Podlamujú sa mi kolená, ale mám ešte toľko síl, že padám na tú stranu, kde má Kat zdravú nohu. O chvíľu pomaly vstávam. Nohy a ruky sa mi strašne trasú, namáhavo hľadám poľnú fľašu, aby som si dal hlt. Pery sa mi chvejú. Usmievam sa — Kat je v bezpečí.

Zakrátko sa zorientujem v zmätenej haravare hlasov, čo sa mi derú do uší.

„Toho si sa mohol ušetriť,“ hovorí sanitár. Pozerám naňho nechápavo.

Ukazuje na Kata. „Je mŕtvy.“

Nechápem ho. „Zasiahlo mu holennú kosť,“ hovorím. Sanitár zastal. „Aj to . . .“

Otočím sa. Oči mám ešte zakalené, pot mi znova vyrazil a tečie mi cez vlečka. Zotieram si ho a pozriem sa na Kata. Leží ticho. „Zamdlel,“ poviem náhlivo.

Sanitár ticho zapíska: „Do toho sa predsa rozumiem lepšie. Je mŕtvy. Stavím sa o hocíčo.“

Vrtím hlavou. „Vylúčené! Pred desiatimi minútami som sa s ním zhováral. Je v bezvedomí.“

Katove ruky sú teplé, dvíham ho za ramená, aby som ho umyl čajom. Cítim, vlhnú mi prsty. Vytiahnem ich krvavé spoza jeho hlavy. Sanitár precedí cez zuby: „Vidíš . . .“

Kata cestou zasiahla črepina do hlavy a ani som si to nevšimol. Má tam celkom maličkú dierku, musela to byť celkom malá, zablúdená črepina. Ale stačila. Kat je mŕtvy.

Pomaly vstávam.

„Chceš si vziať jeho vojenskú knižku a veci?“ spytuje sa ma slobodník.

Príkyvujem. Podáva mi ich.

Sanitár sa čuduje. „Ste azda príbuzní?“

Nie, nie sme príbuzní. Nie, nie sme príbuzní. Idem? Mám ešte nohy? Dvíham zrak, rozhliadam sa dookola a točím sa v kruhu, v jedinom kruhu, až sa zastavím. Všetko je ako zvyčajne. Iba domobranec Stanislaus Kaczinsky zomrel.

Potom už nevlem nič.

XII

Je jeseň. Zo starého mužstva už mnohí chýbajú. Zostal som posledný zo siedmich chlapcov z našej triedy.

Každý hovorí o mieri a prímerí. Všetci čakajú. Keď to bude opäť sklamanie, tak sa zrúti, nádeje sú príliš silné, nemožno ich už zapudíť bez výbuchu. Ak nebude mier, bude revolúcia.

Nalagal som sa trochu plynu, a tak som dostal štrnásť dní voľno. Celý deň sedím v malej záhrade na slnku. Prímerie príde čoskoro, už tomu verím. Potom sa povezieme domov.

Tu mi myšlienky uviaznu a nechcú sa pohnúť. Čo ma príťahuje a očakáva, sú pocity. Je to túžba po živote, je to pocit domova, je to krv, je to opojenie zo záchrany. Nie je to však cieľ.

Keby sme sa boli vrátili domov v roku 1916, boli by sme z bolesti a sily našich zážitkov rozpútali víchricu.

Keď sa vrátíme teraz, budeme ustatí, zrútení, vyprahnutí, vyvrátení z koreňov a bez nádeje. Nebudeme sa už vedieť vpraviť do života!

Nebudú nám ani rozumieť — lebo staršia generácia, ktorá síce prežila tieto roky spolu s nami, mala už svoju existenciu a povolanie, a teraz sa vráti na staré miesta, kde zabudne na vojnu. Za nami rastie mladšia generácia, podobná nám, akí sme boli. Bude nám cudzia a odsunie nás do úzadia. Sme zbytoční sami sebe; budeme rásť, niektorí sa prispôsobia, druhí sa podvolia a mnohí budú bezradní. Roky sa rozplynú a nakoniec zahynieme.

Ale možno všetko, čo si myslím, je iba záдумčivosť a ohromenie, ktoré sa vyparí, keď opäť budem stáť pod topoľmi a budem vnímať šumenie ich listov. Nie je možné, že je preč fluidum, čo znepokojovalo našu krv, to neurčité, ohromujúce, čo musí prísť, tisícoraká podoba budúcnosti, melódie zo snov a z kníh, šelest a predtucha žien, nie je možné, že to zaniklo v bubnovej paľbe, v zúfalstve a bordeloch pre mužstvo.

Stromy sú pestré a zlatisté, bobule jarabiny sa červenejú medzi listím, biele cesty sa ťahnu k horizontu a v kantínach to bzučí, ako vo včelích úľoch, povestami o mieri.

Vstávam.

Som veľmi pokojný. Nech prídu mesiace a roky, už mi nič nezoberú, už mi nemôžu nič zobrať. Som taký opustený a nič nečakám, že im môžem hľadiť v ústrety bez strachu. V rukách a očiach mi prúdi život, čo ma niesol cez tieto roky. Či som ho prekonal, neviem. Ale pokiaľ je tu, bude si hľadať svoju cestu, nech si to moje ja želá, alebo nie.

Padol v októbri 1918, jedného dňa, čo bol na celom fronte taký pokojný a tichý, že sa zpráva z bojiska obmedzila iba na vetu: Na západe nič nového . . .

Padol dolu tvárou, ležal na zemi, akoby spal. Keď ho obrátili, videli, že sa asi dlho netrápil. V tvári mal taký pokojný výraz, akoby bol takmer spokojný s tým, že sa to tak skončilo.

ERICH MARIA REMARQUE

NA ZÁPADE NIČ NOVÉHO

Vydala Smena, vydavateľstvo
SÚV ČSM v Bratislave ako svoju
1134. publikáciu. Mimo edície.
Z nemeckého originálu Im Wes-
ten nichts neues preložil ing.
Milan Žuffa. Zodpovedná redak-
torka Jarmila Hlinická. Korek-
torka Františka Fajorová. Ilus-
troval Miloš Urbásek. Technic-
ká redaktorka Izabela Broscho-
vá. AH 9,78 (text 9,33, ilustr.
0,45), VH 9,88. Číslo povolenia
SÚKK 1268/I-1965. Náklad 50 000
výtlačkov. Vytlačila Pravda, vy-
davateľstvo ÚV KSS, závod Ži-
lina. — V-02-61621

73-078-66

13 Cena Kčs 15,— E